

Hacettepe Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Hacettepe University/Journal of Economics and Administrative Sciences

Derginin Sahibi/Publisher: Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN, Dekan/Dean
H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
on behalf of H.U. Faculty of Economics and Administrative Sciences

Yayın Kurulu Başkanı/Chief Editor : Necmiddin BAĞDADIOĞLU

Yayın Kurulu Başkan Yardımcısı/Deputy Editor : Uğur SADIOĞLU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Editorial Manager : Şerife GÜRAN

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Havva KÖK ARSLAN	Hacettepe Üniversitesi, TR
Selin Metin CAMGÖZ	Hacettepe Üniversitesi, TR
Tarkan ÇAVUŞOĞLU	Hacettepe Üniversitesi, TR
Dean GARRATT	Warwick University, UK
Halit GÖNENÇ	University of Groningen, NL
Burak GÜNALP	Hacettepe Üniversitesi, TR
Pınar KARACA MANDIC	University of Minnesota, US
Kasım KARATAŞ	Hacettepe Üniversitesi, TR
Bican ŞAHİN	Hacettepe Üniversitesi, TR
İsmet ŞAHİN	Hacettepe Üniversitesi, TR
Arzu ŞENER	Hacettepe Üniversitesi, TR
Simon WIGLEY	Bilkent Üniversitesi, TR

H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda dört defa yayımlanır ve hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, abone işleri ve diğer konularla ilgili yazışmalar aşağıdaki adrese yapılmalıdır:

Adres/Address:
Şerife GÜRAN
Hacettepe Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü 06800, Beytepe, ANKARA
e-posta/e-mail: iibf_dergisi@hacettepe.edu.tr

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek yazılar Dergi'nin son sayfasında ve Dergi web-sitesinde (<http://www.iibfdergi.hacettepe.edu.tr/>) yer alan "Yazar Rehberi" ndeki kurallara uygun olmalıdır.

H.U. Journal of Economics and Administrative Sciences is a refereed journal, published biannually. Manuscripts must conform to the requirements indicated on the last page of the Journal –Guide for Authors– and in the web-site (<http://www.iibfdergi.hacettepe.edu.tr/>).

Yayının Türü: Ulusal (Yerel) Akademik Dergi, yılda 4 sayı

Basım Tarihi:

Basım Yeri: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Sıhhiye-Ankara

Yayın Yönetim Yeri: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Beytepe-ANKARA

Kapak Tasarım/Cover Design: Erdoğan ERGÜN, H.Ü. Grafik Bölümü/H.U. Department of Graphic Arts

Danışma Kurulu/Advisory Board

Victor ASAL	State University of New York, US
Erhan ASLANAOĞLU	Piri Reis Üniversitesi, TR
Sevil ATAÜZ	Maltepe Üniversitesi, TR
Doğan Yaşar AYHAN	Başkent Üniversitesi, TR
Kamil Ufuk BİLGİN	TODAİE, TR
Nurettin BİLİCİ	Çankaya Üniversitesi, TR
Dimitrios BUHALİS	University of Bournemouth, UK
Charles E. BUTTERWORTH	University of Maryland, US
Mitat ÇELİKPALA	Kadir Has Üniversitesi, TR
Aybala DEMİRCİ AKSOY	Gazi Üniversitesi, TR
Wolfgang DIETRICH	University of Innsbruck, AT
Alan DOIG	Northumbria University, UK
Andre DORSMAN	VU University, NL
Metin Kamil ERCAN	Gazi Üniversitesi, TR
Korkut ERTÜRK	University of Utah, US
Roya GHOLAMI	Aston University, UK
S. Robert HERNANDEZ	University of Alabama, US
Matthias FINGER	Ecole Poly.Federal de Lausanne, CH
Michael S. GUTTER	University of Florida, US
Nguyen Thai Yen HUONG	Diplomatic Academy of Vietnam, VN
Peter M. JACKSON	Leicester Üniversitesi, UK
Ayşegül KAPLAN MENGİ	Ankara Üniversitesi, TR
Adnan KISA	Zirve Üniversitesi, TR
Aykut KİBRİTÇİOĞLU	Ankara Üniversitesi, TR
Toshihiro MINOHARA	University of KOBE, JP
Aylin ÖZMAN ERKMAN	TED Üniversitesi, TR
Ahmet Fazıl ÖZSOYLU	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, TR
Bill PARK	King's College London, UK
Simon ROBINSON	Leeds Beckett University, UK
Erol TAYMAZ	Orta Dođu Teknik Üniversitesi, TR
Süleyman TÜRKEL	Toros Üniversitesi, TR
Horst UNBEHAUN	Georg Simon Ohm TH, DE
Wim WESTERMAN	Groningen University, NL
Mary Ellen ZUCKERMAN	State University of New York, US
Erinç YELDAN	Bilkent Üniversitesi, TR
A. Nuri YURDUSEV	Orta Dođu Teknik Üniversitesi, TR

HAKEMLER / REFEREES

İsmail AĞIRBAŞ	Ankara Üniversitesi
Aslı AKAY	TODAİE
Arzu AKKOYUNLU	Hacettepe Üniversitesi
Yonca ANZERLİOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Mehmet Devrim AYDIN	Hacettepe Üniversitesi
Nurettin BİLİCİ	Çankaya Üniversitesi
Selin METİN CAMGÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Reşat CEYLAN	Pamukkale Üniversitesi
Hatice ÇAKMAK	Hacettepe Üniversitesi
Kadir DEDE	Hacettepe Üniversitesi
Lütfi ERDEN	Hacettepe Üniversitesi
Nilay GEMLİK	Marmara Üniversitesi
Arzu İLSEV	Hacettepe Üniversitesi
Selcen ÖZTÜRK	Hacettepe Üniversitesi
Uğur SADIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Bahar SAĞLAM	Hacettepe Üniversitesi
Bayram ŞAHİN	Hacettepe Üniversitesi
Bedri TAŞ	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Dilaver TENGİLİMOĞLU	Gazi Üniversitesi
Özgür TEOMAN	Hacettepe Üniversitesi
Nil TOSUN	Hacettepe Üniversitesi
Yasemin YALTA	Hacettepe Üniversitesi

Dergimizin mevcut sayısına (Cilt 33, Sayı 2, Haziran 2015) gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to review the articles sent for the current issue (Volume 33, Number 2, June 2015) of the Journal.

İÇİNDEKİLER

Keziban AVCI Songül ÇINAROĞLU	Sağlık Bakanlığı Hastanelerinin Örgütsel ve Finansal Performans Göstergeleri Bakımından Kümelenmesi 1
Kemal ÇELEBİ Alparslan UĞUR	Biyoyakıtlara Yönelik Mali Teşvikler: “Türkiye Açısından Bir Değerlendirme” 25
Aysu KES ERKUL	Yazılı Basında Kentsel Dönüşüm: Yüksek Tirajlı Gazeteler Üzerine Bir İnceleme 47
İsmet GÖÇER Mehmet MERCAN	Bankacılık Sektörü Kredilerinin İstihdam ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi 65
Oytun MEÇİK Muharrem AFŞAR	Ekonomide Sanayisizleşme ve OECD Ülkelerine Etkileri 85
Begüm ÖKTEN	Algılanan Örgütsel Destek ve Psikolojik Sahiplenme Arasındaki İlişki ve Bu İlişkide Örgütsel Adaletin Rolü 113
Yazar Rehberi / Guide for Authors 141	

SAĞLIK BAKANLIĞI HASTANELERİ'NİN ÖRGÜTSEL VE FİNANSAL PERFORMANS GÖSTERGELERİ BAKIMINDAN KÜMELENMESİ

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 33, Sayı 2, 2015
s. 1-23*

Keziban AVCI

Uzm., Türkiye Yüksek İhtisas
Hastanesi, Sağlık Bakım Hizmetleri
Müdürü
kezibanavci1@gmail.com

Songül ÇINAROĞLU

Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sağlık İdaresi Bölümü
cinaroglus@hacettepe.edu.tr

Öz: Bu çalışmada Sağlık Bakanlığı'na bağlı 30 ve daha fazla yatağa sahip olan toplam 514 kamu hastanesinin seçilmiş örgütsel ve finansal performans göstergeleri bakımından kümelenmesi amaçlanmıştır. Hastanelerin kümelenmesinde Expectation Maximization kümeleme algoritmasından yararlanılmıştır. Optimal küme sayısının belirlenmesinde 10 katlı çapraz geçerlilik yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda hastanelerin 6 farklı kümede toplandıkları tespit edilmiştir. Hastanelerin örgütsel değişkenler bakımından kümelenmesinde belirleyici olan faktörün hastanelerin bir genel hastane olup olmama durumlarının olduğu ve finansal değişkenler bakımından iyi durumda olan hastanelerin daha çok orta büyüklükteki hastanelerden oluştuğu ve bu hastanelerin belirli bir kümede toplandıkları görülmüştür. Araştırma bulgularına göre hastanelerin türü ve büyüklüğü, finansal performans göstergeleri açısından yapılan değerlendirmelerde dikkate alınması gereken temel özelliklerdir. Araştırma sonuçları her geçen gün artan kaynak sınırlılığı sorunu ile karşı karşıya olan profesyonel hastane yöneticilerinin kaynaklarını etkin yönetebilmeleri için faydalı bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kamu hastaneleri, örgütsel performans, finansal performans, kümeleme, expectation maximization (EM).

CLUSTERING OF THE MINISTRY OF HEALTH HOSPITALS IN TERMS OF ORGANIZATIONAL AND FINANCIAL PERFORMANCE INDICATORS

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol 33, Issue 2, 2015
p. 1-23*

Keziban AVCI

Specialist, Türkiye Yüksek İhtisas
Hospital
Clinical Health Care Services Manager
kezibanavci1@gmail.com

Songül ÇINAROĞLU

Res.Assist., Hacettepe University,
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Health Administration
cinaroglus@hacettepe.edu.tr

Abstract: In this study clustering of public hospitals which have 30 and more number of beds that belongs to Ministry of Health in terms of selected organizational and financial performance indicators. Expectation Maximization clustering algorithm was used for clustering of hospitals. 10 fold cross validation method was used for determining optimal cluster number. At the end of the analysis it was determined that hospitals were gathered in 6 different clusters. It was seen that the determinator factor in determining clusters in terms of organizational variables is whether a hospital is a general hospital or not and hospitals which are in a good situation in terms of financial variables are medium size hospitals and this hospitals gathered in one cluster. According to study findings type and size of hospitals must taken into consideration when assessing hospitals interms of financial performance indicators. Results of the study presents useful informations for professional hospital managers for managing resources effectively, which are meeting resource limitation problem day by day.

Keywords: Public hospitals, organizational performance, financial performance, clustering, expectation maximization (EM).

GİRİŞ

Sağlık kuruluşları bugün tüm dünyada ellerindeki kaynakları hem etkili ve verimli kullanmak hem de kaliteli sağlık sonuçları üretmek durumundadırlar (Gök, Sezen, 2013: 290). Bilindiği gibi birçok ülkede sağlık politikalarının uygulanması ve sağlık politikalarının belirleyicisi olan faktörler farklılık göstermekle birlikte (Mackenbach, McKee, 2013: 195) son yıllarda birçok ülkede başta hastaneler olmak üzere pek çok sağlık kuruluşu ekonomik ve finansal baskılar ile karşı karşıyadırlar (Capkun *vd.*, 2012: 469). Giderek artan bu finansal baskılar karşısında sağlık kuruluşları yöneticilerinin doğru politikalar belirlemeye ve performanslarını değerlendirmeye ihtiyaçları vardır (Fineberg, Hunter, 2013: 78).

Sağlık kuruluşları için performans kapsamlı ve karmaşık bir konu olmakla birlikte, bu konu hasta, hekim, sağlık kurumu yöneticisi, sağlık politikası belirleyiciler gibi farklı paydaş grupları için farklı beklentilere uygun olarak farklı anlamlar ifade etmektedir. Bir hasta için kaliteli sağlık hizmeti almak, bir hekim için sağlık sonuçlarının mükemmelliği, sağlık kurumu yöneticisi için yönettiği kurumun sürekliliğinin sağlanması, sağlık politikası belirleyiciler için toplum sağlığının geliştirilmesi yolu ile istenilen performansa erişilebilecektir (Li, Benton, 1996). Sağlık kuruluşları performansını etkileyen temel çevresel ve yapısal unsurlar incelendiğinde ekonomik, teknolojik ve politik çevrenin temel belirleyici faktör olduğu görülmekle birlikte toplumun sağlık statüsünün yapısal bir faktör olarak ön plana çıktığı dikkat çekmektedir (Berg, 2001).

Bir sağlık kurumu için performans değerlendirmeye odaklanıldığında ön plana çıkan boyutların mali/finansal performans ile kalite performansı olduğu görülmektedir. Mali/finansal performans boyutu finansal durum ve sürdürülebilirlik hakkında bilgiler sunarken, kalite performansı sağlık alanına özel olarak sağlık hizmeti sunumunun yapı, süreç ve sonuçlar (Gardner *vd.*, 2014) açısından kapsamlı olarak değerlendirilmesini içermektedir. Kalite performansı içerisinde örgütsel süreçler, müşteri memnuniyeti,

algılanan hizmet kalitesi gibi sağlık hizmetlerinin subjektif olarak değerlendirilmesinde ön plana çıkan başlıklar da dahil edilmektedir (Elwyn *vd.*, 2007).

Türk sağlık sistemi son on yıldır önemli bir değişim sürecinden geçmektedir. Türk sağlık sistemindeki bu değişim 1987 yılında başlamış ve 2003 yılından itibaren uygulanan sağlıkta dönüşüm programı ile hız kazanmıştır (Gök, Sezen, 2013:2). Sağlıkta dönüşüm programı beraberinde pek çok radikal reformu getirmiştir. Bu dönüşüm programının temel odak noktası birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, genel sağlık sigortasına erişim olanaklarının geliştirilmesidir. Sağlıkta dönüşüm programı öncesinde Türkiye sağlık sisteminin genel görünümüne bakıldığında toplumun farklı kesimleri için genel bir eşitsizlik durumunun hakim olduğu bir sağlık sisteminden söz etmek mümkündür. Bu süreçte Türkiye sağlık sisteminin karşı karşıya bulunduğu temel sorunlar ise erişilebilirlik, eşitlik, kalite ve etkinlik olarak özetlenebilmektedir (Tatar, 2013:1).

Sağlıkta dönüşüm programı ile birlikte Türkiye sağlık sisteminin, sağlığa erişimde sorun yaşanmayan bir ülke konumuna yükseldiği söylenebilmektedir. Bu sistem sayesinde sağlık sisteminde; hizmetlerin finansmanı, sağlık hizmetlerine erişim ve sağlık sonuçlarının iyileştirildiği belirtilmektedir (Altun *vd.*, 2013: 65). Tüm bu gelişmeler ile birlikte Türkiye sağlıkta reform konusunda örnek gösterilen bir ülke olabilmıştır.

Bu dönüşüm sürecinde ülkedeki sağlık kuruluşları da köklü bir dönüşüm sürecinden geçmişlerdir. Sağlık kurumları da diğer işletmelerde olduğu giderlerini minimize ederek, etkililik ve verimlilik koşulları altında maksimum faydanın/karın sağlanmasını amaç edinmektedirler. Böylece varlıklarını sürdürebilmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonuçlarını değerlendirerek performanslarını ve finansal durumlarını geliştirmek, güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, eksikliklerini düzeltmeye çalışmaktadırlar (Jiang *vd.*, 2013: 53). Sağlık kurumlarının bu çabaları sonucunda performansları yıllar içerisinde izlenebilecek ve diğer kurumlarla karşılaştırmalar yapmak imkanı doğabilecektir (Younis, 2003: 45).

1. LİTERATÜR

1.1. Sağlık Kuruluşlarında Örgütsel Performans

Örgütsel performans işletmelerin açık bir sistem içerisinde faaliyetlerini sürdürdükleri düşüncesinden yola çıkmaktadır. Örgütsel performans örgütün her kademesini ilgilendiren çok sayıda konu hakkında kararlar alınmasını gerektirmektedir. Bunların başında örgütsel tasarım gelmektedir. Örgüt tasarımının gerçekleştirilmesinde ön plana çıkan konular arasında işletmenin açık sistem içerisinde faaliyetlerini sürdürüyor olması, örgüt iç tasarımının en modern şekilde gerçekleştirilmesi, örgüt içerisinde her kademedeki çalışanlar arasındaki insan ilişkilerinin geliştirilmesi gibi başlıklar bulunmaktadır (Sicotte *vd.*, 1998: 36).

Örgütler belirli bir çevrede faaliyetlerini sürdürmekte, belirli hedefleri gerçekleştirmek doğrultusunda faaliyette bulunmakta ve çevresel değişikliklerden etkilenmektedirler. Bu değişken çevre şartları içerisinde sağlık kuruluşlarının temel hedefi değişen şartlara uyum sağlayarak örgüt tasarımlarını buna uygun olarak gerçekleştirmeleridir (Sicotte *vd.*, 1998: 36). Hastane örgütsel tasarımında ön plana çıkan ve örgütsel performansın başlıca belirleyicileri arasında bulunan konular arasında yatak sayısı, eğitim hastanesi olup olmama durumu ve hastanenin uzmanlaşma durumu yer almaktadır (Capkun *vd.*, 2012: 472) Bir hastanenin uzun vadede yönetim ile ilgili kararlar vermesinde etkili olan başlıca unsurlar arasında hastane yatak sayısı bulunmaktadır. Hastane yatak sayısı hastane kapasitesini belirleyen temel unsurlardan birisi olarak dikkat çekmektedir (Li *vd.*, 2002: 392). Hastane optimal yatak sayısının belirlenmesi hem politik hem de yönetsel seviyelerde etkili kararlar alabilmek daha yüksek kalitede sağlık hizmeti sunabilmek için oldukça önemlidir (Green, 2002; Nguyen *vd.*, 2005: 39).

Uzmanlık seviyesi yüksek olan hastaneler daha geniş bir hasta kitlesine hizmet vermekte ve daha yüksek maliyet etkililikte faaliyetlerini devam ettirebilmektedirler (Capkun *vd.*, 2012:472). Geniş bir uzmanlık alanına sahip olan ve büyük bir hasta kitlesine hitap eden hastanelerin uzmanlaşmaya önem verdikleri görülmektedir. Buna göre bazı hastaneler hem geniş bir hizmet potansiyeline sahip hem de aynı zamanda

belirli konularda uzman olabilmektedirler. Özellikle kamu hastanelerinin geniş bir hasta portföyüne hizmet etmeleri bakımından uzmanlaşma düzeyi oldukça yüksek hastaneler oldukları belirtilmektedir (Capkun *vd.*, 2012: 470). Diğer taraftan uzmanlaşma düzeyi yükseldikçe hastanelerin daha kaliteli sağlık sonuçları üretmek konusundaki ihtiyaçları da artmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Poole *vd.* (2013: 13) belirli alanlarda uzmanlaşmış hastanelerin diğerlerine göre daha yüksek bir performans sergilediklerini ve daha nitelikli sağlık sonuçları ürettiklerini belirtmişlerdir. Hastane eğitim statüsü ele alındığında yapılan araştırmalarda genel olarak eğitim ve araştırma hastanelerinin, eğitim ve araştırma hastanesi olmayanlara göre daha yüksek maliyetlere katlanmak durumunda oldukları belirtilmektedir. Buna rağmen Grosskopf *vd.* (2001: 189) eğitim ve araştırma hastanesi olan ve olmayan hastaneleri karşılaştırdıkları araştırmada eğitim hastanelerinin yalnızca %10 gibi oldukça küçük bir kısmının eğitim ve araştırma hastanesi olmayanlara göre daha yüksek bir performans sergilediğini ortaya koymuşlardır. Chu ve Chiang (2013: 624) ise hastanelerin daha yüksek performans sergilemelerinde belirleyici faktörler arasında rekabetin ve büyüklüğün etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

1.2. Sağlık Kuruluşlarında Finansal Performans

Hastaneler diğer örgütlerden farklı olarak eş zamanlı olarak pek çok fonksiyonu yerine getirmek zorunda olan kuruluşlardır. Bunlar arasında sağlık hizmeti sunmak, eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmek, nitelikli sağlık sonuçları üretmek gibi çok çeşitli amaçlar bulunmaktadır. Hastanelerin bu farklı fonksiyonları yerine getirirken bir taraftan da ayakta kalabilmeleri için finansal sağlamlıklarını korumaları ve sürdürülebilirliği sağlamaları gerekmektedir. Bu noktada sağlık kuruluşlarında finansal performans ölçümü konusunda geliştirilmiş çok sayıda ölçüm yönteminin bulunduğu söylenebilmektedir (Li, Benton, 1996: 458). Hastane finansal performansını ölçmek (ya da belirlemek) amacı ile kullanılan yöntemler arasında veri zarflama analizi, oran analizi ve regresyon analizi gibi yöntemlerin yer aldığı ve son yıllarda veri madenciliği yöntemlerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Wilson *vd.*, 2012: 200).

Bu yöntemler arasında bulunan ve sağlık kuruluşlarında verimlilik ölçümünde birden fazla girdi ve çıktı arasındaki ilişkiye dayanan veri zarflama analizi (Ozcan, McCue, 1996: 18) sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Veri zarflama analizi kullanıldığında hastanelerin teknik verimlilik açısından değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir. Bu sayede farklı girdi-çıkıtı seviyelerine erişilerek nasıl bir verimlilik artışı sağlanacağı belirlenebilmektedir (Sikka *vd.*, 2009). Veri zarflama analizi Türkiye'de hastanelerin verimlilik bakımından karşılaştırılmasında kullanılan bir yöntem olup bu konuda Şahin (2008) tarafından yapılan bir araştırmada Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler arasında teknik verimlilik bakımından farklılıklar olduğu belirtilmiştir. Sağlık kurumlarında finansal performans değerlendirmesinde ön plana çıkan bir başka yöntem ise oran analizidir. (Kim, Ayoun, 2005: 1). Oran analizi tek girdi ve tek çıktı arasındaki ilişkiye dayanması hesaplama kolaylığı, karşılaştırma yapma kolaylığı gibi nedenlerle diğer yöntemler ile karşılaştırıldığında sıklıkla kullanılan bir performans ölçüsüdür (Özgülbaş, 2001: 46). Oran analizinde kullanılan pek çok oran olmakla birlikte genel olarak likidite durumunun analizinde kullanılan oranlar, finansal yapı analizinde kullanılan oranlar, verimlilik/faaliyet oranları ve kârlılık oranları olarak dört grup orandan bahsedilebilmektedir (Finkler, Ward, 2006: 105). Bu dört grup oran işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilmesi için likidite durumunun yeterli olup olmadığını (Finkler, Ward, 2006: 110-111), verimli yönetilip yönetilmediğini (Finkler, Ward, 2006: 112), işletme faaliyetlerinin finansmanında hangi kaynaklardan ne ölçüde yararlandığını ve yönetim politikalarının/kararlarının sonucunda işletmenin toplam finansal performansının kar ya da zarar olarak nasıl şekillendiğini (Gapenski, 2005: 532) göstermektedir.

Sağlık kuruluşlarında finansal performans ölçümünde kullanılan bir diğer yöntem ise regresyon analizidir. Bu analizde bağımsız değişken olarak girdiler, bağımlı değişken olarak çıktılar ele alınmakta ve girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkiler incelenmektedir (Venanzi, 2012: 36). Veri madenciliği yöntemleri ise çok sayıda veri ile başa çıkma özelliğinin bir sonucu olarak hastanelerin farklı finansal ölçütler kullanılarak sınıflandırılmasına ya da finansal performans bakımından işletmelerin gelecekte nasıl konumlanacaklarının belirlenmesine yönelik yararlı sonuçlar

sunmaktadır (Sun, Li, 2008; Ozgulbas, Koyuncugil, 2009). Diğer finansal performans ölçüm yöntemleri ile karşılaştırıldığında regresyon analizleri kullanıldığında finansal performansı etkileyen değişkenler ortaya konulabilmektedir. Veri madenciliği yöntemleri kullanıldığında ise sayıları giderek artan çeşitli sağlık kurumlarından elde edilen çok sayıda finansal veri ve bilginin en uygun şekilde özetlenmesi sağlanabilmektedir. Bu yöntemleri kullanarak Türkiye’de yapılmış araştırmalarda kamu hastanelerinin finansal performansının iyileştirilmesi gerektiği konusunda önerilerde bulunulmuştur (Ozgulbas, Koyuncugil, 2009).

Görüldüğü gibi hastane performansı hem örgütsel hem de finansal göstergeler temelinde belirlenebilmekte ve bu göstergeler bakımından hastaneler arasında çok sayıda karşılaştırmalar yapmak mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada ise sağlık kurumlarının örgütsel ve finansal performans açısından değerlendirilmesinde kümeleme yöntemi kullanılarak kümelerin oluşumunda ön plana çıkan değişkenlerin belirlenmesi ve görsel olarak sunumuna odaklanılmıştır. Bu sayede aynı kümelerde yer alan hastanelerde hangi örgütsel ya da finansal değişkenlerin ön plana çıktığının belirlenmesi ve grupların bu değişkenler bakımından ayırt edilebilmesi sağlanarak ilgili değişkenler açısından değerlendirmelerde bulunularak finansal performansta iyileşme sağlamak mümkün olabilecektir.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada Sağlık Bakanlığı'na bağlı 30 yatak ve üzeri kamu hastanelerini örgütsel ve finansal performans göstergeleri bakımından kümelemek amaçlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini 2012 yılı itibariyle Sağlık Bakanlığı'na bağlı ağız dış sağlığı hastaneleri dışındaki tüm kamu hastaneleri oluşturmakta olup (N=845) bunlar içerisinde yatak sayısı 30 ve daha fazla olan n=514 hastane bu araştırmanın örneklemi oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada örgütsel ve finansal performans göstergeleri kullanılmıştır. Örgütsel performans göstergeleri olarak hastane yatak sayısı, eğitim statüsü ve hizmet statüsü olmak üzere toplam üç gösterge belirlenmiştir. Finansal performans göstergelerinin belirlenmesinde ise oran analizi yönteminden yararlanılarak cari oran, faaliyet oranı, sermaye yapısı oranı, nakit oranı, varlık devir hızı, özsermaye karlılığı ve varlıkların karlılığı olmak üzere yedi finansal performans göstergesi temel alınmıştır. Araştırmada esas alınan örgütsel göstergeler Temel Sağlık İstatistikleri Modülü'nde yer alan (TSİM) Yeni Hastane Bilgi Toplama Formundan yararlanılarak, finansal göstergeler ise Sağlık Bakanlığı Tek Düzen Muhasebe Sistemi (TDMS) 01.01.2012 ve 31.12.2012 dönemi gelir tablosu ve bilançolarından temin edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde STATISTICA 8 istatistik programı kullanılmış olup hastanelere ilişkin örgütsel ve finansal göstergelere ilişkin genel özellikler ortalama, yüzde, standart sapma gibi değerler betimleyici istatistiklerle incelenmiştir. Hastanelerin örgütsel ve finansal performans göstergeleri bakımından kümelenmesinde Expectation Maximization (EM) kümeleme algoritmasından yararlanılmış, optimal küme sayısının belirlenmesinde 10'lu çapraz geçerlilik yöntemi kullanılmıştır. Oluşturulan kümeler arasında incelenen değişkenler açısından farklılık olup olmadığı ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Kümeleme analizi boyut azaltmak ve büyük boyutlu verilerin daha küçük boyutlu bir hale getirilmesini sağlamak amacıyla kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir (Napoleon, Pavalakodi, 2011: 41). Kümeleme analizi gruplanmamış veri matrisindeki gözlemleri sahip oldukları özellikler çerçevesinde kümelemek amacıyla geliştirilmiş yöntemler topluluğu olarak tanımlanabilmektedir (Alpar, 2011: 309). Kümeleme analizinin temeli verilen nesnelere birbirinden mümkün oldukça ayrılmasıdır. Bu şekilde birbiri ile benzer özelliklere sahip olan nesnelere benzer gruplara ayrılması mümkün olabilmektedir (Nazeer, Sebastian, 2009: 1).

Kümeleme analizi tanımlayıcı bir yöntem olup örneklemeden elde edilen veriler yardımı ile evren hakkında çıkarsamalar yapacak derecede istatistiksel bir temele sahip değildir ayrıca kümeleme analizinde normallik, doğrusallık, sabit varyanslılık gibi diğer birçok istatistiksel yöntem için önem taşıyan varsayımların önemi çok azdır. Bu nedenle kümeleme analizi uygulayacak araştırmacıların daha çok değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunun olup olmadığına odaklanmaları önerilmektedir (Alpar, 2011: 312). Bu çalışmada da analiz öncesinde tüm örgütsel ve finansal değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon katsayısı ile incelenmiş ve değişkenler arasında yüksek korelasyon katsayılarına rastlanmamış olup, çoklu bağlantı sorununun olmadığı görülmüştür. Ayrıca yine analiz öncesinde eğitim ve hizmet statüsü dışındaki tüm sürekli sayısal değişkenler z standartlaştırması kullanılarak standartlaştırılmış ve farklı ölçüm birimlerinden arındırılmıştır. Bilindiği gibi standartlaştırma sayesinde tüm değişkenler sabit bir ortalama ve standart sapmaya sahip yeni bir skalaya çevrilmekte ve bu sayede farklı ölçüm birimlerinden arındırılmaktadırlar (Alpar, 2011: 94). Kümeleme yöntemleri aşamalı ve aşamalı olmayan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Özdamar, 2010: 281). Aşamalı kümeleme yöntemlerinde küme sayısı kümeleme analizi sonuçlarına bağlı olarak belirlenirken, aşamalı olmayan kümeleme yöntemlerinde küme sayısı araştırmacı tarafından önceden belirlenmektedir (Alpar, 2011: 312).

Bu çalışmada aşamalı olmayan kümeleme yöntemleri arasında yer alan EM algoritmasından yararlanılmıştır. EM eksik verilerin tamamlanmasında en çok olabilirlik kestirimlerinin yapılmasında güçlü bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Bu yöntem birbirini takip eden iki iteratif süreçten meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi beklenti aşaması ikincisi ise maksimizasyon aşamasıdır (Gromley, Murphy, 2008). Bu yöntem karmaşık gösterge ve parametrelerin olması durumunda kullanıldığında oldukça etkili ve popüler bir tekniktir (Mitra *vd.*, 2003: 864). Bu algorithmada oluşturulan modelin bir tür kalite ölçütü olan log likelihood yöntemi kullanılarak dağılım parametreleri bulunmaktadır. EM yönteminin olumlu yönleri arasında; güçlü bir istatistiksel temele sahip olması, büyük boyutlu ve gürültülü veriler ile başa çıkabilmesi, başlangıç noktası doğru bir şekilde belirlendiğinde iyi performans göstermesi bulunmaktadır (Abbas, 2008: 323).

3. BULGULAR

3.1. Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırma kapsamındaki hastanelere ait kategorik değişkenlere ilişkin tanımlayıcı bilgiler incelendiğinde (bkz. Tablo 1) hastanelerin 447 (%86.8) gibi büyük bir çoğunluğunun eğitim ve araştırma özelliği olmayan hastanelerden oluştuğu, hizmet statüsü bakımından incelendiklerinde ise 441 (%85.8) gibi büyük bir çoğunluğunun herhangi bir özel dal statüsüne sahip olmayan genel hastanelerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1. Kategorik Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Kategorik Değişkenler		Sıklık	Yüzde(%)
Eğitim Statüsü	Eğitim(ve araştırma) Hastanesi	67	13
	Genel Hastane	447	86.8
Hizmet Statüsü	Genel Hastane	441	85.6
	Özel Dal Hastanesi	73	14.2
Toplam		514	100

Araştırma kapsamındaki hastanelere ait sürekli değişkenlere ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 2'de gösterilmiştir. Buna göre hastanelerin örgütsel değişken grubunda yer alan tek sürekli değişken olan yatak sayısı ortancasının 134 (30-1480) olduğu, finansal göstergeler grubunda yer alan cari oran ortancasının 0.91 (0.15-17.35) olduğu, nakit oranı ortancasının 0.04 (0-1.93), faaliyet oranı ortancasının -1.05(-1.46-1.53), sermaye yapısı oranı ortancasının 0.62 (-177.92-1414.67), varlık devir hızı ortancasının 4.22 (-2.54-49.46), özsermaye karlılığı ortancasının 0.23 (-667.6-82.52) ve varlıkların karlılığı ortancasının -0.18 (-3.46-7.18) olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Sürekli Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

<i>Sürekli Değişkenler</i>	<i>Sayı (n)</i>	<i>Ortanca</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>
Yatak Sayısı	514	134	30	1480
Cari Oran	514	0.91	0.15	17.35
Nakit Oranı	514	0.04	0	1.93
Faaliyet Oranı	514	1.05	1.46	1.53
Sermaye Yapısı Oranı	514	0.62	-177.92	1413.67
Varlık Devir Hızı	514	4.22	-2.54	49.46
Özsermaye Karlılığı	514	0.23	-667.6	82.52
Varlıkların Karlılığı	514	-0.18	-3.46	7.18

Yapılan analiz sonucunda EM yöntemine göre oluşturulan altı küme için örgütsel değişkenlerin dağılımı incelendiğinde (bkz. Tablo 3) hizmet statüsü açısından özel dal hastanelerinin %24.6'sının 4. kümede yer aldıkları, özel dal hastanesi olmayan genel hastanelerin ise %34.2'sinin 3. kümede yer aldıkları, eğitim statüsü açısından eğitim ve araştırma hastanelerinin %37.3'ünün 4. kümede yer aldıkları, genel hastanelerin ise %32.6'sının 3. kümede buldukları görülmektedir. Örgütsel değişkenler grubunda yer alan tek sürekli değişken olan yatak sayısı ele alındığında en fazla yatağa sahip hastanelerin 204 (30-1472) ortanca değeri ile 4. kümede buldukları görülmektedir.

Yapılan analiz sonucunda EM yöntemine göre oluşturulan altı kümeye ilişkin finansal değişkenlerin dağılımı incelendiğinde (bkz. Tablo 4) en yüksek cari orana sahip hastanelerin 2.9 (1.4-17.4) ile 6 numaralı kümede yer aldıkları, nakit oranı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 0.2 (0.0-1.9) ile 6 numaralı kümede yer aldıkları, faaliyet oranı bakımından 3 ve 6 numaralı kümede bulunan hastanelerin 1.0 (1.2-0.8) değeri ile gelirleri ile giderlerini karşılayabildikleri, sermaye yapısı oranı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 0.3 (0.1-1.0) ile 6 numaralı kümede buldukları, varlık devir hızı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 3.3 (1.8-6.4) ile 6 numaralı kümede buldukları, özsermaye karlılığı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 4.6 (-25.8-82.5) ile 5 numaralı kümede buldukları, son olarak varlıkların karlılığı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin ise 2.6 (-2.1-0.8) ile 5 numaralı kümede buldukları görülmüştür.

Tablo 3. Expectation Maximization (EM) Yöntemine Göre Oluşturulan 6 Kümeye Göre Örgütsel Değişkenlerin Dağılımı

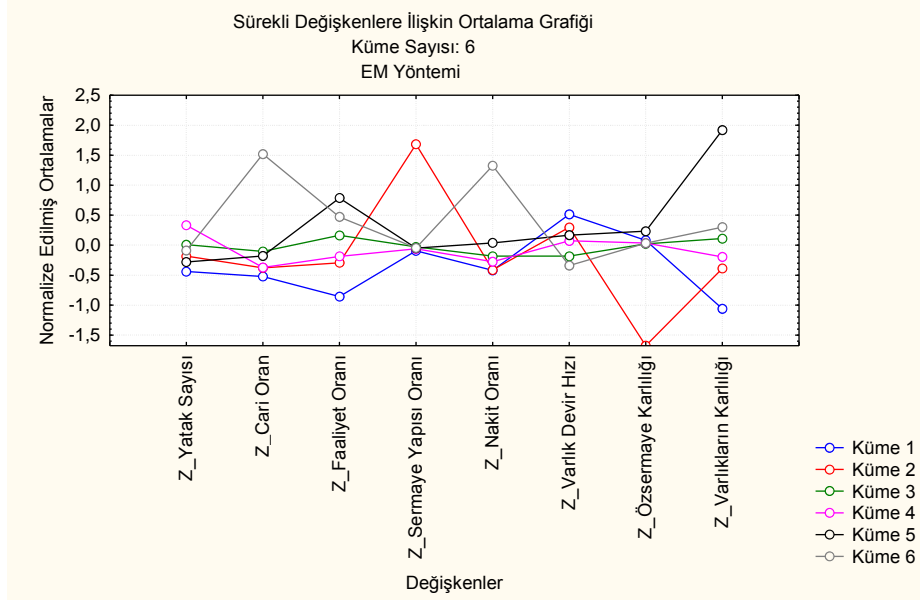
Küme	Örgütsel değişkenler										
	Hizmet Statüsü				Eğitim Statüsü				Yatak Sayısı		
	Özel Dal Olan		Özel Dal Olmayan		Eğitim Olan		Eğitim Olmayan		Ortanca	Min	Max
	Sıklık	(%)	Sıklık	(%)	Sıklık	(%)	Sıklık	(%)			
1.Küme	15	20.5	55	12.4	2	2.9	68	15.2	82	30	401
2.Küme	3	4.10	12	2.7	2	2.9	13	2.90	163	31	525
3.Küme	16	21.9	151	34.2	23	34.3	146	32.6	135	30	1163
4.Küme	18	24.6	130	29.4	25	37.3	121	27	204	30	1472
5.Küme	5	6.8	29	6.5	3	4.47	31	6.9	70	30	644
6.Küme	16	21.9	64	14.5	12	17.9	68	15.2	100	30	1480
Toplam	73	%100	441	%100	67	%100	447	%100			

Tablo 4. EM Yöntemine Göre Oluşturulan 6 Kümeye Göre Finansal Değişkenlerin Dağılımı

		Finansal Değişkenler						
Küme		Cari Oran	Nakit Oran	Faaliyet Oran	Sermaye Yapısı Oran	Varlık Devir Hızı	Özsermaye Karlılığı	Varlıkların Karlılığı
1. Küme n=70	Ortanca	0.4	0.0	1.2	-2.5	5.9	1.4	-1.1
	Min.	0.2	0.0	1.5	-6.3	1.9	0.2	-3.5
	Max.	0.7	0.1	1.0	-1.3	11.9	4.1	-0.2
2. Küme n=15	Ortanca	0.6	0.0	1.1	1.6	5.8	-0.1	-0.5
	Min.	0.5	0.0	1.2	0.2	3.4	-1.3	-1.1
	Max.	0.9	0.1	1.0	5.5	8.6	1.4	-0.1
3. Küme n=169	Ortanca	1.2	0.1	1.0	1.3	4.0	-0.2	-0.1
	Min.	0.4	0.0	1.2	0.3	-0.6	-1.3	-0.7
	Max.	2.4	0.3	0.8	4.5	8.3	1.2	0.6
4. Küme n=146	Ortanca	0.7	0.0	1.1	-2.2	4.7	0.6	-0.4
	Min.	0.4	0.0	1.3	-38.1	1.7	-12.7	-1.2
	Max.	1.3	0.2	0.9	46.5	8.4	14.3	0.3
5. Küme n=34	Ortanca	1.0	0.1	1.1	0.8	0.0	4.6	2.6
	Min.	0.3	0.0	1.3	-33.8	-2.5	-25.8	-2.1
	Max.	2.6	0.6	1.5	23.3	49.5	82.5	7.2
6. Küme n=80	Ortanca	2.9	0.2	1.0	0.3	3.3	0.2	0.1
	Min.	1.4	0.0	1.2	0.1	1.8	-1.6	-1.1
	Max.	17.4	1.9	0.8	1.0	6.4	0.8	0.5

Aşağıdaki şekilde (bkz. Şekil 1) finansal değişkenler grubunda yer alan 7 temel değişkene ilişkin ortalamaların standartlaştırıldıktan sonraki değerlerinin EM yöntemine göre oluşturulan 6 farklı küme için birbirinden ayrılmış oldukları görülmektedir. Şekil 1’de kümeler arasında normalize edilmiş ortalamalar arasındaki farklılıklar dikkatli bir şekilde incelendiğinde analiz sonucunda oluşan 6 küme arasındaki farklılığa en fazla işaret eden değişkenin varlıkların karlılığı olduğu bu farklılığa en az işaret eden değişkenin ise varlık devir hızı olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Finansal Değişkenlerin 6 Küme İçin Normalleştirilmiş Ortalamalarının Dağılımı

Sürekli değişkenler bakımından 6 kümeye ilişkin ANOVA sonuçları ise Tablo 5'de gösterildiği gibidir. Buna göre örgütsel değişkenler arasında bulunan tek sürekli değişken olan yatak sayısı ($F=6.96$, $p<0.01$) bakımından altı kümenin birbirinden farklı olduğu bulunmuş olup benzer şekilde sürekli değişkenler arasında yer alan ve finansal değişkenler grubunda bulunan cari oran ($F=82.36$, $p<0.01$), faaliyet oranı ($F=25.6$, $p<0.01$), sermaye yapısı oranı ($F=9.85$, $p<0.01$), nakit oranı ($F=51.4$, $p<0.1$), varlık devir hızı ($F=7.73$, $p<0.01$), özsermaye karlılığı ($F=10.14$, $p<0.01$) ve varlıkların karlılığı ($F=81.81$, $p<0.01$) değişkenlerinin hepsi açısından altı kümenin birbirinden ayrıştığı görülmektedir.

Tablo 5. Sürekli Değişkenlere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişim Kaynağı		Kareler Toplamı	F	p
Yatak Sayısı	Gruplararası	32.89	6.96	<0.01
	Grupiçi	480.10		
Cari Oran	Gruplararası	229.67	82.36	<0.01
	Grupiçi	283.32		
Faaliyet Oranı	Gruplararası	103.26	25.6	<0.01
	Grupiçi	409.73		
Sermaye Yapısı Oranı	Gruplararası	45.37	9.85	<0.01
	Grupiçi	467.62		
Nakit Oranı	Gruplararası	172.40	51.4	<0.01
	Grupiçi	340.59		
Varlık Devir Hızı	Gruplararası	36.27	7.73	<0.01
	Grupiçi	476.72		
Özsermaye Karlılığı	Gruplararası	46.56	10.14	<0.01
	Grupiçi	466.43		
Varlıkların Karlılığı	Gruplararası	228.83	81.81	<0.01
	Grupiçi	284.16		

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma kapsamındaki hastaneler örgütsel değişkenler açısından incelendiklerinde hastanelerin daha çok özel dal olmayan ve eğitim ve araştırma özelliği bulunmayan yani genel hastaneler hastanelerden oluştuğu görülmektedir (bkz. Tablo 3). Araştırma kapsamındaki hastaneler finansal değişkenler bakımından detaylı olarak incelendiklerinde ise (bkz. Tablo 4) cari oran bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 2.9(1.4-17.4) ile 6. kümede buldukları görülmektedir. Bilindiği gibi cari oran kısa vadeli borçların yakın gelecekte paraya çevrilmesi beklenen varlıklar ile ne ölçüde karşılanabileceğini göstermektedir (Gider, 2011: 90). Bir başka ifade ile bu oran, borçlarımızı bir yıldan daha kısa sürede ödememize imkan verecek ne kadar miktarda bir varlığımız olduğunun bir ölçüsüdür (Gapenski, 2005: 534). Hastane endüstrisinde bu oranın 2 civarında olmasının beklendiği (Cleverly, 1995; Gapenski, 2005: 534) cari oranın 1'in üzerinde olması durumunda borçların sorunsuzca karşılanabildiği (Kramer,

Johnson, 2009: 228) dikkate alındığında 1. 2. ve 4. kümelerde bulunan hastaneler dışındaki hastanelerde bu oranın iyi olduğu söylenebilmektedir.

Finansal değişkenler grubunda yer alan ikinci değişken olan nakit oranı ele alındığında ise işletmenin hazır değerleri ile borç ödeme yeteneğini gösterdiği bilindiğinden bu oranının 1 olması işletmenin kısa vadeli borçlarının tamamını para ve para benzerleri ile karşılayabileceğini ifade etmektedir (Tarcan, 2006: 37-38). Öte yandan bu oranın %20'nin altına düşmemesi genel bir kural olarak kabul edilmektedir (Gider, 2011: 90). Araştırma kapsamındaki hastaneler nakit oranı bakımından incelendiklerinde 0.2 (0.0-1.9) ile en iyi durumda olan hastanelerin 6. kümede buldukları ancak hastanelerin genel olarak düşük nakit oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Cari oran ve nakit oranı işletmenin likidite seviyesinin yeterli olup olmadığını değerlendirmek için kullanılmaktadır. İşletmenin likidite seviyesinin düşüklüğü yükümlülükleri yerine getirememesi ve iflas olasılığının artmasına sebep olurken, likidite seviyesinin çok yüksek olması ise, kârlılığı daha yüksek olan uzun vadeli yatırım araçlarının kaçırılmasına neden olmaktadır (Finkler, Ward, 2006: 110). Bu bulgular ile birlikte araştırma kapsamına alınan hastanelerin kamu sağlık kurumu olmaları durumu yeniden göz önüne alındığında bu kurumların kısa ve uzun vadeli banka kredisi kullanmadıkları ve sermaye piyasası araçlarından da yararlanmadıklarını göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Bu doğrultuda söz konusu iki oran birlikte değerlendirildiğinde 1. 2. ve 4. kümelerde yer alan hastanelerin yükümlülüklerini yerine getirememesi riski ile karşı karşıya oldukları yorumu yapılabilmektedir.

Bir diğer finansal değişken olan faaliyet oranı değişkeni ele alındığında bu oranın giderlerin gelirlere bölünmesi ile elde edildiği (Ozgulbas, Koyuncugil, 2007: 25) ve varlık kullanımının etkinliğinin bir göstergesi olduğu (Albayrak, Akbulut, 2008: 63) dikkate alındığında sadece 3 ve 6 numaralı kümelerde bulunan hastanelerin gelirleri ile giderlerini karşılayabildikleri, diğer kümelerde yer alan tüm hastanelerin ise giderlerinin gelirlerinden yüksek olması sebebi ile zararda oldukları söylenebilmektedir.

Finansal değişkenler arasında yer alan bir diğer değişken olan sermaye yapısı oranı işletmenin borçlarının öz sermayeye bölünmesi yolu ile elde edilmektedir (Akgüç, 1998: 35). Bu oran, işletme özkaynaklarına karşılık borçlarının ne miktarda olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu oranın düşük olması işletme lehine olarak yorumlanmaktadır (Gapenski, 2005: 536). Bu oranın 1 olması özsermaye borç dengesi açısından Türkiye için yeterli görülür iken (Gider, 2011: 91), Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oran 0.07'dir (Gapenski, 2005:536). Araştırma kapsamındaki hastaneler içerisinde sermaye yapısı oranı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 0.3 (0.1-1.0) ile 6 numaralı kümede buldukları görülmektedir.

Net satış tutarının varlık toplamına bölünmesi ile hesaplanan varlık devir hızı ise bir işletmede varlık kullanımının etkinliğinin bir ölçüsü olarak yorumlanabilmektedir (Akgüç, 1998: 57). Bu oran aynı zamanda işletmenin müşterilere ulaşmadaki verimliliğini analiz etmede de kullanılmaktadır (Vance, 2002: 23). Hastane endüstrisinde bu oranın 0.97 seviyesinde olması beklenmektedir (Gapenski, 2005: 539). Araştırma kapsamındaki hastaneler içerisinde varlık devir hızı açısından endüstri değerlerine en yakın hastaneler her ne kadar 5. kümedeki hastaneler (0.0 (-2.5-49.5)) gibi görünse de (ortanca 0.0(-2.5-49.5)), minimum ve maksimum değerler dikkate alındığında en iyi durumda olan hastanelerin 3.3(1.8-6.4) ile 6 numaralı kümede yer aldıkları tespit edilmiştir. Genel olarak tüm kümelerde endüstri değerinin üzerinde çıkan bu oran hastanelerin varlık kullanımında etkin davranmadıklarının bir göstergesidir. Bir başka ifade ile işletmenin elinde gereğinden az varlık bulunmaktadır. Bu durum işletmenin faaliyet hacminin düşmesine ve sağlık hizmeti sunumunda aksaklıklar yaşanmasına neden olmaktadır (Gapenski, 2005: 538).

Bir diğer finansal değişken olan özsermaye karlılığı işletmeye yatırım yapmış olan ortakların yatırdıkları kaynak karşılığında her bir birim sermaye için ne oranda kâr sağlandıklarını göstermektedir (Gider, 2011: 92). Araştırma kapsamına alınan sağlık kurumlarının kamu kurumu niteliğinde olması kar amacı gütmeyen işletmeler olmasını beraberinde getirmesine rağmen kârlılığın, yönetim politikalarının ve kararlarının net sonucunun geniş bir ifadesi ve bir işletmenin toplam finansal performansının bir ölçütü

olduğu dikkate alındığında karlılık oranlarının hesaplanmasına ihtiyaç duyulmuştur (Gapenski, 2005: 532). Hastane endüstrisinde bu oranın 0.084 civarında olmasının beklenmektedir. Bu oranın yüksek çıkması işletme lehine olarak yorumlanmaktadır (Gapenski, 2005: 533). Araştırma kapsamındaki hastaneler içerisinde özsermaye karlılığı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 4.6 (-25.8-82.5) ile 5 numaralı kümede buldukları görülmektedir. Finansal değişkenler grubunda bulunan son değişken olan varlıkların karlılığı firmanın yapmış olduğu yatırımın karlılığını; başka bir deyişle varlıkların ne ölçüde verimli kullanıldığını göstermekte kullanılmaktadır (Akgüç, 1998: 67). Hastane endüstrisinde bu oranın 0.048 seviyesinde olması beklenmektedir bu oranın yüksek çıkması, işletme lehine olarak yorumlanmaktadır (Gapenski, 2005: 533). Araştırma kapsamındaki hastaneler içerisinde varlıkların karlılığı bakımından en iyi durumda olan hastanelerin 2.6 (-2.1-0.8) ile 5. kümede yer aldıkları, 6. küme dışındaki tüm kümelerde yer alan hastanelerin işletme aktifinde yer alan varlıklarını verimli olarak kullanamadıkları görülmektedir.

Örgütsel ve finansal performans göstergeleri bakımından kümeler genel olarak değerlendirildiklerinde en iyi durumda olan hastanelerin 6. kümede toplandıkları, yatak sayısı bakımından 100 (30-1480) yataklı başka bir deyişle orta ölçekli hastanelerden oluştuğu görülmektedir. Hastane yatak sayısının örgütsel ve finansal değişkenlerin belirlenmesinde ne ölçüde rol oynadığı düşünüldüğünde optimum yatak sayısının belirlenmesi konusunda yapılan araştırmalarda bu sorunun kesin bir yanıtının olmadığı vurgulanmaktadır (Top, Şahin, 2004: 101). Bu durum Türkiye açısından düşünüldüğünde ise sağlık politikası belirleyicilerin hasta yatağı sayısını artırmaktan çok mevcut hasta yataklarının daha verimli ve etkili kullanımına odaklanmaları gerektiği tavsiye edilebilmektedir.

Kamu hastanelerini örgütsel ve finansal performans göstergeleri bakımından kümelemeyi amaçlayan bu araştırma sonucunda hastanelerin 6 farklı kümeye ayrılmış oldukları görülmüş, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde (bkz. Tablo 4) EM algoritmasının kümeleri birbirinden ayırmada yararlı bir yöntem olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın temel kısıtlılıklarından birisi Sağlık Bakanlığına bağlı

hastanelerde hem genel bütçe hem de döner sermaye bütçesi uygulanmasına rağmen bu çalışmada yalnızca Döner Sermaye Muhasebesi sistemi içerisinde yer alan finansal tablolardan Döner Sermaye Bilançosu ve Döner Sermaye Gelir Tablosu (Kar/Zarar Cetveli)'nin kullanılmış olmasıdır. Bu çalışmada bulunan genel oranlara ek olarak bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda Genel Bütçe Sistemi finansal tablolarının da analizlere dahil edilmesi ile daha kapsamlı bulgular elde edilebilecektir. Ayrıca bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda hastanelere ilişkin farklı örgütsel ve finansal göstergeler de kapsama alınarak farklı kümeleme algoritmalarına ilişkin performans karşılaştırmaları yapılabilecek böylelikle sınırlı kaynaklar ile etkili bir yönetim gerçekleştirmeye çalışan kamu sağlık yöneticileri için faydalı bilgiler sunulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abbas, O. (2008), "Comparisons Between Data Clustering Algorithms", *The International Arab Journal of Information Technology*, 5(3), 320-325.
- Albayrak, A.S., R. Akbulut (2008), "Karlılığı Etkileyen Faktörler: İMKB Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir İnceleme", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 55-83.
- Alpar, R. (2011), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atun R., S. Aydın, S. Chakraborty, S. Sümer, M. Aran, İ. Gürol, S. Nazlıoğlu, Ş. Özgülcü, Ü. Aydoğan, B. Ayar, U. Dilmen, R. Akdağ, (2013), "Universal Health Coverage in Turkey: Enhancement of Equity", *The Lancet*, 382(9886), 65-99.
- Berg M. (2001), "Implementing Information Systems in Health Care Organizations: Myths and Challenges", *International Journal of Medical Informatics*, 64(2-3), 143-156.
- Bonita, K., C. Johnson (2009), *Financial Statements: A Self-Teaching Guide*, McGraw-Hill, USA.
- Capkun, V., M. Messner, C. Rissbacher (2012), "Service Specialization and Operational Performance in Hospitals", *International Journal of Operations&Production Management*, 32(4), 468-495.
- Chu, H.L., C.Y. Chiang (2013), "The Effects of Strategic Hospital Alliances on Hospital Efficiency", *The Service Industries Journal*, 33(6), 624-635.
- Cleverley, W.O. (1995), *The 1995 Almanac of Hospital Financial & Operating Indicators. The Center for Healthcare Industry Performance Studies (CHIPS)*, Columbus, OH.

- Elwyn G., S. Buetow, J. Hibbard (2007), "Measuring Quality Through Performance: Respecting the Subjective Quality Measurement from the Patient's Perspective", *British Medical Journal*, 335(7628), 1021-1022.
- Fineberg, H.V., D.J. Hunter (2013), "A Global View of Health-An Unfolding Series", *The New England Journal of Medicine (Editorial)*, 368(1), 78-79.
- Finkler, S. A., D.M. Ward (2006), *Accounting Fundamentals for Health Care Management*, Massachusetts: Jones and Bartlett Publisher.
- Gapenski, L.C. (2005), *Healthcare Finance: An Introduction to Accounting and Financial Management*, (3rd ed.), AUPHA: .
- Gardner G., A. Gardner, J. O'Connell (2014), "Using the Donabedian Framework to Examine the Quality and Safety of Nursing Service Innovation", *Journal of Clinical Nursing*, 23(1-2), 145-155.
- Gider, Ö. (2011), "Ekonomik Kriz Dönemlerinin Özel Hastanelere Etkileri: Bir Özel Hastanenin Oran Analizleri Yöntemiyle Finansal Performansına Bakış", *Öneri*, 9(36), 87-103.
- Gormley, I.C., T.B. Murphy (2007), "Expectation Maximization Algorithm" in F. Ruggeri, R. Kennett and F.W. Faltin (ed.), *Encyclopedia of Statistics in Quality and Reliability*, Chichester: Wiley.
- Gök, M.S., B. Sezen (2013), "Analyzing the Ambiguous Relationship between Efficiency, Quality and Patient Satisfaction in Healthcare Services, the Case of Public Hospitals in Turkey", *Health Policy*, 111(3), 290-300.
- Green, L.V. (2002), "How Many Hospital Beds?", *Inquiry*, 39(4), 400-412.
- Grosskopf, S., D. Margaritis, V. Valdmanis (2001), "Comparing Teeaching and Nonteaching Hospitals: A Frontier Approach (Teaching vs. Non-teaching Hospitals)", *Health Care Management Science*, 4(2), 83-90.
- Jiang, H.F., J.S.S. Bernard (2013), "Hospital Cost and Quality Performance in Relation to Market Forces: An Examination of U.S. Community Hospitals in The Post-Managed Care Era", *International Journal of Health Care Finance and Economics*, 13(1), 53-71.
- Kim, W.G., A. Baker (2005), "Ratio Analysis for the Hospitality Industry: A Cross Sector Comparison of Financial Trends in the Lodging, Restaurant, Airline and Amusement Sectors", *Journal of Hospitality Financial Management*, 13(1), 1-30.
- Li, L.X., W.C. Benton (1996) "Performance Measurement Criteria in Health Care Organizastions: Review and Future Research Directions", *European Journal of Operational Research*, 93(3), 449-468.

- Li, L.X., W.C. Benton, K.G. Leong (2002) "The Impact of Strategic Operations Management Decisions on Community Hospital Performance", *Journal of Operations Management*, 20(4), 389-408.
- Mackenbach, J.P., M. McKee (2013) "A Comparative Analysis of Health Policy Performance in 43 European Countries", *European Journal of Public Health*, 23(2), 195-344.
- Mitra, P.P., K. Sankar, M.A. Siddiqi (2003) "Non-Convex Clustering Using Expectation Maximization Algorithm with Rough Set Initialization", *Pattern Recognition Letters*, 24(6), 863-873.
- Napoleon, D., S. Pavalakodi (2011) "A New Method for Dimensionality Reduction Using K-Means Clustering Algorithm for High Dimensional Data Set", *International Journal of Computer Applications*, 13(7), 41-46.
- Nazeer, A.A., M.P. Sebastian (2009) "Improving the Accuracy and Efficiency of the K-Means Algorithm", *Proceedings of the World Congress on Engineering, WCE*, 1, July 1-3, London, U.K.
- Nguyen, J., M.P. Six, D. Antonioli, P. Glemain, G. Potel, P. Lombrail, P.L. Beux (2005), "A Simple Method to Optimize Hospital Beds Capacity", *International Journal of Medical Informatics*, 74 (1), 39-49.
- Ozcan, Y. A., M. McCue (1996), "Development of a Financial Performance Index for Hospitals: A DEA Approach", *Journal of Operations Research Society*, 47(1), 18-26.
- Ozgulbas, N., S. Koyuncugil (2009) "Financial Profiling of Public Hospitals: An Application By Data Mining", *International Journal of Health Planning Management*, 24(1), 69-83.
- Özdamar, K. (2010), *Paket Programlar İle Çok Değişkenli İstatistiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi.
- Özgülbaş, N. (2001), *Hastanelerde Teknik ve Finansal Performans İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Poole L., J. Davis, N.W. Gorris (2013), "In a Niche of Time: Do Specialty Hospitals Outperform General Services Hospitals?", *The Health Care Manager*, 32(1), 13-22.
- Sicotte, C., F. Champagne, A.P. Contandriopoulos, J. Barnsley, F. Beland, S.G. Leggat, J.L. Dennis, H. Bilodeau, A. Langley, G.R. Baker (1998), "A Conceptual Framework for the Analysis of Health Care Organizations' Performance", *Health Services Management Research*, 11(1), 24-48.

- Sikka V., R.D. Luke, Y. Ozcan (2009), "The Efficiency of Hospital-Based Clusters: Evaluating System Performance Using Data Envelopment Analysis", *Health Care Management Review*, 34(3), 251-261.
- Sun, J.L.H. (2008), "Data Mining Method For Listed Companies' Financial Distress Prediction", *Knowledge Based Systems*, 21(1), 1-5.
- Şahin İ. (2008), "Sağlık Bakanlığı Genel Hastaneleri ve Sağlık Bakanlığına Devredilen SSK Genel Hastanelerinin Teknik Verimliliklerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(1), 1-48.
- Tatar, M. (2013), "Management of Diabetes and Diabetes Policies in Turkey", *Globalization and Health*, 9(16), 1-7.
- Top, M., B. Şahin (2004), "Hastane Endüstrisinde Değişen Sınırlar: Avrupa Ülkelerinde Yaşanan Son Yirmi Yıllık Süreç", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 7(1), 85-106.
- Vance, D. (2002), *Tools and Techniques to Solve Financial Problems and Make Effective Business Decisions*, McGraw-Hill.
- Venanzi, D. (2012), *Financial Performance Measures and Value Creation: The State of The Art*, Springer Briefs In Business, Springer.
- Wilson, A. B., N. Bernard-Bastian, L.V. Fulton, (2012), "Financial Performance Monitoring of the Technical Efficiency of Critical Access Hospitals: A Data Envelopment Analysis and Logistic Regression Modeling Approach", *Journal of Healthcare Management*, 57(3), 200-212.
- Younis, M. Z. (2013), "A Comparison Study of Urban and Small Rural Hospitals Financial and Economic Performance", *Online Journal of Rural Nursing and Health Care*, 3(1), 38-48.

BİYOYAKITLARA YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER: TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 33, Sayı 2, 2015
s. 25-45

A. Kemal ÇELEBİ

Prof.Dr., Celal Bayar Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü
kemal.celebi@bayar.edu.tr

Alparslan UĞUR

Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü
alparslanugur@hotmail.com

*Bu çalışma, 2013 yılında Celal Bayar
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde
Prof.Dr. A. Kemal Çelebi danışmanlığında
Alparslan Uğur tarafından hazırlanan
"Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımsal
Destek Politikalarının Karşılaştırmalı
Analizi" adlı doktora tez çalışmasından
yararlanılarak yapılmıştır.*

Öz: Yenilenebilir bir enerji kaynağı olan biyoyakıtlar ithal akaryakıt bağımlılığını azaltmada önemli bir işlev görmektedir. Bunun için kamu sektörünün vereceği destekler ve teşvikler sektörün hızla büyümesi için çok önemlidir. Biyoyakıtlara yönelik teşvikler; cari açığı azaltacak, yeni ekilebilir alanlar oluşmasını sağlayacak, milyonlarca insana iş ve gelir fırsatı sunacak ve çevre dostu bir üretim yapılmasını teşvik edecektir. Bu çalışma, dünyanın belli başlı ülkelerinde ve Türkiye'deki biyoyakıtlara yönelik kamusal mali teşvikleri incelemektedir.

Anahtar Sözcükler: Biyoyakıtlar, kamusal teşvikler, kamusal politikalar.

**FISCAL INCENTIVES FOR
BIOFUELS: AN EVALUATION
FOR TURKEY**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 33, Issue 2, 2015
p. 25-45*

A. Kemal ÇELEBİ

Prof.Dr., Celal Bayar University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Public Finance
kemal.celebi@bayar.edu.tr

Alparslan UĞUR

Assist.Prof.Dr., Kırıkkale University,
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Public Finance
alparslanugur@hotmail.com

Abstract: Biofuels which are a renewable energy source have an important function to decrease dependence of imported oil. For that reason public sector support and subsidies are very important for the rapid growth of the sector. Incentives for biofuels; will reduce the current account deficit, will provide the formation of new arable land, will offer the opportunity to work and employment to the millions of people and will encourage of environmentally friendly production. This paper examines public fiscal incentives for biofuels in the world's major countries and Turkey.

Keywords: *Biofuels, public incentives, public policies.*

GİRİŞ

Dünyadaki fosil kaynak rezervlerinin sınırlı olması, bunların ülkeler arasında eşitsiz dağılımı ve insanoğlunun enerji ihtiyacının her geçen gün artması alternatif enerji politikalarını gündeme getirmektedir. Yenilenebilir bir enerji kaynağı olarak; tarımsal ürünlerin, odunun, hayvan, bitki ve belediye artıklarının çeşitli dönüşüm süreçlerinden geçirilmesiyle elde edilen biyoyakıtlar; ülkeler için enerji, çevre ve iklim sorunlarına çözüm getirmek amacıyla ciddi bir seçenek olarak görülmekte, gerek ithal enerji bağımlılığının azaltılmasında gerekse de toprağın üretim amaçlı işlenmesi ve kırsal kalkınma politikalarının geliştirilmesinde önem taşımaktadır.

Biyoyakıt üretimi yıllardır uygulanan politikalarla. Nitekim yaklaşık 100 yıl önce Henry Ford ilk otomobilini alkolle, Rudolf Diesel dizel motorunu yer fıstığı yağıyla çalıştırmıştır. Fakat ham petrolün rafine edilmesi daha ucuz olduğundan bu üretim şekline vazgeçilmiş, İkinci Dünya Savaşı sırasında petrolün kısıtlı olması nedeniyle kısmen kullanım alanı bulduysa da petrol ve dizel akaryakıt olarak kullanılmıştır. Son yıllarda petrol fiyatlarının hızla artması ülkelerde önemli cari işlemler açıklarına sebep olmuş, yenilenebilir enerji kaynağı olarak biyoyakıtların üretilmesi konusunda çalışmalar hızlandırılmış, özellikle gıdada tüketilmeyen ürünlerin biyoyakıt olarak kullanılmasına yönelik AR-GE çalışmaları yapılmış, üretimi artırıcı önemli mali teşvikler verilmeye başlanmıştır.

Dünyadaki hemen hemen bütün ülkelerde biyoyakıt üretimi için önemli mali teşvikler verilmektedir. Bazı ülkelerde biyoyakıt üretimi için hektar başına doğrudan para yardımları yapılmakta, bazı ülkelerde ise biyoyakıtlar vergi dışı bırakılmakta ya da daha düşük oranlarda vergilendirilmektedir. Ülkeler çıkardıkları yasalarla akaryakıt şirketlerine belli bir miktar biyoyakıtı satmayı zorunlu kılmakta, zorunlu karışım oranlarını her yıl artırmaktadır. Biyoyakıt sektörüne yapılan kamusal teşvikler; tarım sanayi ve ulaştırma sektörlerinde istihdam sağlamakta, petrol bağımlılığını azaltarak dış ticaret dengesine önemli katkı yapmakta, yeni üretim tesislerinin açılmasını sağlayarak yeni vergileme imkanlarının oluşturulmasını sağlamakta, çevre dostu üretim imkanlarını

artırmakta, kullanılmayan tarımsal alanların tarıma açılmasını sağlayarak çiftçi gelirlerini artırmaktadır.

1. BİYOYAKIT KAVRAMI

Biyoyakıtlar biyokütleden¹ üretilen likit yakıtlardır. Birinci nesil biyoyakıtlar olarak ifade edilen biyoyakıtlar tarımsal amaçlı üretilen bitkisel ürünlerin hammadde olarak kullanılması sonucu oluşur. Bunlar biyoetanol ve biyodizel olarak 2'ye ayrılmaktadır. Biyoetanol petrole, biyodizel ise dizelle çalışan araçlarda önemli değişiklikler yapılmadan kullanılabilir. Biyoetanol şeker kamışı ve şeker pancarının fermantasyon ve damıtımı ile mısır, buğday, arpa, çavdar, patates gibi bitkilerin önce şekere dönüştürülüp sonra fermantasyon ve damıtımı ile yapılmakta; biyodizel ise kanola, soya, aspir, pamuk, palm, ayçiçeği gibi yağlı bitkilerden elde edilmektedir (Bomb *vd.*, 2007: 2256-2257). Dünyanın en büyük etanol üreticisi ABD ve Brezilya, en büyük biyodizel üreticisi ise Avrupa Birliği, birlik içinde ise Fransa ve Almanya'dır (Lapan, Moschini, 2012: 224).

Biyoyakıt politikalarının oluşturulmasında ülkelerin GSYİH'si, ekilebilir arazi, araziden elde edilen gelir, tarımsal istihdamın toplamdaki payı, kişi başına ulaşım talebi, akaryakıt ithal bağımlılığı, kişi başına düşen araç sayısı ve karbon salınımı gibi göstergeler önem taşımaktadır (Wiesenthal *vd.*, 2009: 793).

2. BİYOYAKIT KULLANILMA NEDENLERİ

Ülkelerin biyoyakıt politikaları uygulamasında çeşitli sebepler söz konusudur. Bunlardan en önemlileri iklim değişikliği, tarım sektöründe istihdam, enerji güvenliği ve kaynak potansiyellerinin artırılmasıdır. Bu politikalar aşağıda özetlenmektedir (Charles *vd.*, 2007: 5739-5743):

- İklim Değişikliği ve Emisyonun Azaltılması: Son yıllarda ülkelerdeki karbon dioksit ve karbon monoksit salınımları hızla artmıştır. Biyoyakıtlar yenilenebilir enerji

kaynağı olarak sınıflandırıldıklarından normal akaryakıtta göre oluşacak emisyonlardan daha az kirlilik yaymaktadır.

- **Tarım Sektöründe İstihdam:** Hükümetler biyoyakıtı kırsal nüfusun geleceğini garantiye alma ve küresel anlamda rekabetini artırma amacıyla uygulamaktadır. Sonuçta hükümet teşviğiyle biyoyakıt politikaları tarım tabanlı, kırsal ve bölgesel ekonomiler için önemli bir alan haline gelmektedir.

- **Artan Petrol fiyatları ve Enerji Güvenliği:** Dünya petrol fiyatlarındaki çok yüksek artışlar, dünya petrol rezervlerinin yarısının kullanılması biyoyakıt politikalarının önemini artırmıştır. Dünya petrolünün OPEC ülkelerinin ellerinde olması petrolün geleceğini belirsizleştirmektedir. Nitekim enerji güvenliği ulusal güvenlikle doğrudan bağlantılıdır. AB ve ABD 2025 yılında petrolde ithal bağımlılığını azaltma çabasıdadır.

- **Kaynak Potansiyeli ve Politika Uygulamaları:** Biyoyakıt uygulamaları uzun dönemde hidrojen, nükleer gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişte bir alternatif olarak görülmektedir. Bu anlamda biyoyakıt yeni teknoloji maliyetlerini azaltacak ve ekonomik belirsizlikleri ortadan kaldıracaktır. Ülkenin hidro-karbon temelli yakıtlardan biyoyakıtta geçmesi, altyapı kaynaklarına ve biyoyakıt sanayini desteklemek için gerekli arazi yapısına bağlıdır.

- **Çevresel Faydalar:** Biyoyakıt uygulamalarıyla daha çevreye dost ve daha sürdürülebilir bir üretim yapısı ortaya çıkmaktadır. Örneğin biyoetanol su içinde çözülebilir, zehirleyici madde içermeyen, biyolojik olarak parçalanabilen bir maddedir. Bu özellikler hidro-karbon kaynaklı yakıtlara göre daha çevre dostudur. Son zamanlarda yapılan çalışmalara göre biyoyakıttan elde edilen ürünler diğerlerine göre daha az kansorejendir.

- **Sosyo-Ekonomik Faydalar:** Tarımsal ürünlere ek bir piyasa uygulaması ülkelere önemli ekonomik ve sosyal faydalar getirmektedir. Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası uzun yıllardır tarıma önemli destekler vermektedir. Birçok üründe arz

fazlalıklarının oluşumu ve minimum fiyatı garanti eden politikalar AB’de önemli eleştirilere neden olmuş ve reformlara kaynak oluşturmuştur. Biyoyakıt üretimiyle hammadde olarak kullanılacak birçok ürün yetiştirilecek, önemli ekonomik faydalar sağlanarak kırsal ekonomi iyileştirilecektir.

3. BİYOYAKITLARA YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER (ÜLKE UYGULAMALARI)

Biyoyakıtlara birçok dünya ülkesinde farklı şekil ve boyutlarda teşvikler söz konusudur. Bunlar; biyoyakıt üretiminde kullanılacak ürünlere destek verilmesi, üretimde kullanılan emek, sermaye ve arazi gibi katma değerlerin teşviki, üretilen ürünlere vergi indirimi ya da vergi istisnalarının sağlanması, ürünlere piyasa fiyat destekleri verilmesi, ürünlerin depolama ve dağıtım altyapılarına yönelik destekler, ürünlerin tüketim aşamasında satın alınmasına yönelik destekler ve ürünün kullanıldığı araçlara yönelik teşvikler şeklindedir (Steenblik, 2008: 95).

Biyoyakıtı yönelik vergisel teşvikler ekonomik faydalarının yanı sıra, sosyal refah ve çevresel faydalar yaratmaktadır. Urbanchuk (2009, 2011) yapmış olduğu çalışmada ABD’de biyoyakıtı verilen vergisel teşviklerin 2010 yılında kaldırılması halinde GSYİH’nin 879 milyon \$ azalacağını ve ev halkının gelirinin toplam 485 milyon \$ düşeceğini hesaplamıştır. Huitin We *vd.* (2012) yapmış oldukları çalışmada biyoyakıtı yönelik vergisel teşviklerin ekonomik kalkınmaya katkı sağladığını ifade etmişlerdir. En önemli etki kırsal kalkınma yoluyla ekonomik kalkınmada görülmüştür. Çalışmada ekonomik kalkınma yoluyla elde edilen gelirlerin, vergisel teşvikler nedeniyle devletin almaktan vazgeçeceği gelirlerden daha fazla olduğu ortaya çıkarılmıştır (Wu *vd.*, 2012: 602-609).

3.1. Brezilya

Brezilya dünyanın en gelişmiş ve entegre biyoyakıt programını uygulayan ülkesidir. Brezilya’da etanol üretimi 1930’lara kadar gitmektedir. 1975 yılında Brezilya hükümeti kota, sabit fiyat ve sübvansiyonlarla şeker kamışından etanol üretimini

desteklemiştir (Jeager, Egelkraut, 2011: 4321). Günümüzde şeker ve etanol üretimi Brezilya hükümetinin GSYİH'sinin %3,5'ini kapsamakta ve 3,5 milyon kişiye iş imkanı sağlamaktadır. Etanol üretiminde toplam şeker kamışı üretiminin %50'si kullanılmaktadır. Şeker kamışının ucuz olması, arazi verimliliğinin yüksek olması ve arazinin suya gereksinim duymaması maliyetleri düşürmektedir. Ülkede etanolün vergisi diğer normal akaryakıtlara göre düşük tutulmuştur. Normal akaryakıtta litrede \$ 0,26 olan federal vergiler, etanolde litrede \$0,01 düzeyindedir. KDV bölgelere göre farklılık göstermektedir. Üretimin en fazla yapıldığı Sao Paulo'da normal akaryakıttan %47 vergi alınırken, etanolde %22 vergi alınmaktadır. 2008 yılında toplam \$977 milyon dolarlık vergi teşviği verilmiş, 1979 yılından 1990 yılına kadar toplam 16 milyar \$'lık bir vergi teşviği uygulandığı hesaplanmıştır. Ülkede ilgili teşviklerin yanında ayrıca Ulusal Petrol Kurumu tarafından soya fasulyesi ve palm yağı gibi ürünler üretim maliyetleri üzerinde satın alınmakta ve bu şekilde üretim artışı hedeflenmektedir (Sorda *vd.*, 2010: 6982). Biyodizel üreticileri devletten vergi desteği sağlamak için ilgili bölgedeki soya fasulyesi ve palm yağı gibi hammadde üreticisi küçük çiftçilerle anlaşma yapıp onlara teknik destek sağlamak zorundadır. Çiftçilerle anlaşma yapmayan firmalara vergisel destekler verilmemektedir (Hall *vd.*, 2009: 82).

3.2. Amerika

ABD'de biyoyakıt destek politikaları 2000'li yılların başında etanol üreticilerine vergisel teşviklerle başlamıştır. 2002 yılındaki Tarım Kanunu çiftçilere biyoyakıt ürünler için yeni teşvikler getirmiştir. 2005 yılındaki Enerji Kanunu biyoyakıt üretimini yenilenebilir enerji kaynaklarından saymıştır. 2008 yılında çıkarılan Tarım Kanunu'yla biyoyakıt üreticilerine ve ticari satış amacıyla biyoyakıtı diğer akaryakıtla karıştırıp satanlara 1 milyar dolarlık vergi kredisi, yeni etanol fabrikaları için borç teşvikleri ve gıda hammadde teşvikleri verilmiştir (Lehrer, 2010: 429-431). Ülkede üretilen etanol için hem federal hem de yerel düzeyde vergi indirimleri uygulanmaktadır. En önemli vergi indirimi saf etanolde galon başına \$01,01'lik indirimdir. Ayrıca etanol petrol karışımında galon başına 45 centlik bir vergi indirimi vardır (Delshad *vd.*, 2010: 3415). Vergisel teşviklerin ABD'ye maliyeti 2004 yılında 2,4 milyar dolar, 2010 yılında ise 5 milyar dolar düzeyindedir. Ülke ayrıca ithalatta da biyoyakıtta vergiler getirmiştir. İthal

edilen etanol için %2,5 advalorem vergi ve galon balına \$0,54 tarife alınmaktadır (Sorda *vd.*, 2010: 6980-6981).

Ülkede vergisel teşviklerin yanında reklam panolarına ilanlar verilerek devlet tarafından başkaca üretimi yönlendirici faaliyetler yapılmıştır. İlanın birinde uzun mısır tarlaları önünde bir Amerikan çiftçisi ve bir Arap şeyhinin fotoğrafları yan yana koyulmuş ve altında şu ifade yer almıştır: “Kim sizin petrolünüzü sizden daha iyi bir şekilde satın alabilir?” Başka bir ilanda da Amerikan bayrağı yanına büyük mısır tarlaları koyulmuş “Amerikan standartlarını artırın” ifadesi yer almış ve bu şekilde üretim desteklenmeye çalışılmıştır (Lehrer, 2010: 433).

ABD 2017 yılına kadar benzin tüketimini %20 düşürmek, biyoyakıt kullanımını yıllık 35 milyar galona (132 milyar lt) yükseltmek ve 2025'te biyoyakıt kullanımını %25'e çıkarmayı hedeflemektedir. Sadece 2012 yılında gıdada tüketilmeyen selülozik etanolün benzinle rekabet edecek duruma gelmesi için 1,2 milyar dolarlık AR-GE bütçesi ayrılmıştır. 2011 yılında biyoyakıt sanayisinin ABD ekonomisine katkısı; etanol tesislerinin işletilmesinden, etanolün taşınmasından ve inşa halindeki tesislerden kaynaklanan 42,4 milyar dolarlık katma değer, 90 000 kişiye doğrudan istihdam, hane halkı gelirlerinde 29,9 milyar dolarlık artış, 8,2 milyar dolarlık yeni vergi hasılatı (federal hükümet için 4,3 milyar dolar, eyalet ve şehir yönetimlerine 3,9 milyar dolar yeni vergi hasılatı), petrol ithalatında ise 49,7 milyar dolarlık azalma şeklindedir (Ar, 2013: 13-14).

3.3. Avrupa Birliği (AB)

AB'de 2003 yılından bu yana biyoyakıt ve biyodizel ürünler için çok sayıda teşvik edici ve özendirici çalışmalar yapılmaktadır. Biyoyakıt kullanmakla Birlik düzeyinde gaz emisyonu ve yakıtta ithal bağımlılığı azaltılacak, tarımsal gelirler iyileştirilecek, yeni teknoloji ve ekipmanlar geliştirilecektir (Wiesenthal *vd.*, 2009: 792). Yapılan strateji aşağıda belirtilen 7 politika eksenine oturtulmuştur (Gizlenci, Acar, 2008: 5);

(i) Üretim sübvansiyonu sağlanması: 2006 yılında yapılan Biyoyakıt Revizyonuyla vergisel teşvikler sağlanması, üretim hedeflerinin belirlenmesi, sürekli üretimin sürdürülebilirliği, kamu taşıt araçlarında verimli araçların kullanılması.

(ii) Çevreye yönelik yararlar: Biyoyakıtlarda emisyon azaltımının hesaplanması, benzin ve motorinde kullanılan biyoetanol/biyodizel sınırlarının belirlenmesi.

(iii) Üretim ve kullanımının artırılması: Özellikle üye ülkelerin biyoyakıt üretim ve kullanımının teşvik edilmesi ve AB mevzuatına uyumunun sağlanması.

(iv) Biyoyakıt hammaddesi olan tarım ürünlerinin ekiminin yaygınlaştırılması.

(v) Biyoyakıt ticaretinin geliştirilmesi.

(vi) Gelişmekte olan ülkelerin teşvik edilmesi: Gelişmekte olan ülkelerin biyoyakıt üretimine geçmesi ve milli sınırları içerisinde biyoyakıt plan ve programlarının uygulanması için destekler sağlanması.

(vii) AR & GE çalışmalarının teşviki: Biyoyakıt endüstrisinin gelişmesi ve verimlilik düzeyinin artırılması için teknoloji imkanlarının iyileştirilmesine yönelik mali teşviklerin özendirilmesi.

Bugün Avrupa'da hedeflenen biyoyakıt politikalarına ulaşmak ve biyoyakıt üretimini etkilemek için vergi istisnaları, vergi muafiyetleri, vergi indirimleri, kotalar, zorunlu karışım oranları gibi çok sayıda doğrudan ve dolaylı politka aracı kullanılmaktadır (Wetterlund *vd.*, 2012: 462). Politikalar piyasaya girişten R&D'ye kadar uygulama alanı bulmaktadır. 2 Temel destek enstrümanı bulunmaktadır. Bunlar sübvansiyon ve zorunlu üretim koşuldur: Birinci uygulamada biyoyakıtların fiyat düzeyini düşürmek için sübvansiyon verilirken, ikinci uygulamada biyoyakıt arz edenler için sabit miktarda zorunlu arz söz konusudur. Birinci uygulamada devlet için önemli gelir kayıplarına yol açan vergi indirimleri söz konusuysen, ikinci uygulamada

akaryakıt üretenler için toplam satışlarında belli bir miktar biyoyakıt bulundurmak zorunluluğu vardır.

• Vergi İndirimleri: Biyoyakıtta vergi indirimleriyle ilgili kurallar şunlardır (Wiesenthal *vd.*, 2009: 794-797):

- Yenilenebilir kaynaklar üzerindeki vergi muafiyeti ya da indirimi toplam vergilendirilebilir tutarı aşmamalıdır.
- Gıda stok fiyatlarındaki değişimlerde aşırı sübvansiyondan kaçınılmalıdır.
- Yenilenebilir kaynaklardaki vergi muafiyeti ya da indirimi birbirini takip eden 6 seneden fazla uygulanamaz.

AB’de bazı ülkeler hiç vergi istisnası koymadan zorunlu karışım oranı uygularken bazıları sınırsız biyoyakıt üretimine karşı vergi istisnaları getirmekte, bazıları üretim kotasına bağlı olarak vergisel avantajlar sağlamaktadır. Örneğin 2007 yılından beri Almanya’da biyoyakıt üretimini artırmak için geniş vergi istisnaları uygulanmaktadır. Birlik içerisinde biyoyakıtta en fazla desteği toplam tüketimde %7’den fazla bir oranla Almanya vermektedir (Kretschmer *vd.*, 2009: 285). Ülkede zorunlu karışım oranları ve biyoyakıtların tamamı için azaltılan vergi oranları biyoyakıt sanayinin gelişmesini sağlamıştır. 2007 yılından bu yana biyoyakıt ürünlere vergisel teşvikler uygulanmaya başlanmış, biyodizelin tarımsal üretimde kullanılmasına ilişkin vergi istisnası getirilerek enerji tarımı sübvansiyon edilmiştir.² Fransa 2005 yılından beri farklı bir yöntem izlemektedir. Buna göre ulaşım sektöründe biyoyakıt kullanmayan üreticiler ek vergi ödemekte, eğer üretime biyoyakıt karıştırırlarsa vergi indirimlerinden yararlanmaktadırlar. Bu avantaj ihale çağrısı yoluyla üretim kotası sahibi üreticilere verilmektedir.³ İtalya’da biyoyakıt için tam bir vergi istisnası söz konusudur. Ülke nüfusu 100 binden fazla olan bölgelerdeki belediye araçlarında biyoyakıt kullanımını desteklemekte, bu konudaki projeleri özendirilmekte ve özellikle konutların ısıtılmasında biyodizeli teşvik etmektedir. İspanya zorunlu karışım oranı ve biyoyakıt kullananlara vergi istisnaları sunmaktadır. İngiltere’de biyodizel kullanımı vergiden istisna

tutulmuştur. Belçika biyoyakıtın %100 kullanımına izin verirken, Finlandiya biyoyakıtta 0,025 Euro/litre teşvik vermeye başlamış, Yunanistan kanunla biyodizele vergi istisnasını güvence altına almış, bu konudaki yatırımlara sürekli teşvikler getirmiştir (Peri, Baldi, 2013: 24; Gizlenci, Acar, 2008: 7). Danimarka ve Litvanya’da biyoyakıtı desteklemek için çevre vergilerinde indirim söz konusuyken, Polonya’da esnek motorlu araçlara teşvikler söz konusu olmuştur (Cansino *vd.*, 2012: 6016). 2005 yılında AB’de biyoyakıtta verilen toplam desteğin %83’ü gider vergilerindeki indirimden ileri gelmekte, 2006 yılında 27 ülkeden 21’inde biyoyakıtta vergisel teşvikler verilmektedir (Peri, Baldi, 2013: 24). Biyoyakıtta verilen vergi teşviklerinden dolayı AB’deki toplam gelir kaybı 2005 yılı için yaklaşık 1,5-2 milyar Euro seviyesindedir. 2020 yılında biyoyakıtın toplam yakıtlar içindeki oranı %10’a çıkarıldığında, maksimum ithalatın %30 olarak düşünüldüğünde toplam 7,6 milyar Euro’luk bir kayıp söz konusu olacaktır.

- Akaryakıt Üreticilerine Zorunluluklar: Üretilen biyoyakıtları artırmanın en önemli yollarından biri, akaryakıt şirketlerine belli bir miktar biyoyakıtı satmayı zorunlu kılmaktır. Bu uygulamanın en önemli avantajı her yıl piyasada satılacak ürünün tahmini olarak belirlenmesidir. İlgili uygulamada her bir normal akaryakıt yerine zorunlu karışım oranındaki biyoyakıt karıştırılacaktır. Uygulamanın hükümet bütçesine etkisi yoktur (uygulama ve izleme ve düzenleme maliyetleri dikkate alınmazsa). 2005 yılında %5 olarak uygulanan biyoyakıtın toplam yakıt içindeki oranı 2020 yılında %10’a çıkarılacaktır (Wiesenthal *vd.*, 2009: 794-797).

- Tamamlayıcı Politikalar: Bu uygulamalara örnek olarak biyoyakıtta konu olan tarımsal ürünlerin desteklenmesi, talep yanlı uygulamalarla üretim kolaylıkları sağlanması (biyoyakıtlı araçların teşvik edilmesi) verilebilir (Wiesenthal *vd.*, 2009: 794-797).

(i) Tarımsal Ürünlerin Desteklenmesi: 2003 Ortak Tarım Politikası reformuyla biyoyakıtta kullanılan ürünlerin ekildiği alanlara hektar başına 45 Euro’luk yardım yapılmaktadır. Toplam üye ülkelerde 2 milyon hektarlık bir alana destek verilmektedir. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına dahil Tek Ödeme Sistemi kapsamına giren

ürünlerin ekim alanları 15,3 hektarı aşarsa, çiftçiler ekim alanının %10'unu tarım dışı arazi olarak (set- aside) ayırmak zorundadırlar. Bu alanlarda biyoyakıt hammaddeleri ürünlerin üretilmelerini söz konusudur.

(ii) Sermaye Yatırımı Yardımları: Arz tarafında biyoyakıt üreten üreticilere, ülkelere göre farklı şekillerde sabit sermaye destekleri verilebilmekte, talep tarafında ise biyoyakıtlı araçlara teşvikler söz konusu olmaktadır. İsveç'te esnek yakıtla çalışabilen araçlara %20 vergi indirimi ve çevreye dost bu araçlara ücretsiz park uygulaması söz konusudur.

(iii) Biyoyakıt Standartları: Biyoyakıtla ilişkin standartlar 1991'de Avusturya'da, 1992'de Fransa'da, 1994'te Almanya'da oluşturulmuş, AB biyoyakıt standartları ise tüm AB'de geçerli olmak üzere 2004'te yürürlüğe konulmuştur. 2005 yılında toplam yakıtta %5 biyoyakıt karıştırılma zorunluluğu getirilmiştir. Komisyon hangi ürünlerin biyoetanol ve biyodizel olarak kullanılabilceğini yayınlamıştır. Ülkeler buna göre üretimlerini gerçekleştirmektedir (Ryan *vd.*, 2006: 3185).

AB enerji ve iklim değişikliği politikasına göre 2020 yılına kadar; %20 gaz emisyonunda azalma, var olan enerjinin daha etkin kullanımıyla enerjide %20 daha az kullanım ve yenilenebilir enerjide %20 artış hedeflemektedir. Biyoyakıtlar bu hedeflere ulaşmak için önemli unsurlar olarak görülmektedir (Leduc *vd.*, 2012: 40). AB Komisyonu'nun 2009 tarihindeki komisyon kararının 16. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Ulaştırma yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin kullanımı için belirlenen %10 hedefinin, kullanılan yakıtların özellikleri ve bulunabilirlikleri bakımından Topluluk içerisinde tutarlılığını sağlamak amacıyla her üye ülke için aynı düzeyde belirlenmesi uygundur. Topluluk için ulaşımda yenilenebilir kaynaklardan enerji kullanımı hedefinin sadece yerli üretimle karşılanması teknik açıdan mümkün olabilecek iken, hem olası ve hem de arzulanan bu hedefin aslında yerli üretim ve ithalatın bir kombinasyonu ile karşılanmasıdır. Bu amaçla, Komisyon, Topluluğun biyoyakıt pazarının arz kaynaklarını izleyecek ve gerekli görmesi halinde çok taraflı ve ikili ticaret görüşmelerini, çevresel, sosyal ve ekonomik değerlendirmeleri ve enerji arz güvenliğini dikkate alarak, yerli üretim ve ithalat arasında dengeli bir yaklaşım elde

etmek amacıyla gerekli tedbirleri alacaktır (Official Journal of the European Union, 2012: 1).”

4. TÜRKİYE’DE BİYOYAKITLARA YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER

Türkiye’de bitkisel yağlardan alternatif yakıt elde etme Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzansa da esas mevzuat ve ilgili gelişmeler 2000’li yıllardan sonra gerçekleştirilmiştir. İlgili mevzuat aşağıda özetlenmektedir:

(i) Ülkemizde Cumhuriyet’in ilk yıllarında çiftçilerce bitkisel yağların tarım makinelerinde kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Fosil kaynaklı yakıtlara alternatif olarak yakıt konusu Cumhuriyetin ilk yıllarında gündeme gelmiştir. Atatürk’ün direktifleriyle 1936 yılında hazırlanan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ithalat yoluyla yakıtların elde edilmesine paralel olarak ülkenin yerel kaynaklarından maksimum fayda sağlanması hedeflenmiştir. Fakat 2. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya petrol arzının hızla artışı fiyatların düşmesine neden olmuş ve biyoyakıtlara olan ilgi azalmıştır (Acaroğlu, 2006: 386).

(ii) Biyoyakıt üretimi, ülkemizde dünya uygulamalarına benzerlik göstererek 2000’li yılların başında gündeme gelmiş, 2001 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na biyodizel çalışma grubu oluşturulmuştur. 2003 yılında 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu’nda biyodizel harmanlanan ürünler arasında yer almıştır. Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ) Genel Müdürlüğü tarafından 2003 yılında teklif edilen Biyodizel Standartları 2005 Eylül ve Ekim ayında TSE tarafından AB standartlarının aynı olarak TSE Standardı olarak yayınlanmış, biyodizelin motorinle ve biyoetanolin benzin türevi ile en fazla yüzde 5 oranında harmanlanmasına izin verilmiştir. EPDK 29.12.2005 tarihli kararı ile “oto biyobizel” ve “yakıt biyodizel” isimleriyle ürünlerin piyasaya arz edilebileceğini belirlemiştir. Yakıt biyodizelin taşıtlarda otobiyodizel olarak kullanılması kanunen yasaklanmış ve ürünün piyasaya sunumunda kırmızı boya ile işaretlenmesi gerektiği kurala bağlanmıştır. Enerji Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurulu (EPDK) 05.01.2006 tarihli kararı ile kayıt dışı üretimi engellemek ve sektörü denetim altına almak için biyodizel üreticilerinin “işleme lisansı” almasını gerekli hale

getirmiştir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012:39). 2007 tarihinde kabul edilen 5574 Sayılı Petrol Kanunuyla biyodizel üreticilerinin kalite denetimi, bir sonraki yıl piyasaya sunulacak üretim miktarları EPDK tarafından belirlenmektedir. Bitkisel yağlardan biyodizel üretmek için EPDK lisansı dışında Çevre ve Orman Bakanlığı'ndan ve TÜBİTAK'tan rapor alınması gerekmektedir (Narin, 2008:10).

(iii) Biyoetanole ilişkin düzenlemeler Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) tarafından yerine getirilmektedir. Kurumda biyoetanole ilişkin yapılacak uygulamalardan sorumlu bağımsız bir daire kurulmuştur. 15.04.2008 tarihli ve 26848 sayılı Kanun'la "etil alkolün üretimi, iç ve dış ticareti, paketlenmesi, piyasaya sürülmesi, üretim sürecinde bulundurulması amacıyla elde tutulması, depolanması, geri kazanımı, işleme, üretim faaliyetlerinin kurulması, üretim izni, proje tadilatı, kapatılması, her türlü devir işlemleri ve tüm bu işlemlerin teknik kontrolüne ilişkin çalışmaların yürütülmesiyle ilgili sorumlu kurum TAPDK'dir." Biyoetanolün piyasaya arz edilmesi için gereken faaliyet kurma izni, üretim ve dağıtım süreçlerine ilişkin dağıtım ve yetki belgeleri TAPDK tarafından hazırlanan yönetmeliklere göre düzenlenmektedir (Hatunoğlu, 2010: 107-108).

Etil alkoldeki su miktarının azaltılmasıyla elde edilen biyoetanol için 3 firma TAPDK'dan üretim izin belgesi almıştır. Ülkemizde biyoetanol kurulum kapasitesi yaklaşık 180 milyon litre civarındadır. Biyodizelde ise Türkiye 1.5 Milyon Ton kurulum kapasitesi ile Dünya'da Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. İlgili kurulum kapasiteleri söz konusu olsa da üretim tesisleri tam kapasite ile çalışmamaktadır. Ülkemizde biyodizel üreticileri kanola ve aspir gibi gıda tüketiminde talep edilmeyen ürünleri işlemektedir. İlgili ürünlerin tarım sektörüne etkileri biyodizele bağlı etkiler şeklinde kendini göstermektedir (ALYABİR, 2013: 114; Hatunoğlu, 2010:114).

Bakanlar Kurulu Kararı ile üretimi ülke sınırları içerisinde yapılan tarım ürünlerinden üretilen biyoetanolün benzinle karıştırılması durumunda; benzinden alınan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) tutarının, en fazla % 2'lik kısmı olmak üzere biyoetanol miktarının toplam karışım miktarına oranı kadarki kısmı vergilendirmeden istisna tutulmuştur. Aynı şekilde biyodizelin de dizelle harmanlanması durumunda dizelden

alınan ÖTV tutarının en çok % 2'lik kısmı olmak üzere biyodizel miktarının karışım miktarına oranı kadarki kısmı vergilendirmeden istisna tutulmuştur (8 Nolu ÖTV Genelgesi, 2005; 13 Nolu ÖTV Genelgesi, 2006).

“Piyasaya Arz Edilen Benzin Türlerinin, Yerli Tarım Ürünlerinden Üretilmiş Etanol İçeriği” ile ilgili 27 Eylül 2011 tarihinde resmi gazetede yayınlanan 28067 sayılı tebliğe göre; 1/1/ 2013 tarihi itibarıyla en az %2, 1/1/ 2014 tarihi itibarıyla en az %3 olması zorunludur. Piyasaya akaryakıt olarak arz edilen motorin türlerinin, yerli tarım ürünlerinden üretilmiş yağ asidi metil içeriğinin 1/1/2014 tarihi itibarıyla en az %1, 1/1/2015 tarihi itibarıyla az %2, 1/1/2016 tarihi itibarıyla en az %3 olması zorunludur (EPDK, 2011). 2015 yılı itibarıyla benzin türlerine % 3 etanol, motorin türlerine ise %2'lik yağ asidi karıştırılması zorunludur. Zorunlu karıştırılma oranlarının getirilmesi cari açığın en önemli nedenlerinden olan petrol bağımlılığında azaltıcı bir etki gösterecektir.

SONUÇ

Biyoyakıt uygulamalarıyla kullanılmayan tarımsal araziler, şeker pancarı ve tütün kota alanları kullanıma açılacak, çiftçiye yeni kaynaklar yaratılacaktır. Ülkemizde toplam arazinin sadece %33.1'i ekili tarımda kullanılmaktadır. Kullanılmayan arazide yaklaşık %3'lük tarım yapılabilecek bir bölge söz konusudur. Tarım yapılabilecek bu bölgede özellikle C4 bitkileri (şeker kamışı, tatlı darı, mısır gibi) ve yağlı tohum bitkilerinin tarımsal üretimde kullanılması ayrıca etanol üretimi içinse şeker pancarı kullanılması mümkündür (Karaosmanoğlu, 2006: 5). 2013 yılı itibarıyla benzin türlerine %2 biyoetanol karıştırılma zorunluluğu getirilmiştir. Yapılan hesaplamalara göre bu zorunlu karışımla 2,1 milyon varil petrol ikamesi sağlanacak, 203,4 milyon dolarlık ham petrol ithalatı yapılmayacaktır. Ayrıca biyoetanol üretimine bağlı olarak 30,7 milyon dolarlık yem elde edilecek sadece yem piyasasından 2 milyon 455 bin dolar yeni vergi imkanı doğacaktır (Ar, 2013: 26-27). Türkiye'de biyodizel üretiminin etkinleştirilmesiyle yılda yaklaşık 40000 hektarlık alanda kanola tarımının mümkün olacağı, bölünmüşlük ve terk edilmişlikten tarıma elverişli olup da kullanılmayan

1.900.000 hektarlık alanın enerji tarımına açılacağı hesaplanmaktadır. Tarımsal üretim için uygun fakat ekim yapılamayan sulak yerler için aspir, sulak olmayan yerler için kanola ekilebileceği ve bu suretle yıllık yaklaşık 70000 – 1250000 ton biyodizel üretimi yapılabileceği hesaplanmaktadır. Pancar alanlarına kanola ekiminin de yapılabileceği düşünüldüğünde toplam biyodizel üretimi 1000000 – 1800000 ton olacağı varsayılmaktadır (Çağlar, 2013: 20). Biyoyakıt uygulamalarıyla 82.000 çiftçiye iş imkanı sağlanacak, şehirlere göçün tersine çevrilmesinde bir fırsat oluşturulacaktır (Afacan, 2006: 5).

Türkiye’de biyo-yakıt politikalarının desteklenmesiyle ilgili eksiklikler söz konusudur. İlgili eksikler aşağıda özetlenmektedir:

(i) AB örneği ele alındığında Türkiye’deki biyoyakıt zorunlu karıştırılma oranları düşük düzeydedir. AB’de şu anda zorunlu karışım oranı %5, 2020’de ise bu oran %10 olacaktır. Türkiye’nin 2023 hedefi olarak zorunlu karışım oranlarını % 10’lar seviyesine çıkarması gerekmektedir.⁴

(ii) Sadece % 2’ye kadar ÖTV’den istisna olma⁵ dışında başkaca bir teşvik mekanizması söz konusu değildir. Nitekim Bakanlar Kurulu Kararı ve Maliye Bakanlığı’nın tebliği ile tamamen yerli ürünlerden biyodizel üretilse dahi % 100 biyodizel yakıtta % 98 ÖTV uygulaması söz konusudur. ÖTV’den istisna karışım oranının daha yüksek seviyelere çekilmesi üretimi canlandıracaktır.⁶

(iii) AB’de biyoyakıtlar için kullanılacak ürünleri üretenlere hektar başına 45 Euro yardım verilirken Türkiye’de böyle bir destek söz konusu değildir. Ayrıca ülkemizde yine biyoyakıtla ilişkin kurulum ve yatırım destekleri, dağıtım destekleri, biyoyakıtla çalışan araçlara destekler ve en önemlisi de AR&GE destek mekanizmaları söz konusu değildir.

(iv) Destek mekanizmasının bir ayağında tarımsal ürün üreten çiftçiler diğer tarafında ise biyoyakıt üreticisi KOBİ’ler bulunmak zorundadır. Çiftçilere yapılacak

destek, ilgili ürünlerin üretilmesini sağlayacak, üretici KOBİ'lere yapılacak destek de yüksek olan üretim maliyetlerini aşağı düzeylere çekecektir.

(v) Amerika örneğinde olduğu gibi özellikle TV'lerde yayınlanacak olan kamu spotları, ve billboardlarda verilecek ilan ve reklamlarla üretimin teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

(vi) Tehlikeli atıklar grubunda yer alan bitkisel yağ atıklarının biyoyakıt olarak kullanılmasında ÖTV uygulaması halen devam etmektedir. Bu konuyla ilgili gerekli yasal mevzuat tamamlanmalı, atık yağlar ÖTV kapsamı dışında tutulmalıdır.

(vii) Sözleşmeli üretimle biyoyakıt üreten firmalara ekstra vergisel teşvikler söz konusu olabilir. Bu nedenle biyoyakıtlar ve temel hammaddesini oluşturan enerji tarımı stratejileri kabul edilmeli, ulusal hedef ve programlar belirlenmelidir.

(viii) Biyoyakıtaya yönelik mevzuattaki farklı birimlerin yönetmelik, tebliğ, karar ve uygulamaları birbirleriyle uyumlu hâle getirilmeli, biyoyakıt ve biyodizelden tek bir kurum sorumlu olmalıdır. Günümüzde EPDK ve TAPDK kurumları biyodizel ve biyoetanolda ayrı ayrı tebliğlerle kuralları belirlemektedir.

(ix) Zorunlu karışım oranlarına rağmen biyoetanolda ve biyodizelde kullanılacak ürünlere ilişkin üretim ve planlama hedefleri söz konusu değildir. Geleceğe yönelik üretim öngörülerini yapılarak çiftçilerin üretim kararlarında yol gösterici olunmalıdır.

(x) Biyoyakıt ürünlerinin hammaddelerine yüksek oranlı gümrük vergisi uygulanması sebebiyle yerli üretimde sıkıntılar yaşanabilmektedir. Biyoyakıtların dışarıya ihracıyla ilgili dış ticaret politikaları revize edilerek Türkiye'nin bölgesel potansiyelini ortaya çıkaracak, önemli bir ihracatçı ülke olmasını sağlayacak gerekli düzenlemeler acilen yapılmalıdır.

(xi) GAP, Yeşilirmak gibi projeler dahilinde tarımsal enerji teknolojisine ilişkin plan ve uygulamalar mutlaka yer almalıdır. Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli'nin biyoyakıt sektörüyle uyumlu çalışması gözetilmelidir. Enerji tarımının

sürdürülebilirliği için tarımsal birlik ve kooperatiflerin etkin görev almalarına ilişkin her türlü teşvik ve destekler verilmelidir.

(xii) Planlı bir üretim politikası uygulandığında biyoyakıtlar ülkemiz için gerek ekilmeyen arazilerin değerlendirilmesi, gerekse de ülkenin akaryakıt bağımlılığına karşı bir sigorta işlevini yerine getirirken aynı zamanda da iklim değişikliğine karşı önemli bir politika aracı vazifesi görür. Ülkenin tarımsal potansiyeline zarar vermeyecek şekilde kolza, aspir gibi gıda dışında kullanılan ikincil ürünlerin kullanılması ve bu konudaki AR-GE faaliyetlerine yönelik kamusal teşvikler verilmesi gerekmektedir.

NOTLAR

¹ 100 yıllık süreden önce yenilenebilen, hayvan fosilleri, karada ve suda büyüyen bitki artıkları, sanayi, orman ve şehir atıklarını içeren bütün organik maddelerdir.

² Almanya'nın biyoyakıtta verdiği teşviklerden dolayı yıllık gelir kabı yıllık 1,98 milyar Euro seviyesindedir. Ülke normal dizelden litrede 0,186 Euro vergi alırken biyodizelden litrede 0,42 Euro vergi almaktadır (Bkz: Sorda, *vd.*, 2010:6984).

³ Fransa'da 2005 yılında biyodizelde litrede 0,33 Euro, biyoetenolde 0,38 Euro, 2009 yılında biyodizelde litrede 0,15 Euro, etanolda litrede 0,21 Euro vergi indirimi yapılmıştır (Sorda, *vd.*, 2010:6984).

⁴ Zorunlu karışım oranı %10'ler seviyesine çıkarıldığında, cumhuriyetten günümüze %10 seviyelerinde olan yerli petrolün payı 10 sene içerisinde %20'ler düzeyine çıkarılacaktır.

⁵ Biyodizel kayıt dışı yöntemlerle akaryakıt piyasasına satılmaktadır. Yasadışı satışla birlikte alınmayan ÖTV yüzünden Türkiye'nin yıllık vergi kaybı yılda yaklaşık 400 milyon TL civarındadır (Bkz: Alptekin, Çanakçı, 2006:62).

⁶ Biyoyakıt üretimi, küresel ısınmayla mücadele konusunda önemli bir argüman olarak desteklenmeli, sektörün giderek küçülmesine sebep olan yüksek orandaki ÖTV yeniden belirlenmelidir (Bkz: ALYABİR, 2013).

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. (2006), “AB Sürecinde Türkiye’de Biyodizel Üretimi Sorunlar Öneriler”, *Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, Türkiye 10. Enerji Kongresi*, İstanbul.
- Afacan, T. (2006), “Türkiye’de Biyoyakıtların Gelişimi, Uygulamalar, Sorunlar ve Öneriler”, *Alternatif Enerji ve Biyodizel Üreticileri Birliği Derneği*, *10. Enerji Kongresi*, <http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/tamerafacan.pdf>, (E.T.: 22.01.2013).
- Alptekin, E., M. Çanakçı (2006), “Biyodizel ve Türkiye’deki Durumu”, *Mühendis ve Makine*, 47(561), 57-64.
- (ALYABİR) Alternatif Enerji ve Biyodizel Üreticileri Birliği, (2013), “Türkiye’de Biyodizel”, <http://www.albiyobir.org.tr/trde_b3.htm>, (E.T. 30.01.2013).
- Ar, F. (2012), “Dünya’da ve Türkiye’de Biyoetanol Sektörü”, TUSAF 2013 Buğday-Un İklim Değişikliği Yeni Trendler, <<http://www.usf.org.tr/TR/dosya/1-1143/h/figen-ar-etanol-un-sanayicileri-2.pdf>>, (E.T. 07.07.2013).
- Bomb, C., K. McCormick, E. Deurwaarder, T. Kaberger (2007), “Biofuels for Transport in Europe: Lessons from Germany and The UK”, *Energy Policy*, 35, 2256-2267.
- Cansino, J.M., M. Romero, N. Del Ppablo, R. Roma´, R. Yn´iguez (2012), “Promotion of Biofuel Consumption in the Transport Sector: An EU-27 Perspective”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 6013-6021.
- Charles, M.B., R. Ryan, N. Ryan, R. Oloruntoba (2007), “Public Policy and Biofuels: The Way Forward?”, *Energy Policy*, 35, 5737-5746.
- Çağlar, M. (2013), “Türkiye’de Biyodizel ile İlgili Mevzuat ve Yatırım”, <http://www.albiyobir.org.tr/files/img_etk/mcaglar-100805.pdf>, (E.T. 08.07.2013).
- Delshad, A.B., L. Raymond, V. Sawicki, D.T. Wegener (2010), “Public Attitudes Toward Political and Technological Options for Biofuels”, *Energy Policy*, 38, 3814-3425.
- EPDK, (2011), 27 Eylül 2011 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 28067 Sayılı Tebliğ.
- Gizlenci, Ş., M. Acar (2008), “Enerji Bitkileri Tarımı ve Biyoyakıtlar (Biyomotorin, Biyoetanol, Biyomas),” *Enerji Bitkileri ve Biyoyakıtlar Sektörel Rapor*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü.
- Hall, J., S. Matos, L. Severino, N. Beltraõo (2009), “Brazilian Biofuels and Social Exclusion: Established and Concentrated Ethanol versus Emerging and Dispersed Biodiesel”, *Journal of Cleaner Production*, 17, 77-85.

- Hatunoğlu, E.E. (2010), *Biyoyakıt Politikalarının Tarım Sektörüne Etkileri*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT.
- Jaeger, W.K., T.M. Egelkraut (2011), “Biofuel Economics in a Setting of Multiple Objectives and Unintended Consequences”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15, 4320-4333.
- Karaosmanoğlu, F. (2006), “Türkiye Biyoyakıt Potansiyeli ve Son Gelişmeler”, 10. *Enerji Kongresi*,
<http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/filizkaraosmanoglu.pdf>, (E.T.: 24.01.2013).
- Kretschmer, B., D. Narita, S. Peterson (2009), “The Economic Effects of the EU Biofuel Target”, *Energy Economics*, 31, 285-294.
- Lapan, H., G. Moschini (2012), “Second-Best Biofuel Policies and the Welfare Effects of Quantity Mandates and Subsidies”, *Journal of Environmental Economics and Management*, 63, 224-241.
- Leduc, S., E. Wetterlund, E. Dotzauer, G. Kindermann (2012), “CHP or Biofuel Production in Europe?”, *Energy Procedia*, 20, 40-49.
- Lehrer, N. (2010), “(Bio) Fueling Farm Policy: The Biofuels Boom and the 2008 Farm Bill”, *Agric Hum Values*, 27, 427-444.
- Narin, M. (2008), “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Tarımı”, 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir İktisat Kongresi Anısına Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir, 20-22 Şubat 2008.
- Official Journal of the European Union, (2012), “On the Promotion of the Use of Energy From Renewable Sources and Amending and Subsequently Repealing Directives”,
<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=Oj:L:2009:140:0016:0062:en:PDF>> (E.T.: 24.01.2012).
- Peri, M., L. Baldi (2013), “The Effect of Biofuel Policies on Feedstock Market: Empirical Evidence for Rapeseed Oil Prices in EU”, *Resource and Energy Economics*, 35, 18-37.
- Ryan, L., F. Convery, S. Ferreira (2006), “Stimulating the Use of Biofuels in the European Union: Implications for Climate Change Policy”, *Energy Policy*, 34, 3184-3194.
- Sorda, G., M. Banse, C. Kemfert (2010), “An Overview of Biofuel Policies Across the World”, *Energy Policy*, 38, 6977-6988.

- Steenblik, R. (2008), “Subsidies: The Distorted Economics of Biofuels”, *Biofuels–Linking Support to Performance*, Paris: OECD, 75-134.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, (2012), *Dünya’da ve Türkiye’de Biyoenerji Piyasalarındaki Gelişmelerin ve Potansiyel Değişikliklerin Türk Tarım ve Hayvancılık Sektörleri Üzerindeki Etkilerinin Modellenmesi ve Türkiye için Biyoenerji Politika Alternatiflerinin Oluşturulması*, (Haz.: S. Çağatay, T. Kıymaz, A. Koç, G. Bölük, D. Bilgin), Ankara.
- Wetterlund, E., S. Leduc, E. Dotzauer, G. Kindermann (2012), “Optimal Localisation of Biofuel Production on a European Scale”, *Energy*, 41, 462-472.
- Wiesenthal, T., G. Leduc, P. Christidis, B. Schade, L. Pelkmans, L. Govaerts, P. Georgopoulos, (2009), “Biofuel Support Policies in Europe: Lessons Learnt for the Long Way Ahead”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13, 789-800.
- Wu, H., G. Colson, C. Escalante, M. Wetzstein (2012), “An Optimal U.S. Biodiesel Fuel Subsidy”, *Energy Policy*, 48, 601-610.
- 4.4. 2005 tarih ve 2005 / 8704 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Bu Karara İstinaden Maliye Bakanlığınca Yürürlüğe Konulan 8 No’lu ÖTV Genelgesi,
5. 6. 2006 tarih ve 2006 / 11202 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Bu Karara İstinaden Maliye Bakanlığınca Yürürlüğe Konulan 13 No’lu ÖTV Genelgesi.

BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİNİN İSTİHDAM VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN ÇOKLU YAPISAL KIRILMALI EŞ BÜTÜNLEŞME ANALİZİ

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 33, Sayı 2, 2015
s. 65-84*

İsmet GÖÇER

Doç.Dr., Adnan Menderes
Üniversitesi
Aydın İktisat Fakültesi
Ekonometri Bölümü
igocer@adu.edu.tr

Mehmet MERCAN

Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ekonomi ve Finans Bölümü
mehmetmercan@hakkari.edu.tr

Mehmet BÖLÜKBAŞ

Arş.Gör., Adnan Menderes
Üniversitesi
Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
İktisat Bölümü
mbolukbas927@gmail.com

*Bu çalışma, 19-21 Haziran 2013 tarihleri
arasında Eskişehir’de düzenlenen
uluslararası EconAnadolu 2013 Third
International Conference in Economics’te
sunulmuş olan “Kredi Hacmi-İstihdam-
Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye
Ekonomisi İçin Çoklu Yapısal Kırılmalı
Eşbütünleşme Analizi” başlıklı bildirinin
gözden geçirilmiş ve önemli ölçüde
geliştirilmiş halidir.*

Öz: Bu çalışmada, Türkiye’de bankacılık sektörü toplam kredi hacminin, istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ve dinamik en küçük kareler yöntemi yardımıyla, 2000:Q1-2012:Q4 dönemi için analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, Türkiye’de kredi hacmindeki artışların istihdamı ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Kredi hacmi, istihdam, ekonomik büyüme, eşbütünleşme.*

**EFFECTS ON EMPLOYMENT AND
ECONOMIC GROWTH OF BANKING
SECTOR LOANS: COINTEGRATION
ANALYSIS WITH MULTIPLE
STRUCTURAL BREAKS FOR
TURKISH ECONOMY**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol 33, Issue 2, 2015,
pp. 65-84*

İsmet GÖÇER

Assoc.Prof.Dr., Adnan Menderes
University
Aydın Faculty of Economics
Department of Econometrics
igocer@adu.edu.tr

Mehmet MERCAN

Assoc.Prof.Dr., Hakkari University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Economics and Finance
mehmetmercan@hakkari.edu.tr

Mehmet BÖLÜKBAŞ

Res.Assist., Adnan Menderes University
Nazilli Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Economics
mbolukbas927@gmail.com

Abstract: In this study, the effects of total credit volume of banking sector on employment and economic growth were analyzed by multiple structural breaks unit root test of Carrion-i-Silvestre *et al.* (2009), multiple structural breaks cointegration test of Maki (2012) and dynamic ordinary least square method for 2000:Q1-2012:Q4 periods for Turkey. According to the results of the analysis, it was determined that increases in the credit volume affect employment and economic growth positively in Turkey.

Keywords: *Credit volume, employment, economic growth, cointegration.*

GİRİŞ

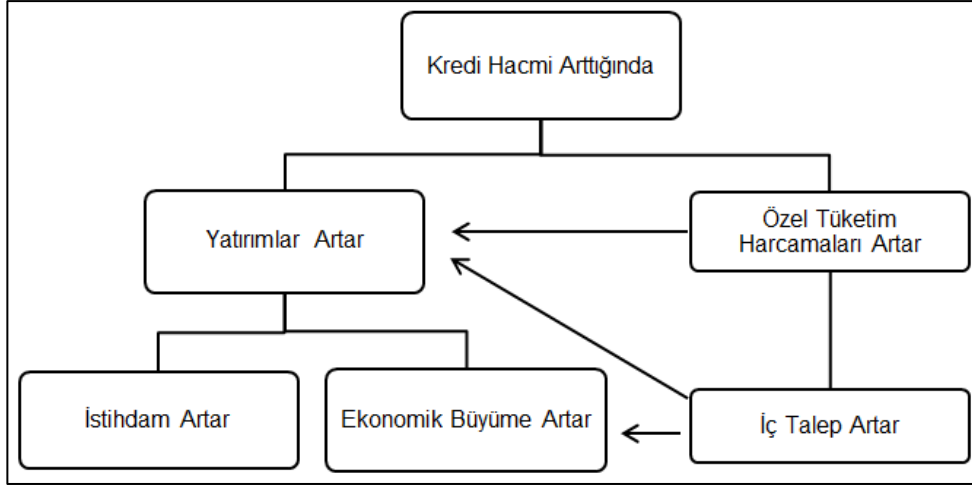
Bankacılık sektörü kredileri, parasal aktarım mekanizmasının işleyişinde önemli bir yere sahiptir. Para arzının belirlenmesine ilişkin uygulanan politikalar, parasal aktarım yoluyla kredi kanalını ve reel ekonomiyi etkiler. Kredi kanalının sağlıklı biçimde çalışması, finansal sistemin istikrarlı yönetimi ve gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişkilidir. Gelişmiş ve kurumsallaşmış bir finansal yapı, bir yandan kredi piyasasında ortaya çıkabilecek krizleri ve olası riskleri azaltarak (Federici, Caprioli, 2009) güvenli fon akışına aracılık etmekte, diğer yandan çeşitli finansal araçlar vasıtasıyla tasarrufların yatırıma dönüşmesine katkıda bulunmakta, reel kesime daha farklı ve etkin finansal araçlar sunarak fon teminini kolaylaştırmaktadır (Ceylan, Durkaya, 2010). Bu şekilde, reel kesimin ihtiyacı olan fon arzı gerçekleşmekte ve tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan yatırım azlığı sorunu giderilebilmektedir. Ekonomide iyi işleyen finansal piyasalar, sermaye birikimine imkân sağlar, küçük fonların büyük yatırımlara yönelmesine yardımcı olur, yeni teknolojilerin yayılmasını teşvik eder ve bu şekilde verimliliği, ekonomik büyümeyi ve istihdamı artırır (Aslan, Küçükaksoy, 2006). Bu açıdan, finansal kurumlar kredi taleplerini karşılayabildikleri ölçüde ekonomik büyümeye katkıda bulunur. (Pagano, Pica, 2012).

Toplam kredi hacmi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalarda genel kanı, finansal araçların ve kurumların artışıyla, finansal gelişmenin artacağı ve bunun ekonomik büyümeyi destekleyeceği yönündedir. Örneğin, bankacılık sisteminin sağladığı krediler, iç talep ve yatırımlar kanalıyla ekonomik büyümeyi uyarır. (Goldsmith, 1969; McKinnon, 1973; Shaw, 1973; King, Levine, 1993; Calderon, Liu, 2002; McCaig, Stengos, 2005).

Toplam kredi hacmi ve istihdam arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda ise genel olarak; özel sektöre sağlanan kredi kolaylıklarının, ülkede iş olanaklarını arttırdığı ve istihdam oranını yükselttiği sonucuna ulaşılmıştır (Bertrand *vd.* 2007; Castillo, 2009; Han, 2009; Benmelech *vd.* 2011; Pagano, Pica ,2012; Tuğcu, Aslan, 2012; Shabbir *vd.*

2012). Kredi hacmi ile ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki, Şekil 1 yardımıyla izlenebilir.

Şekil 1. Kredi Hacmi Artışının Ekonomiye Etki Kanalları

Kaynak: Mencinger (2009) izlenerek tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 1'e göre kredi hacmi arttığında; reel ekonomiyi yatırımlar ve özel tüketim harcamaları kanallarından etkilemektedir. Bu süreç ülkede istihdamı ve ekonomik büyümeyi arttıracaktır.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörü toplam kredi hacmi ile işsizlik oranı ve milli gelir arasındaki ilişkileri, Carrio-i-Silvestre (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ve Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme yöntemi ve dinamik en küçük kareler yöntemi yardımıyla, 2000: Q1-2012:Q4 dönemi verileriyle test etmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, Türkiye ekonomisinde kredi hacmi, istihdam ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiş; takip eden üçüncü bölümde; seçilmiş literatür özetine yer verilmiş, dördüncü bölümde; ampirik analiz gerçekleştirilmiş, sonuç ve öneriler bölümde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın, hem incelen konu hem de, uygulanan analiz yöntemleri bakımından ampirik literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KREDİ HACMİ, İSTİHDAM VE EKONOMİK BÜYÜME

Türkiye ekonomisi, 2008 küresel finans krizinin etkisiyle, 2009 yılında %4.8 oranında küçülerek, işsizlik oranı %14.2'ye yükselmiştir. Krizin ABD ve Avrupa'yı derinden etkilemiş olması, Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracatını %22.6 oranında azalmıştır. Bunun üzerine ekonomi yönetimi, öncelikle iç talebi canlı tutabilmek için, özel tüketim vergilerinin azaltılması ve banka kredi hacmi artışını bir politika seçeneği olarak uygulamış, bankaları kredi vermeye teşvik etmiştir. Alınan önlemlerin de etkisiyle Türkiye ekonomisi, 2010 yılında %9.2 büyüme oranıyla dünyada en hızlı büyüyen ikinci ekonomi olmuş ve işsizlik oranı %11.9'a gerilemiştir. 2011 yılının ilk yedi ayında kredi hacmi genişleme hızı %35.7'yi bulmuştur. Bu artış, %8.8'lik ekonomik büyüme ve %9.8'e gerileyen işsizlik oranını da beraberinde getirmiştir. Yurtiçi talebi aşırı uyanan bu süreçte, cari işlemler açığı önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak ölçüde artmış ve yaklaşık olarak milli gelirin %10'una yaklaşmıştır. Bunun üzerine Merkez Bankası kredi hacminin artış hızını azaltmaya yönelik tedbirleri alarak, piyasaya müdahale etmiştir. Kredi hacmi artış hızı 2012'nin sonlarına doğru yavaşlamış ve %18.8'e kadar düşürmüş, aynı dönemde cari açık 47.5 milyar dolarla GSYİH'nin %6.1'ine gerilemiştir. Fakat bu kez de ekonomik büyüme %2.2'ye inmiştir. TCMB, cari işlemler açığını kontrol altında tutabilmek için, kredi hacmi artış hızını 2013 yılında %15 ile sınırlandırılmaya çalışılacağını açıklamıştır. Ancak, 2013 yılının ilk çeyreğinde düşük çıkan ekonomik büyüme oranı, Merkez Bankasına, kredi artış hızını yükseltmesine yönelik çağrılarını artırmıştır.

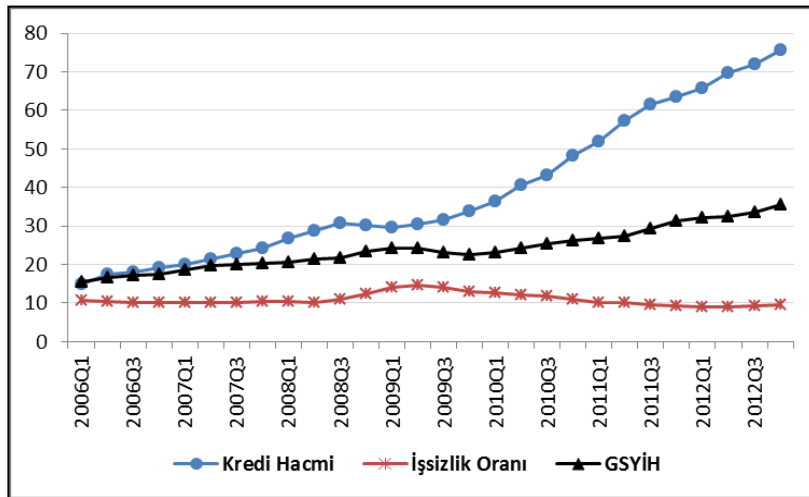
Tablo 1'de 2004-2012 dönemi kredi hacmi, işsizlik oranı ve ekonomik büyüme verileri sunulmuştur. Buna göre, verilen dönem aralığında kredi hacmi yaklaşık dokuz kat artmıştır. 2005'de Kredi hacminin artış hızı %52 ile en yüksek değerine ulaşmış; sonrasında 2008'deki küresel finans krizinin etkisiyle %12,5'e kadar gerilemiştir. Krizin etkilerini hafifletmek amacıyla uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkisiyle bu oran 2010 yılında %43'e yaklaşmış, sonrasında alınan önlemlerle %20'nin altına gerilemiştir.

Tablo 1. Kredi Hacmi, İşsizlik Oranı ve Ekonomik Büyüme

	Kredi Hacmi (Milyar TL)	Kredi Hacmi Artış Hızı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	Ekonomik Büyüme Oranı (%)
2004	87.9	23.1	10.8	46	9.4
2005	133.7	52.2	10.6	46.4	8.4
2006	191.1	42.9	10.2	46.3	6.9
2007	242.5	26.9	10.3	46.2	4.7
2008	301.0	24.1	11	46.9	0.7
2009	338.6	12.5	14	47.9	-4.8
2010	483.8	42.9	11.9	48.8	9.2
2011	634.7	31.2	9.8	49.9	8.8
2012	756.2	19.2	9.2	50	2.2

Kaynak: TÜİK ve TCMB-EVDS.

Kredi hacmi, işsizlik oranı ve milli gelir arasındaki ilişkinin sunulduğu Grafik 1’de, kredi hacmindeki artışların, milli gelir artışına öncülük ettiği yani, önce kredi hacmi artışının gerçekleştiği, ardından milli gelir atışı ve işsizlik oranındaki azalışın geldiği görülmektedir. Bu yönüyle kredi hacmi aynı zamanda, ekonomideki gelişmeler için bir öncü gösterge niteliği de taşımaktadır.

Grafik 1. Kredi Hacmi ile İşsizlik Oranı ve Milli Gelir İlişkisi

Kaynak: TÜİK ve TCMB-EVDS. **Not:** İşsizlik oranı ve GSYİH serileri, mevsim etkilerinden arındırıldıktan sonra, grafiğe yansıtılmıştır.

2. LİTERATÜR

Banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin incelendiği ilk çalışmalar, Gurley ve Shaw (1955) ve Patrick'e (1966) kadar dayanmaktadır. Gurley ve Shaw (1955), finansal piyasanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, finansal gelişmeye paralel olarak artacağını ifade etmiştir. Patrick (1966) ise, finansal piyasaların serbestleşmesinin ve gelişmesinin, finansal yatırım araçlarını çeşitlendireceğini, tasarrufların yatırımlara dönüşme sürecini hızlandığını ve ekonomik büyümeyi artıracığını belirtmiştir.

Beck *vd.* (2000), finansal aracılık hizmetleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 71 ülke için 1960-1995 dönemi verilerini kullanarak, GMM (Generalized Method of Moments: Genelleştirilmiş Momentler Metodu) ile araştırmış ve finansal gelişmişlik düzeyi ile kişi başı milli gelir artış hızı ve toplam faktör verimliliği artışı arasında pozitif ve tutarlı bir ilişki tespit etmiştir. Beck ve Levine (2004), 40 ülkeye ait 1976-1998 dönemi verilerini kullanarak, dinamik panel veri analizi yöntemiyle yaptığı çalışmada, bankacılık sektörünün gelişmesinin, ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Federici ve Caprioli (2009), finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 39 ülke için, 1990-2000 dönemi verilerini kullanarak, panel VAR yöntemiyle analiz etmiştir. Finansal gelişmişlik düzeylerinin, kredi krizlerinde hayati öneme sahip olduğunu, yüksek finansal gelişmişlik düzeyinin, ülke ekonomilerini krizlerden koruduğunu ve ekonomik istikrara katkı sağladığını tespit etmiştir.

Ceylan ve Durkaya (2010), Türkiye'de yurtiçi kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1998-2008 dönemi verilerini kullanarak, Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modeli çerçevesinde araştırmıştır. Ekonomik büyümeden, kredilere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin tespit edildiği çalışmada, Türkiye'de ekonomik büyümenin, kredi hacmi büyüme oranını ve finansal gelişmeyi hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna neden olarak ise; büyüme sürecinin, tasarrufları artırarak ve faiz oranlarını düşürerek, borçlanma maliyetini azaltması gösterilmiştir. Mercan (2013),

kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Türkiye için 1992-2011 dönemi verileriyle, sınır testi yaklaşımıyla analiz etmiş ve yurtiçi kredi hacminde meydana gelen yüzde 1'lik artışın, ekonomik büyümeyi yüzde 0.52 oranında arttırdığını bulmuştur.

Banka kredileri ile istihdam arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda ise; Bertrand *vd.* (2007), Fransa'da 1985 yılında bankacılık sektöründe yapılan reformlar sonrasında, bankacılığa bağlı sektörlerde hızla istihdam artışı olduğunu tespit etmiştir. Castillo (2009), küresel finans krizinin istihdam üzerindeki etkisini, Filipinler için analiz etmiş, bu krizde küçük ve orta ölçekli işletmelerde, istihdam kaybının daha çok olduğunu belirlemiştir. Han (2009), finansal zorluklarla işsizlik arasındaki ilişkiyi ABD için analiz etmiş ve finansal kaynaklara erişimde yaşanan güçlüklerin, ekonomide istihdam kayıplarına yol açtığını, özellikle finansal karışıklıkların, kişilerin işini kaybetmesine neden olduğunu belirlemiştir. Benmelech *vd.* (2011), ABD'de 1993-2009 döneminde büyükşehirlerde gözlenen işsizlik ile kredilere erişimdeki güçlükler arasında ilişki olduğunu belirlemiştir. Pagano ve Pica (2012), kredi hacmindeki genişleme, istihdam ve ücretler arasındaki ilişkiyi, 63 ülke için 1970-2003 dönemi verileriyle araştırmış ve finansal gelişmenin, istihdamı olumlu yönde etkilediğini ancak ücretler üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Shabbir *vd.* (2012), finansal gelişme ile istihdam arasındaki ilişkiyi, Pakistan için, 1973-2007 dönemi verileriyle sınır testi yaklaşımıyla analiz etmiş ve finansal gelişmenin, uzun dönemde istihdam üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu, M2/GSYİH oranındaki %1'lik artışın, işsizliği %2.3 oranında azalttığını belirlemiştir. Ayrıca, özel sektöre sağlanan kredi kolaylıklarının, ülkede iş olanaklarını arttırdığını ve istihdam oranını yükselttiğini belirtmiştir.

Tuğcu ve Aslan (2012), Türkiye'de finansal gelişme ile istihdam arasındaki ilişkiyi, 1961-2010 dönemi için, VAR yöntemiyle analiz etmiş ve finansal gelişmenin, istihdam üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, finansal gelişmişlik düzeyi arttığında, istihdam düzeyinin de arttığını belirtmiştir.

3. ANALİZ

3.1. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada, 2000:Q1-2012:Q4 dönemi verileri kullanılarak, iki farklı model tahmin edilmiştir. Bağımlı değişken olarak birinci modelde işsizlik oranı (Unemployment: UE), ikinci modelde ise gayri safi yurtiçi hâsıla (Gross Domestic Product: GDP), açıklayıcı değişken olarak ise her iki modelde de bankacılık sektörü (Merkez Bankası dâhil) kredi hacmi (Credit Volume: CV) kullanılmıştır. GDP olarak, 1998 yılı sabit fiyatlarıyla hesaplanan seri kullanılmış, CV serisi de TÜFE endeksi kullanılarak reel hale getirilmiştir. GDP ve CV serilerinin logaritması alınmış, sonra GDP ve UN serileri mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. UE verisi TÜİK-İşgücü İstatistikleri bölümünden, GDP ve CV verileri TCMB-EVDS'den alınmıştır. Söz konusu edilen modeller şöyle tanımlanmıştır:

Model 1:

$$UE_t = \beta_0 + \beta_1 CV_t + u_t \quad (1)$$

Model 2:

$$GDP_t = \beta_0 + \beta_1 CV_t + u_t \quad (2)$$

3.2. Yöntem

Çalışmanın ilk aşamasında; serilerin durağanlıkları, Carrion-i-Silvestre *vd.* (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testiyle incelenmiştir. İkinci aşamada; seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle sınanmıştır. Üçüncü aşamada; seriler arasındaki uzun dönem ilişkileri, dinamik en küçük kareler (DEKK) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Dördüncü ve son aşamada; seriler arasındaki kısa dönem analizi, hata düzeltme modeli çerçevesinde DEKK yöntemiyle tahmin edilmiştir¹.

3.3. Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Zaman serileri, farklı dönemlerde, farklı deterministik trendler etrafında durağan olabilmektedir. Bu değişiklikler; sabit terimde ve/veya eğimde meydana gelen yapısal

kırımlardan kaynaklanabilmektedir. Yapısal kırılmaları dikkate almadan yapılan birim kök analizleri, hatalı sonuçlar verebilmekte ve durağan olan serileri de durağan değil biçiminde değerlendirme eğiliminde olabilmektedir (Perron, 1989).

Yapısal kırılmalı birim kök testleri Perron (1989) ile başlamış, Zivot-Andrews (1992), Lumsdaine-Papell (1997), Perron (1997), Ng-Perron (2001) ve Lee-Strazicich (2003) ile devam etmiştir. Bu yöntemlerde, serilerde bir veya iki tane yapısal kırılmaya izin verilebilirken, Carrion-i-Silvestre *vd.* (2009) (CS) testinde, beş tane yapısal kırılmaya izin verilmekte ve kırılma noktaları test yöntemi tarafından belirlenebilmektedir². Bu çalışmada serilerin durağanlığı Carrion-i-Silvestre *vd.* (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testiyle incelenmiş ve elde edilen sonuçlar, Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo2. Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzyer Değerleri					Kırılma Tarihleri
	P_T	MP_T	MZ_u	MSB	MZ_t	
<i>UE</i>	8.77 [9.11]	8.48 [9.11]	-22.67 [-45.37]	0.04 [0.10]	-3.35 [-4.75]	2000Q2; 2002Q4; 2007Q4; 2009Q2; 2011Q1
<i>GDP</i>	8.28 [9.03]	7.56 [9.03]	-23.27 [-45.03]	0.04 [0.10]	-3.41 [-4.73]	2002Q1; 2003Q2; 2008Q1; 2009Q2; 2011Q1
<i>CV</i>	2.11 [9.16]	2.21 [9.16]	-21.67 [-46.94]	0.05 [0.10]	-3.27 [-4.83]	2001Q2; 2002Q3; 2006Q1; 2008Q3; 2010Q3
<i>AUE</i>	1.57 [1.21]	7.31* [1.21]	-18.74* [-14.83]	0.16* [0.21]	-3.06* [-2.33]	-
<i>ΔGDP</i>	3.45* [1.21]	1.15 [1.21]	-21.33* [-14.83]	0.15* [0.21]	-3.26* [-2.33]	-
<i>ΔCV</i>	1.76 [1.21]	2.32* [1.21]	-19.99* [-14.83]	0.15* [0.21]	-3.13* [-2.33]	-

Not:*; %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı, Δ; ilgili serinin birinci farkın alındığını ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler, bootstrap kullanılarak 1000 yineleme ile üretilmiş kritik değerlerdir. Yapısal kırılma tarihleri, test yöntemi tarafından belirlenmiş tarihler olup, serilerin orijinal hallerindeki kırılmaları ifade etmesi için, sadece düzey değerleriyle yapılan testteki sonuçlar rapor edilmiştir.

Tablo 2’de bütün serilerde birim kök olduğu, yani düzey değerinde durağan olmadıkları, birinci farkları alındığında, en az bir test yöntemine göre, durağan hale

geldikleri görülmektedir. Bu durumda seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılabileceğine karar verilmiştir.

Test yönteminin, Türkiye ekonomisindeki yapısal kırılma tarihlerini, büyük oranda başarılı bir şekilde tespit ettiği görülmektedir. Yaşanan 2000 ve 2001 bankacılık krizleri ve 2008 küresel ekonomi krizi ve sonrasında yaşanan ekonomik toparlanma süreci, ekonomide yapısal değişimlere neden olmuştur.

3.4. Eşbütünleşme Analizi

Yapısal kırılmaların varlığı altında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını incelemeye yönelik çalışmalar Gregory ve Hansen (1996) ile başlamış, bunu Carrion-i-Silvestre ve Sanso (2006) ve Westerlund ve Edgerton (2006) takip etmiştir. Bu testlerde eşbütünleşme vektöründe bir tane yapısal kırılma dikkate alınabilirken, Maki (2012) beş taneye kadar yapısal kırılmanın varlığı durumunda, seriler arasında eşbütünleşmenin varlığını test edebilen bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem yapısal kırılma tarihlerini de içsel olarak hesaplayabilmektedir³. Özellikle, eşbütünleşme denkleminde üç ve daha fazla yapısal kırılma olduğunda, bu yöntem, Gregory ve Hansen (1996) ve Hatemi-j (2008) yöntemlerden daha üstündür⁴ (Maki, 2012). Testin çalışma algoritmasında; her bir dönem muhtemel bir kırılma noktası olarak alınmakta, t istatistikleri hesaplanmakta ve t'nin minimum olduğu noktalar, kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. Maki (2012), yapısal kırılmaların varlığı durumunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını test edebilmek için, dört farklı model geliştirmiştir.

Bu çalışmada seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, Maki (2012) testi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar, Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Kritik değer			Yapısal Kırılma Tarihleri
		%1	%5	%10	
Model 1	-7.82**	-8.00	-7.41	-7.11	2003Q2;2004Q3;2005Q4; 2008Q3;2010Q3
Model 2	-9.10***	-8.00	-7.41	-7.11	2001Q3;2003Q2;2004Q2; 2008Q1;2009Q1

Not: Kritik değerler olup, Maki (2012) Tablo 1'den alınmıştır. Beş yapısal kırılmalı, sabit terimde ve trendde yapısal kırılmaya izin veren test modeli kullanılmıştır. **; ve ***; sırasıyla %5 ve %1 önem derecesinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 3'teki sonuçlar incelendiğinde, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Bu durumda seriler, uzun dönemde birlikte hareket etmektedir ve bu serilerin düzey değerleriyle gerçekleştirilecek uzun dönem analizi, sahte regresyon içermeyecektir. Bu durumda seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahminine geçilebileceğine karar verilmiştir. Test yönteminin, Türkiye'deki yapısal değişimleri burada da başarılı bir şekilde belirlediği görülmektedir. Bu analizden elde edilen yapısal kırılma tarihleri, uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmini işleminde, kukla değişkenlerle analize dâhil edilmiştir.

3.5. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi belirlendiğinde, uzun dönem eşbütünleşme katsayıları DEKK veya Tam Değiştirilmiş EKK (TDEKK) yöntemlerinden biriyle tahmin edilebilmektedir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilemediği durumda ise EKK yöntemi kullanılmaktadır (Gregory, Hansen, 1996).

Stock ve Watson (1993), EKK tahmincisindeki sapma ve içsellik sorunlarını giderebilmek için, modele açıklayıcı değişkenlerin düzey değerleriyle birlikte, farklarının gecikmelerinin (lag) ve öncüllerinin (lead) de eklenmesini önermiştir. Bu şekilde DEKK tahmincisi geliştirilmiştir. Bu tahmincinin kullanılabilmesi için, seriler

arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olması gerekmektedir. Aynı zamanda, bağımlı değişken $I(1)$ olmak şartıyla, bağımsız değişkenlerden bazıları $I(1)$, bazıları $I(0)$ olabilmektedir. Bu yöntem, bağımsız değişkenlerdeki içsellik ve otokorelasyonun varlığı durumunda da güçlü ve tutarlı tahminler üretmektedir (Esteve, Requena, 2006: 118). Çalışmada uzun dönem eşbütünleşme katsayıları, Model (1) ve Model (2) için DEKK yöntemiyle tahmin edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayıları

	Sabit Terim	CV	K1	K2	K3	K4	K5	R ²	JB
Model 1	19.09	-3.23** [-1.73]	-0.69 [-0.18]	1.42 [0.61]	2.51 [1.58]	8.99* [3.66]	-13.07* [-3.58]	0.79	0.81
Model 2	4.25	0.28* [3.24]	-0.35* [-2.60]	0.10 [1.17]	0.08 [1.00]	-0.37* [-5.75]	0.03 [0.61]	0.95	0.17

Not: Parantez içindeki değerler, t istatistikleridir. Tahminlerdeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır. * ve **, sırasıyla %1 ve %5 önem derecesinde anlamlılığı ifade etmektedir. JB; Jarque-Bera normallik testine ait olasılık olup, bu değer 0.05'ten büyük olduğunda elde edilen t istatistikleri ve R^2 değerlerinin güvenilir olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 4'teki sonuçlara göre; Türkiye'de kredi hacmi %1 oranında arttığında işsizlik oranı 3.23 puan azalmakta, milli geliri ise %0.28 oranında artmaktadır ve bu ilişkiler istatistiksel olarak anlamlıdır. Yapısal kırılmalar için kullanılan kukla değişkenlere bakıldığında Model 1'de; 2008 küresel finans krizi işsizliği olumsuz etkilerken, sonrasında yaşanan ekonomik toparlanma, işsizliği azaltıcı yönde etki etmiştir. Model 2'de ise; 2001 bankacılık ve döviz krizi ve 2008 küresel finans krizi, milli geliri azaltıcı yönde etki etmiştir.

3.6. Kısa Dönem Analizi: Hata Düzeltme Modeli

Kısa dönem analizi, farkı alınmış seriler ve uzun dönem analizinden elde edilen hata terimi serisinin bir dönem gecikmeli değeri (Error Correction Term: ECT_{t-1}) kullanılarak hata düzeltme modeli çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada kullanılan hata düzeltme modelleri şöyledir:

$$\Delta UE_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta CV_t + \alpha_2 ECT_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta GDP_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta CV_t + \alpha_2 ECT_{t-1} + v_t \quad (4)$$

Bu modeller, DEKK yöntemiyle tahmin edilmiş⁵ ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

	<i>Sabit Terim</i>	<i>ΔCV</i>	<i>ECT_{t-1}</i>	<i>R²</i>	<i>JB</i>
Model 1	-0.46	-7.03[-2.55]*	-0.72[-2.70]*	0.51	0.83
Model 2	0.007	0.16[2.30]**	-0.37[-3.99]*	0.52	0.73

Not: Parantez içindeki değerler, *t* istatistikleridir. Tahminlerdeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır. * ve **; sırasıyla %1 ve %5 önem derecesinde anlamlılığı ifade etmektedir. JB; Jarque-Bera normallik testine ait olasılık olup, bu değer 0.05'ten büyük olduğunda elde edilen *t* istatistikleri ve *R²* değerlerinin güvenilir olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 5'teki sonuçlar incelendiğinde, iki modelde de hata düzeltme terimlerinin katsayıları negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu modellerde, hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge değerlerine yakınsamaktadır. Bu durum, yapılan uzun dönem analizlerinin güvenilir olduğuna da bir kanıt oluşturmaktadır. Ayrıca Model 1'de kredi hacmindeki genişlemelerin işsizlik üzerindeki etkilerinin kısa dönemde daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum Keynesyen ekonomi görüşünü destekler nitelikte olup, ekonomi tam istihdam düzeyinden saptığında uygulanan genişletici para politikaların, ekonominin tam istihdama dönmesinde işe yaradığını göstermektedir. Model 2'de kredi hacmindeki genişlemelerin milli gelir üzerindeki etkilerinin, kısa dönemde de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye’de bankacılık sektörü toplam kredi hacminin, işsizlik oranı ve milli gelir üzerindeki etkileri, Carrion-i-Silvestre *vd.* (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ve dinamik en küçük kareler yöntemi yardımıyla, 2000:Q1-2012:Q4 dönemi için analiz edilmiştir.

Ampirik analiz kapsamında uygulanan yapısal kırılmalı birim kök testi sonucunda, serilerin düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri, yani $I(1)$ oldukları görülmüştür. Gerçekleştirilen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testleri sonucunda, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ve serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Seriler arasındaki uzun dönem ilişkisi; DEKK yöntemiyle tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; kredi hacmi %1 oranında arttığında, işsizlik oranı 3.23 puan azalırken, gayri safi yurtiçi hâsıla %0.28 oranında artmaktadır. Yine DEKK yöntemiyle tahmin edilen kısa dönem analizi sonucunda; modellerin hata düzeltme mekanizmalarının çalıştığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, istatistiki olarak anlamlıdır. Ulaşılan sonuçlar, kredi hacmindeki artışların istihdam ve ekonomik büyümeye olumlu etkilerinin tespit edilmiş olması yönüyle, literatürdeki King ve Levine (1993); Beck *vd.* (2000); Rajan, Zingales (1998); Aghion *vd.* (2005); Pagano, Pica (2012); Tuğcu, Aslan (2012); Shabbir *vd.* (2012) ve Mercan (2013) çalışmalarıyla uyumludur.

Çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak; ülkede işsizlik oranını azaltmak ve ekonomik büyümeyi canlandırmak için, bankacılık sektörü kredi hacminin bir politika aracı olarak kullanılabilmesi değerlendirilmektedir. Ancak, kredi hacmindeki genişlemeler, istihdam ve ekonomik büyümeyle olduğu kadar, enflasyon ve cari işlemler açığıyla da doğrudan ilişkilidir. Bu durumda, enflasyonu ve cari açığı arttırmadan, istihdam ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için, seçici (selektif) kredi uygulamalarıyla, yatırım ve ihracata yönelik kredilere öncelik verilmesi, uygun bir politika aracı olabilecektir.

NOTLAR

¹ Analizin ilk iki aşamasında Gauss 9.0 programı ve test sahibi yazarlar tarafından bu program için geliştirilmiş kodlar, diğer aşamalarda ise EViews 7.1 programı kullanılmıştır.

² Carrion-i-Silvestre vd. (2009) testiyle ilgili daha geniş bilgi Ek1’de sunulmuştur.

³ Maki’nin ilk çalışmasında kullandığı kodlar, yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test edebilirken, yapısal kırılma tarihlerini vermemekteydi. Bu durum, tarafımızdan Daiki Maki’ye bildirilmiş, daha sonra, Ocak 2013’te Maki tarafından düzeltilerek gönderilmiş olan yeni Gauss kodları, tarafımızdan çalışır hale getirilerek bu çalışmada kullanılmıştır. Bu kodlar için, Japonya-Ryukoku Üniversitesi öğretim üyelerinden Daiki Maki’ye teşekkür ediyoruz.

⁴ Maki (2012) testiyle ilgili ek açıklamalar Ek2’de sunulmuştur.

⁵ Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş olduğu için katsayı tahminleri DEKK yöntemiyle yapılmış olup, Model (3) ve Model (4), tahminde kullanılan modelin yalın hallerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aghion, P., P. Howitt, D. Mayer-Foulkes (2005), “The Effect of Financial Development on Convergence: Theory and Evidence”, *The Quarterly Journal of Economics*, MIT Press, 120(1), 173-222.

Aslan, Ö., I. Küçükaksoy (2006), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, *Ekonometri ve İstatistik*, 4, 12-18.

Bai, J., P. Perron (2003) “Computation and Analysis of Multiple Structural Change Models”, *Journal of Applied Econometrics*, 18, 1-22.

Carrion-i-Silvestre, J.L., A. Sanso (2006), “Testing the Null of Cointegration with Structural Breaks”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(5), 623-646.

Beck, T., R. Levine, N. Loayza (2000), “Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes”, *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 31-47.

Beck, T., R. Levine (2004), “Stock Markets, Banks, and Growth: Panel Evidence”, *Journal of Banking & Finance*, 28, 423-442.

Benmelech, E., N.K. Bergman, A. Seru (2011), “Finance and Unemployment”, *NBER Working Paper*, No. 17144.

Bertrand, M., A. Schoar, D. Thesmar (2007), “Banking Deregulation and Industry Structure: Evidence from the French Banking Reforms of 1985”, *Journal of Finance*, 62(2), 597-628.

- Calderon, C., L. Liu (2002), “The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth”, *Central Bank of Chile Working Papers*, No. 184.
- Carrion-i-Silvestre, J.L., D. Kim, P. Perron (2009), “GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks Under Both the Null and the Alternative Hypotheses”, *Econometric Theory*, 25, 1754-1792.
- Castillo, P.J. (2009), “Unemployment Threat of the Financial Crisis”, *Asia-Pacific Social Science Review*, 9(1), 41-46.
- Ceylan, S., M. Durkaya (2010), “Türkiye’de Kredi Kullanımı-Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 21-33.
- Esteve, V., F. Requena (2006), “A Cointegration Analysis of Car Advertising and Sales Data in the Presence of Structural Change”, *International Journal of the Economics of Business*, 13(1), 111-128.
- Federici, D., F. Caprioli (2009), “Financial Development and Growth: An Empirical Analysis”, *Economic Modelling*, 26, 285–294.
- Goldsmith, R.W. (1969), *Financial Structure and Economic Development*, New Haven: Yale University Press.
- Gregory, A.W., B.E. Hansen (1996), “Residual-Based Tests for Cointegration in Models With Regime Shifts”, *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.
- Gurley, J.G., E.S. Shaw (1955), “Financial Aspects of Economic Development”, *American Economic Review*, 45(4), 515-538.
- Han, C.K. (2009), “Unemployment, Financial Hardship, and Savings in Individual Development Accounts” *Journal of Poverty*, 13(1), 74-95.
- Hatemi-J, A. (2008), “Tests For Cointegration with Two Unknown Regime Shifts with an Application to Financial Market Integration”, *Empirical Economics*, 35, 497-505.
- Lee, J., M.C.Strazicich (2003), “Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks”, *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lumsdaine, R.L. D.H. Papell (1997), “Multiple Trend Breaks and the Unit Root Hypothesis”, *The Review of Economics and Statistics*, 79, 212-218.
- King, R.G., R. Levine (1993), “Finance and Growth: Schumpeter may be Right”, *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 713-737.
- Maki, D. (2012), “Tests For Cointegration Allowing for an Unknown Number of Breaks”, *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- McCaig, B., T. Stengos (2005), “Financial Intermediation and Growth: Some Robustness Results”, *Economics Letters*, 88(3), 306–312.

- McKinnon, R.I. (1973) *Money and Capital in Economic Development*, Washington DC: The Brooking Institution.
- Mencinger, J. (2009), “The “Addiction” with FDI and Current Account Balance”, *Ekonomski Horizonti*, 11(2), 5-17.
- Mercan, M. (2013), “Kredi Hacmindeki Değişimlerin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Sınır Testi Yaklaşımı”, *Bankacılar Dergisi*, 84, 54-71.
- Ng, S., P. Perron, (2001), “Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power”, *Econometrica*, 69, 1519-1554.
- Pagano, M., G. Pica (2012), “Finance and Employment”, *Economic Policy*, 27(69), 5-55.
- Patrick, H.T. (1966), “Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries”, *Economic Development and Cultural Change*, 14, 174-189.
- Rajan, R.G., L. Zingales (1998), “Financial Dependence and Growth”, *The American Economic Review*, 88(3), 559-586.
- Perron, P. (1989), “The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”, *Econometrica*, 57(2), 1361-1401.
- Perron, P. (1997), “Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables”, *Journal of Econometric*, 80: 355-385.
- Shabbir, G., S. Anwar, Z. Hussain, M. Imran (2012), “Contribution of Financial Sector Development in Reducing Unemployment in Pakistan”, *International Journal of Economics and Finance*, 4(1), 260-268.
- Shaw, E.S. (1973), *Financial Deepening in Economic Development*, New York: Oxford University Press.
- Stock, J., M.W. Watson (1993), “A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems”, *Econometrica*, 61(4), 783-820.
- TCMB-EVDS (2013), Bankacılık Sektörü Kredi Hacmi ve GSYİH-Harcamalar Yöntemiyle.
- Tuğcu, C.T., A. Aslan (2012), “Financial Development and Employment: A VAR Analysis for the Case of Turkey”, *Clute Institute International Conference*, June, Rome, Italy, pp. 561- 565.
- TUİK (2013), Temel İstatistikler- İstihdam, İşsizlik ve Ücret, Ankara: TUİK.
- Westerlund, J., D. Edgerton (2006), “Simple Tests for Cointegration in Dependent Panels with Structural Breaks”, *Lund University, Department of Economics, Working Papers*, No: 13.
- Zivot, E., D. Andrews (1992), “Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock and the Unit-Root Hypothesis”, *Journal of Business Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

EKLER

Ek 1. Carrion-i-Silvestre vd. (2009) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testinde beş taneye kadar yapısal kırılmaya izin verilmekte ve kırılma noktaları içsel olarak belirlenmektedir. Bu test, kırılma noktalarını, Bai ve Perron (2003) algoritmasını kullanarak ve Quasi-GLS (Generalised Least Squares: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler) yöntemi yardımıyla, dinamik programlama süreciyle, hata kalıntıları toplamının minimize edilmesiyle elde etmektedir. Ayrıca küçük örneklerde de etkin sonuçlar verebilmektedir (Carrion-i-Silvestre vd., 2009). Testte kullanılan stokastik veri üretme süreci şöyledir:

$$y_t = d_t + u_t \quad (5)$$

$$u_t = \alpha u_{t-1} + v_t, \quad t = 0, \dots, T \quad (6)$$

Carrion-i-Silvestre (2009), bu süreçle elde edilen serilerin durağanlığını test edebilmek için, beş farklı test istatistiği geliştirmiştir:

$$P_T(\lambda^0) = \{S(\bar{\alpha}, \lambda^0) - \bar{\alpha}S(1, \lambda^0)\}/s^2(\lambda^0) \quad (7)$$

$$MP_T(\lambda^0) = [c^{-2}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 + (1 - \bar{c})T^{-1}\tilde{y}_T^2]/s(\lambda^0)^2 \quad (8)$$

$$MZ_\alpha(\lambda^0) = (T^{-1}\tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2)(2T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{-1} \quad (9)$$

$$MSB(\lambda^0) = (s(\lambda^0)^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{1/2} \quad (10)$$

$$MZ_t(\lambda^0) = (T^{-1}\tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2)(4s(\lambda^0)^2 T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{-\frac{1}{2}} \quad (11)$$

Testin hipotezleri:

H_0 : Yapısal kırılmalar altında birim kök vardır.

H_1 : Yapısal kırılmalar altında birim kök yoktur.

Bu hipotezleri test etmek için gerekli olan asimtotik kritik değerler, bootstrapla üretilebilmektedir.

Ek 2. Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi

Analizde kullanılan seride yapısal kırılmaların varlığı durumunda, birim kök testlerinde olduğu gibi, seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığını inceleyen eşbütünleşme testleri de sapmalı sonuçlar vermektedir (Gregory ve Hansen, 1996). Bu nedenle, eşbütünleşme testlerinde de yapısal kırılmaların etkilerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Yapısal kırılmalı eşbütünleşme testleri arasında Gregory ve Hansen (1996), Carrion-i-Silvestre ve Sanso (2006) ve Westerlund ve Edgerton (2006) bir tane yapısal kırılmayı göz önünde bulundurabilirken, Maki (2012), beş taneye kadar yapısal kırılmanın varlığı durumunda, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test edebilmektedir. Bu yöntemde analize alınacak bütün serilerin $I(1)$ olması gerekmektedir.

Maki (2012) testinde, yapısal kırılma noktaları, içsel olarak belirlenmektedir. Her bir dönem, muhtemel bir kırılma noktası olarak alınmakta, t istatistikleri hesaplanmakta ve t istatistiğinin minimum olduğu noktalar, kırılma noktası olarak alınmaktadır. Eşbütünleşme denkleminde üç ve daha fazla yapısal kırılma olduğunda, bu yöntem, Gregory ve Hansen (1996) ve Hatemi-j (2008) yöntemlerden daha üstündür (Maki, 2012). Maki, dört tane test modeli geliştirmiştir:

Model 0; Sabit terimde kırılma var, trendsiz model:

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + u_t \quad (12)$$

Model 1; Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendsiz model:

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_t K_{i,t} + u_t \quad (13)$$

Model 2; Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendli model:

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_t K_{i,t} + u_t \quad (14)$$

Model 3; Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmalı model:

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_t K_{i,t} + u_t \quad (15)$$

Testin hipotezleri:

H_0 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme vardır.

Hipotezleri test etmek için gerekli olan kritik değerler, Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanmış ve Maki (2012) Tablo 1’de verilmiştir.

**YAZILI BASINDA
KENTSEL DÖNÜŞÜM:
YÜKSEK TİRAJLI
GAZETELER ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 33, Sayı 2, 2015
s. 61-78*

Aysu KES ERKUL

Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü
aysukes@hacettepe.edu.tr

Ö

z: Türkiye’de kentlerin en önemli sorunlarından birisi gecekondulaşma ve plansız yapı stokudur. Bu sorun yalnızca kentlerin plansız gelişmesiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda afet riskleri nedeniyle can ve mal güvenliğini de tehdit etmektedir. Bu nedenle Hükümet 2011 yılında yaşanan Van depreminden sonra 31 Mayıs 2012 tarihinde ‘6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi’ yasasını çıkartmıştır. Bu yasa daha önceki kentsel dönüşüm uygulamalarından daha geniş kapsamlı bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Kamuoyunun bu süreç hakkında ne derece bilgi sahibi olduğu, konuyu nasıl algıladığı ve destekleyip desteklemediği ise önemli bir konudur. Bu bağlamda medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu makale yazılı basında kentsel dönüşümle ilgili haberlerin ‘çerçeveleme kavramı’ bağlamında incelenmesini içermektedir. Bir yıllık süreçte yüksek tirajlı gazetelerde çıkan haberler incelendiğinde medyanın konuyu sınırlı biçimde ele aldığı ve yasanın muhataplarını ilgilendiren sosyal ve ekonomik yönlerini yeterince yansıtmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Kentsel dönüşüm, afet riski altındaki alanların dönüşümü, medya etkisi, çerçeveleme kavramı.*

**URBAN TRANSFORMATION
IN PRINT MEDIA:
AN ANALYSIS ON
NEWSPAPERS WITH
HIGH CIRCULATION**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol 33, Issue 2, 2015
pp. 61-78*

Aysu KES ERKUL

Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü
aysukes@hacettepe.edu.tr

Abstract: One of the most significant problems of urban areas in Turkey is squatter housing and haphazard building stock. This problem is not only about unplanned growth, but it also threatens the safety of people and property because of the disaster risks. Therefore, the government enacted Transformation of Areas under Disaster Risk Act No: 6306 in May 31, 2012 after the earthquake in Van in 2011. The law initiated a more comprehensive urban transformation process than previous urban transformation implementations. The level of information among the people, the way it is perceived and weather it is supported by the general public are also important issues. In this context, the effect of media on public opinion is very important. Therefore, this paper includes the analysis of urban transformation news in terms of 'framing theory'. When the news published in newspapers with high circulation within e period of one year were analyzed, it is understood that the media handle the issue in a limited way and fails to reflect the social and economic aspects of the issue that are concerning the addressees of the law.

Keywords: *Urban transformation, transformation of the areas under disaster risk, media effect, framing theory.*

GİRİŞ

23 Ekim 2011 tarihinde Van'da meydana gelen deprem, gerek ortaya çıkan yıkım gerekse yaşanan can kayıpları ile Türkiye'nin konut sorununu yeniden gündeme getirmiştir. Bu olayla birlikte kaçak ve plansız yapılaşmanın yanı sıra hali hazırda depreme dayanıklı olmayan konutların özellikle büyük kentlerde yarattığı sorunlar ve taşıdığı riskler yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum karşısında Hükümet hızlı bir biçimde '6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi' ne yönelik bir yasa tasarısı hazırlamıştır ve 2 Şubat 2012 tarihinde tasarı meclise gelmiştir. Tasarı 31 Mayıs 2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹ 15 Aralık 2012 tarihinde ise uygulama yönetmeliği resmi gazetede yayınlanmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın verilerine göre Nisan 2013 itibari ile Türkiye genelinde söz konusu afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi yasası kapsamında yıkılan bina sayısı (konut ve işyeri olarak) 46.915'dir ve bu sayının 2013 yılı sonunda 200000'i bulması hedeflenmektedir. Temel amacı afet riski altında olan alanlardaki elverişsiz yapıların yenilenmesi olarak belirtilen yasa kapsamda 360 kuruluşa riskli bina tespiti için lisans verilmiştir.² Ayrıca afet riski altında olduğundan yıkım kararı alınan konutlarda yaşayanlara Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belirli koşullar altında kira ve faiz desteği sağlanması öngörülmektedir.

Bu yasanın içerdiği hükümler ve uygulama biçimleri halen kamuoyunu meşgul eden konular arasında yer almaktadır. 6306 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden bu yana yasanın içeriğine dair çeşitli platformlarda tartışmalar sürmektedir. Bir taraftan bu yasa kapsamında başlatılan kentsel dönüşüm projeleri incelenirken diğer yandan yasayla ilgili hukuki tartışmalar devam etmektedir.³ Bu nedenle medyanın konuyu ele alış biçimi kamuoyunun bilgilendirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Gerek vatandaşların yasanın uygulanışı ile ilgili süreçleri öğrenmeleri, gerekse yasanın içeriği, ön gördükleri ve uygulamanın olası sonuçları bakımından kamuoyunda sağlıklı ve şeffaf bir tartışma ortamı sağlanabilmesi için kitle iletişim araçlarının ne denli önemli bir rol oynadığı tartışma götürmez bir gerçektir. Bu noktada özellikle başta gazeteler olmak üzere yazılı basında yer bulan haber ve yorumlar önemli etkiye sahiptir.

Holliman'ın (2004: 108) da belirttiği gibi kitle iletişimi toplumu hayatın her alanında bilgilendirmede temel rol oynamaktadır. Böylesine kapsamlı bir yasanın toplumun geneli tarafından algılanış biçimi neredeyse doğrudan medya tarafından şekillendirilmektedir. Bu nedenlerle, bu araştırma kamuoyunda genellikle 'kentsel dönüşüm yasası' olarak ifade edilen 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi yasasının medya tarafından nasıl ele alındığını ve okuyuculara nasıl aktarıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı yasanın içerik ve kapsam bakımından incelenmesinden çok yasanın yürürlüğe girmesi ve özellikle inşaat sektöründeki büyüme ile yoğunlaşan kentsel dönüşüm gündeminin yazılı basındaki yansımaları bakımından incelenmesidir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi iki boyutludur. Her ne kadar araştırmanın temel amacı 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi yasasının içerik ve uygulama bakımından incelenmesi olmasa da Türkiye'de 'Kentsel Dönüşüm' kavramının kullanım biçimi kamu oyunun söz konusu yasa ve benzerleri hakkındaki görüş ve tutumlarını etkilemektedir. Diğer yandan medyanın, özellikle de yazılı basının kamu oyuna nasıl bir 'Kentsel Dönüşüm' kavramından hareket ederek haber yaptığı da bu bağlamda önem taşımaktadır. Dolayısıyla medyanın konuyu çerçeveleme sürecini de kavramsal bir çerçeveye oturtmak gerekmektedir.

1.1. Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Süreçleri

'Kentsel Dönüşüm' kavramı kentlerin çeşitli etkenlere bağlı olarak uğradıkları değişim süreçlerini kapsayan bir şemsiye kavram olarak düşünülebilir. Kentler, birer dinamik yapı olarak her dönemde sosyal, ekonomik ve siyasi süreçlerle karşılıklı etkileşim halinde olmuşlardır. Öte yandan, kentsel dönüşüm şemsiyesi altında genellenen süreçler esasında iki farklı grupta ele alınmalıdır. Kentsel dönüşüm dinamik özellikteki kent mekanının türlü etkenlerle etkileşimi dolayısıyla ortaya çıkmakla birlikte bu dönüşümlerin önemli bir bölümü müdahaleler yoluyla gerçekleşmektedir. Bu müdahaleler ve sonucunda kentsel mekanda ve kentsel yaşamda ortaya çıkan yenilikler

ve olgular çeşitli kavramlarla adlandırılmış ve açıklanmıştır. Bu kavramlardan bazıları seçkinleştirme, koruma, yenileme, yeniden yapılandırma ve yeniden canlandırma olarak sıralanabilir (Uzun, 2006a: 341). Kentsel mekanda yaşanan dönüşümlerin birbiri ile ilintili hatta çakışıyor olması bu kavramların da net bir biçimde birbirinden ayırlanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm kavramı, özellikle kamuoyunda ve siyaset alanında kent mekanında gözlenen fiziki ve sosyal değişimleri karşılamak için sıkça kullanılmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin kentleşme tarihçesinde kentsel dönüşüm kavramı kent yaşamında önemli yer tutmaktadır. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentler başta olmak üzere birçok kentte 1950'lerden itibaren yaşanan gecekondulaşma ve plansız gelişme sorunlarının çözülmesi amacıyla gerçekleştirilen yenilemeye yönelik müdahaleler kentsel dönüşüm adı altında gerçekleştirilmektedir ve özellikle 1980'lerden bu yana yerel yönetimlerin uygulamaları arasında önemli yer tutmaktadır (Uzun, 2006b: 49). Son yıllarda bu müdahalelere tarihi kent alanlarının korunması da önemli ölçüde eklenmişse de halen ülkemizde gecekondular ve çöküntü alanlarının yenilenmesi kentsel dönüşüm uygulamalarının başlıca hedefi olmaya devam etmektedir. Girişte de belirtildiği gibi güncel kentsel dönüşüm tartışmaları 2011 yılında Van'da meydana gelen deprem sonrasında gündemin ilk sıralarına yerleşen ve yeni bir yasal düzenlemeye yol açan gelişmelerle ilişkili olarak devam etmektedir. Bu süreçte 'Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi' yasası 31 Mayıs 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yönetiminde uygulanmaya başlanan bu yeni kentsel dönüşüm yasası ile hem kentsel dönüşüm sürecinin kapsamı genişlemiş hem de Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'nin de süreçte oynadığı rol ile birlikte kentsel dönüşüm yerelden çok merkezi yönetim temelli bir süreç haline gelmiştir. 'Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi' yasası ile birlikte kentsel dönüşüm konusu gecekondular ve çöküntü alanlarının yenilenmesini amaçlayan bir uygulama olmaktan çıkmış, sayıları milyonları bulan kent sakinlerini ilgilendiren bir süreç haline gelmiştir. Bu nedenle yeni yasanın doğurduğu sosyal, ekonomik ve mekânsal sonuçlar eskisinden çok daha geniş bir kitleyi ilgilendirmektedir. Bu bağlamda kamuoyunun süreçle ilgili bilgi düzeyi, algısı ve dolayısıyla uygulamalara destek verip vermeyeceği önemli bir konu haline gelmiştir.

1.2. Medya Etkisi

İletişim alanındaki çalışmaların yanı sıra sosyoloji ve siyaset bilimi başta olmak üzere sosyal bilimlerin genelinde medyanın kamuoyu üzerindeki etkileri konusunda çok yönlü çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak ‘Medya Etkisi’ üst başlığında toplanmaktadır ve ortak noktaları medyanın, özellikle de haberlerin toplum gündemini ve gündemdeki olayların algılanışını etkilediği ön kabulünden hareket etmeleridir. Hall’un da belirttiği gibi haberler yalnızca gerçekliği yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda seçme, sunma, yapılandırma, şekillendirme ve anlamlandırma yoluyla onun tanımlanmasına yardımcı olur (1982: 64; akt. Zemet, Pinto, Villar, 2012: 336). Dahası medyadaki tartışmalar konu hakkında oluşacak kamuoyu görüşünü de şekillendirmede önemli rol oynar (DeVreese, Boomgaarden; 2006: 419, Chong, Druckman, 2007: 109, DeVreese, 2005: 51). Bu bağlamda ‘Çerçeveleme kavramı/kuramı’ medyanın toplumsal olayların ve politikaların okuyuculara ve izleyicilere aktarılması sürecini anlamak amacıyla sıkça kullanılmaktadır. Her ne kadar konu üzerindeki kuramsal ve yöntemsel tartışmalar devam etmekteyse de ‘Çerçeveleme Kuramı’ ya da ‘Çerçeveleme Etkisi’⁴ olarak tanımlanan sürecin kamuoyu görüşünün şekillenmesi üzerindeki etkisi birçok iletişimci ve sosyal bilimci tarafından kabul edilmektedir. Bu bağlamda çerçeveleme kuramına göre bir mesele farklı perspektiflerden ele alınabilir; farklı değerler ve düşünceler bakımından incelenebilir. Böylece çerçeveleme kişilerin o mesele hakkında belirli bir kavramsallaştırma geliştirmesi ya da konu hakkındaki görüşlerini yönlendirmesine karşılık gelir (Chong, Druckman, 2007: 104). Bu bağlamda iletişim sürecinde çerçeveleme yolu ile gündelik gerçekler organize edilerek olaylara anlam kazandırılır ve bu ‘çerçeveler’ yoluyla siyasi konulara ilişkin belirli tanımlar ve değerlendirmeler yapılır ve desteklenir (Chong and Druckman, 2007: 106, DeVreese, 2005: 51). Bir konunun bazı unsurlarının diğerlerinden daha fazla vurgulanmasıyla bir olay ya da meseleyi anlamak için belirli bir biçim oluşturulmuş olur (DeVreese, 2005: 53). Diğer bir deyişle çerçeveleme en genel anlamı ile gerçekliğin sosyal inşası temelinde tanımlanan ve uygulamaya konulan bir süreçtir. (Scheufele, 1999: 104). Medya tarafından oluşturulan çerçevelerin en kapsamlı tanımlamasını yapan Entman’a göre çerçeveleme gerçekliğin belirli yönlerini

seçmek ve daha dikkat çekici hale getirmektir (1993: 52; aktaran, Scheufele, 1999: 107). Medya, kamuoyunu ilgilendiren olayları ve konuları çerçeveleyerek onlara ait bir gerçeklik inşa etmekte, böylelikle bunların kamuoyu tarafından algılanma biçimlerine etki etmektedirler. Bu algının kamuoyunun konuya dair görüşleri üzerinde etkili olacağı da açıktır. Toplum ilgilendiren olayların medyada sunumu ve çerçevesi haberin alıcılarının bu olayları nasıl kavrayacaklarını sistematik olarak etkileyebilir (Price *vd.*, 1995: 4; akt. Scheufele, 1999: 107).

Dolayısıyla kentsel dönüşüm gibi toplumsal, siyasi ve ekonomik boyutları ile kamuoyunu doğrudan ilgilendiren bir konunun medya tarafından hangi yönleriyle ele aldığı, hangi bilgi ve yaklaşımların vurgulandığı ve daha fazla ön planda tutulduğu büyük önem taşımaktadır. Vatandaşların kentsel dönüşüm sürecine destek verip vermemesi, süreci olumlu ya da olumsuz karşılamaları ve uygulamalar hakkında ne derece bilgi sahibi olacakları büyük ölçüde medyanın konuyu nasıl 'çerçevelediği' ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle bu çalışmada kentsel dönüşüm haberlerinin sistematik bir biçimde incelenmesi, genel anlamda kamuoyunun nasıl bir 'kentsel dönüşüm' algısına yönlendirildiğini görmemizi sağlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, kentsel dönüşüm haberlerinin medya tarafından nasıl çerçevesiyle aktarıldığının incelenmesi amacıyla medya analizlerinde sıkça kullanılan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda içerik analizi görsel ya da basılı doküman ve metinlerin daha önceden belirlenmiş kategorilere göre kodlanarak nicel hale getirilmesine ve nicel araştırma stratejileri kullanılarak yorumlanmasına dayanan bir yöntemdir (Reason, Garcia, 2007: 307). Medya metinlerinin içerik analizi yöntemi ile analiz edilmesi söylem ve anlatıların geri planda kalması bakımından eleştirilse de büyük veri setleri (600'den fazla metin içerenler) üzerinde yapılan analizlerde 'sistematik' ve 'objektif' olarak değerlendirilme yapılabilmesini sağlayan en uygun yöntem olarak görülmektedir (Reason, Garcia, 2007: 308).

Medyanın kentsel dönüşüm konusunda yaptığı yayınların incelenmesini amaçlayan bu araştırma, yazılı basın organları ile sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de gazetelerin tiraj bilgilerini düzenli olarak yayımlayan çeşitli kuruluşların internet sayfalarında yayınlanan verilere göre ilk beş sırada yer alan gazetelerin (Tablo 1 ‘de görüldüğü gibi sırasıyla Zaman, Posta, Hürriyet, Sabah ve Sözcü) Mayıs 2012-Nisan 2013 tarihleri arasında yer verdikleri haberler ve köşe yazıları taranmıştır. Bu zaman aralığı özellikle tasarının meclis gündemine geldiği, yasalaştığı ve devamında uygulamaya dair tartışmanın sürdüğü bir yıllık dönemi kapsadığı için yazılı basının konuya yaklaşımını en açık şekilde gösterecek zaman dilimi olduğu düşünülerek seçilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’deki Gazetelerin Belirtilen Zaman Aralığındaki Tiraj Sıralaması

Tiraj Bilgisi Kaynağı	Zaman Aralığı	Tiraj Sıralaması				
		1	2	3	4	5
www.medyatava.com	13.05.2013-19.05.2013	Zaman	Posta	Hürriyet	Sabah	Sözcü
	14.05.2012-20.05.2012	Zaman	Posta	Hürriyet	Sabah	Sözcü

‘Kentsel Dönüşüm’ anahtar kelimesi ile yapılan tarama sonuçlarına göre bu beş gazetede konuyla ilgili toplam 2113 haber ile 342 köşe yazısı ve röportaj yayınlanmıştır. Bu tarama sonuçları içerik ve kapsam bakımından çözümlenmiştir. Beş ana kategoriye göre kodlanan tarama sonuçları gerek genel eğilim gerekse içerikler bakımından değerlendirilmiştir. Böylelikle yüksek tirajlı gazetelerin konuyu ele alış biçimleri, aktardıkları bilgiler, yer verdikleri görüşler vb. karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Beş gazete hem kendi içerisinde hem de karşılaştırmalı olarak ‘kentsel dönüşüm’ konusunu haber yapma biçimleri bakımından analiz edilmiştir. Belirtilen zaman aralığında yayınlanmış olan haber, köşe yazısı ve röportajlar kodlanırken kullanılan kategoriler aşağıdaki gibidir:

- 1: Reklam içerikli haberler, inşaat sektörüne ilişkin haberler ve sektör temsilcilerinin demeçleri
- 2: Dolaylı bilgi aktaran haberler (kentsel dönüşüm ile ilgili uzman görüşleri, düzenlenen toplantı, panel vb..)

- 3: Doğrudan bilgi aktaran haberler (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ve bakanın açıklamaları, rakamlar, uygulamaya dair bilgiler, başlayan ya da ilerleyen projeler vb.)
- 4: Konuyla doğrudan ilgisi olmayan, kavram karmaşası nedeniyle içinde 'Kentsel Dönüşüm' geçen haberler.
- 5: Yorumlar, haberi yapanın doğrudan görüş ve yorumları.

Bu beş kategorinin yanı sıra, veri tabanını oluşturan haberler yayımlandıkları tarihlere göre de incelenmiştir. Aylar bazında yapılan kodlama ile haberlerin bir yıllık süreç içerisinde nasıl dağıldığı da analize dahil edilmiştir. Öte yandan özellikle haberi yapanın ya da köşe yazarının konuyu ele alışı yansıtan yorum kategorisi altında kodlanmış haberler kendi içerisinde yeniden kodlanarak incelenmiştir. Bu yeniden kodlama 'olumlu/destekleyici' ve 'olumsuz/ eleştirel' yorumlar olmak üzere iki kategoriye göre yapılmıştır.

3.Bulgular

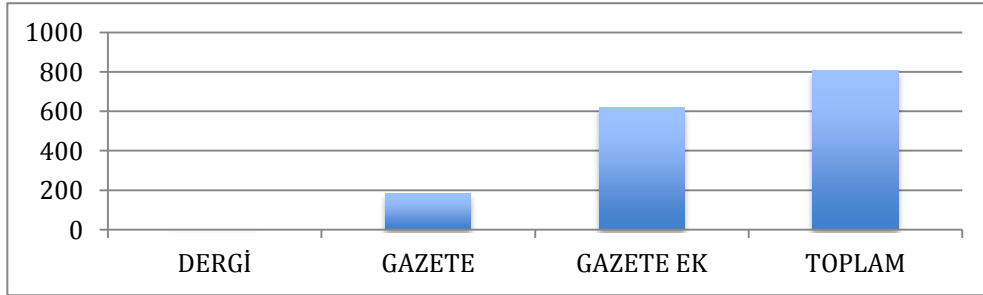
Çalışmanın genel bulgularına göre 'kentsel dönüşüm' anahtar kelimesini içeren en çok haber, köşe yazısı ve röportaj Hürriyet ve Sabah gazetelerinde yayınlanmıştır. Hürriyet gazetesinin tarama sonuçlarında konuyla ilgili 683 haber ve 125 köşe yazısı/röportaj yayınlandığı görülmektedir. Sabah gazetesinde ise bu sayılar sırasıyla 621 ve 134'tür. Buna karşın en yüksek tiraja sahip olan Zaman gazetesinde 'kentsel dönüşüm' anahtar kelimesi ile yapılan tarama sonucunda yalnızca 366 haber ile 20 köşe yazısı ve röportaja rastlanmaktadır. Diğer yandan başta Hürriyet gazetesi olmak üzere gazetelerin kent ve bölge eklerinin (Ankara eki, Eskişehir eki gibi) konuyla ilgili kapsamlı haberlere çokça yer verdikleri görülmektedir. Örnek olarak Şekil 1'de Hürriyet gazetesinde kentsel dönüşümle ilgili haber, köşe yazısı ve röportajların gazete içindeki dağılımı yer almaktadır. Bu bağlamda kentsel dönüşümle ilgili haberlere son yıllarda birçok gazete görmeye alıştığımız emlak eklerinde de sıkça rastlanmaktadır. Kentsel dönüşüm kavramının reklam ve sektör haberleri bağlamında sıkça kullanıldığı göz önüne alındığında ilgili haberlerin eklerde yer alması daha fazla anlam kazanmaktadır. Kentsel dönüşüm bağlamında yapılan röportajlar da gazetelerde

konunun yer alması bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Sektör temsilcilerinden belediye başkanlarına kadar birçok kişi ile yapılan röportajlarda kentsel dönüşüm konusunun geniş yer tuttuğu görülmektedir. Bu haberlere gazetelerde ayrılan yerlerin de oldukça geniş olduğu dikkat çekmektedir.

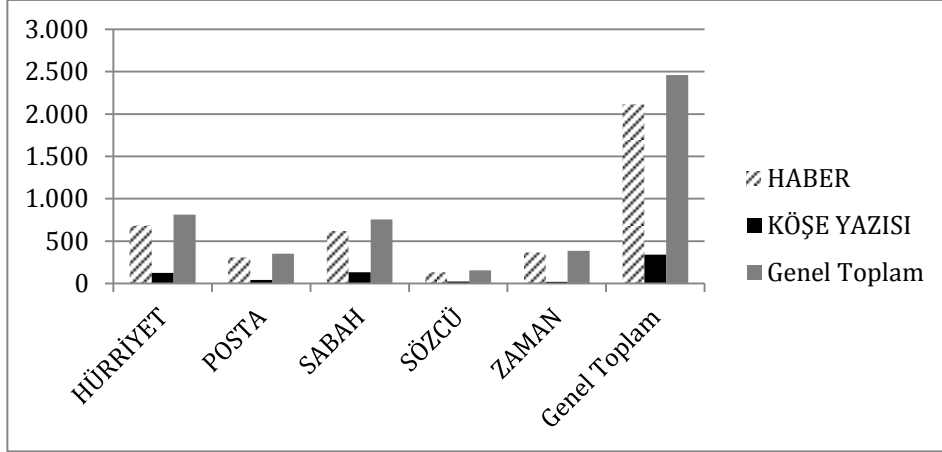
Tablo 2. Kentsel Dönüşüm Haberlerinin Gazetelere Dağılımı

GAZETE	HABER	KÖŞE YAZISI	Genel Toplam
HÜRRİYET	683	125	808
POSTA	310	41	351
SABAH	621	134	755
SÖZCÜ	133	22	155
ZAMAN	366	20	386
Toplam	2,113	342	2,455

Şekil 1. Kentsel Dönüşüm Haberlerinin Hürriyet Gazetesi İçindeki Dağılımı

Şekil 2’de de görüldüğü gibi tiraj sıralamasında 3. ve 4. Sırada yer alan Hürriyet ve Sabah gazetelerinde ‘kentsel dönüşüm’ anahtar kelimesiyle daha fazla tarama sonucu çıkmaktadır. Bu iki gazete farklı medya gruplarının öne çıkan yayın organları olmaları nedeniyle konuyu haberlerine taşımaları önem taşımaktadır. Öte yandan Sözcü gazetesinde ilgili haber sayısının sadece 155 olması dikkat çekmektedir. Ayrıca kentsel dönüşümle ilgili haberler ile köşe yazılarının sayıları arasında her gazetede önemli farklılık göze çarpmaktadır. Kentsel dönüşüm içerikli köşe yazılarının oranı tüm haberler içinde yalnızca %13’tür. Bu durum köşe yazarlarının konuya ilgisinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

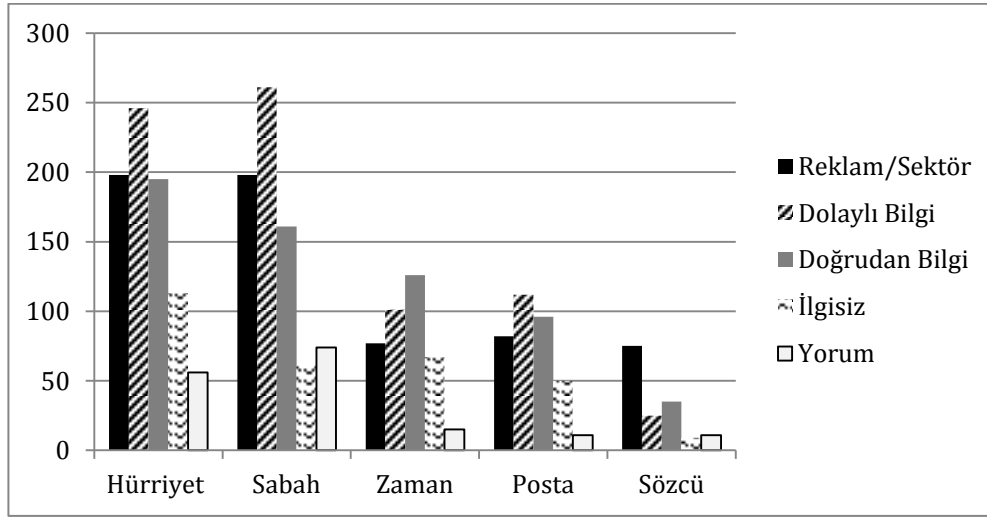
Şekil 2. Kentsel Dönüşüm Haberlerinin Gazetelere Dağılımı**Tablo 3. Tüm Kentsel Dönüşüm Haberlerinin İçeriklerine Göre Dağılımı**

	Haber Sayısı	%
Reklam/Sektör	630	%27
Dolaylı Bilgi	745	%30
Doğrudan Bilgi	613	%25
İlgisiz	300	%12
Yorum	167	%6
TOPLAM	2455	%100

Yukarıda belirtilen kategorilere göre kodlanan tüm haberler birlikte değerlendirildiğinde 2455 haber ve köşe yazısının %30'unun dolaylı bilgiler içeren haberlerden oluşmaktadır ve en yüksek oranı oluşturmaktadır. Doğrudan ve dolaylı bilgiler bir araya toplandığında beş gazetede çıkan haberlerin %55'inin kentsel dönüşümle ilgili bilgiler içerdiği anlaşılmaktadır. En düşük oranı ise %6 ile yorum içeren haberlerin oluşturması düşündürücüdür. Tablo 2'den de anlaşıldığı gibi reklam içerikli ve inşaat sektörüne ilişkin haberler ise tüm haberlerin %27'si ile önemli bir oranı oluşturmaktadır.

Tablo 4. Kentsel Dönüşüm Haberlerinin İçeriklerine Göre Dağılımı (%)

	HÜRRİYET	SABAH	ZAMAN	POSTA	SÖZCÜ
Reklam/Sektör	%24.5	%26.2	%19.9	%23.3	%48.3
Dolaylı Bilgi	%30.4	%34.5	%26.1	%31.9	%16.1
Doğrudan Bilgi	%24.1	%21.3	%32.6	%27.3	%22.5
İlgisiz	%13.9	%8	%17.3	%14.2	%5.8
Yorum	%6.9	%9.8	%3.8	%3.1	%7.09

Şekil 3. Kentsel Dönüşüm Haberlerinin İçeriklerine Göre Dağılımı

Tablo 4 ve Şekil 3’de görüldüğü gibi yorum içeren haber ve köşe yazılarına en çok yer veren gazete Sabah gazetesidir. %9.8 oranıyla kentsel dönüşüm konusunda görüş ve yorumlara yer veren Sabah gazetesinde ilgisiz haber sayısının da diğer gazetelerin altında olduğu görülmektedir.

Tüm gazetelerde kayda değer oranlarda (Zaman gazetesinde %17.3 gibi) ‘ilgisiz’ kategorisinde haber bulunmasının nedeni büyük ölçüde kentsel dönüşümle ilgili kavram karmaşasıdır. Özellikle tarihi kentlerin korunması ve yenilenmesi gibi süreçler kentsel dönüşüm ile özdeşleştirilmektedir. Diğer bir deyişle gazetelerde yasa kapsamındaki kentsel dönüşüm süreçleri ile diğer dönüşüm süreçleri arasında kavramsal bir ayrım

yapılmamaktadır. Son bir yıl içerisinde kentsel alana dair yapılan hemen her türlü proje, çalışma ve planlama ‘kentsel dönüşüm’ kavramı ile ilişkilendirilmiş ya da açıklanmıştır. Bu durum kimi haberlerde afet riski altındaki alanların dönüşümü ilgisi olmayan haberlerin de ‘kentsel dönüşüm’ sözcüklerini içermesinden dolayı tarama sonuçlarında yer almasına neden olmuştur. Diğer yandan bu sonuçların da kentsel dönüşüm konusunun yazılı basında ele alınışına dair önemli bir veri olarak görülebileceği düşüncesiyle ‘ilgisiz’ kategorisindeki bu haberler analizden çıkartılmamıştır.

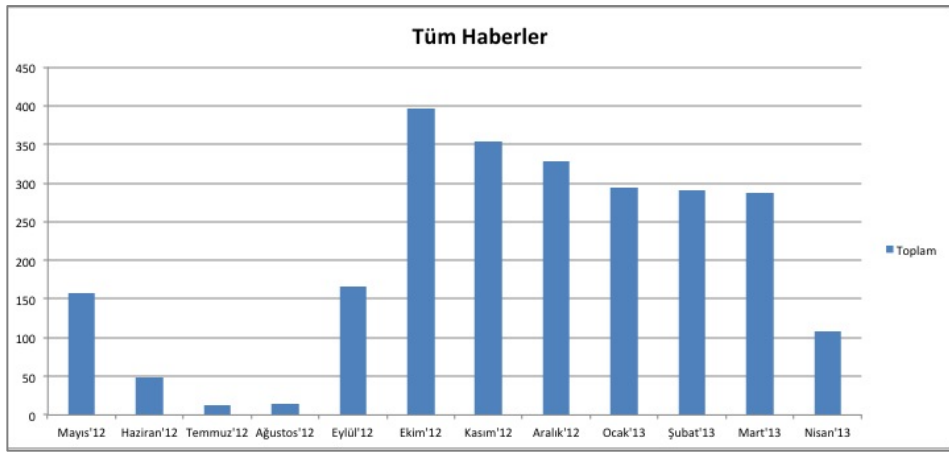
Tablo 5: Yorum Kategorisindeki Haberlerin İçerik Dağılımı

	Olumlu	Olumsuz	Toplam
Hürriyet	10	46	56
Sabah	48	26	74
Zaman	5	10	15
Posta	4	7	11
Sözcü	0	11	11
Toplam	67	100	167
TOPLAM %	%40	%60	%100

Haber içerikleri bakımından yorum kategorisinde yer alan haberler kentsel dönüşüm konusuna yaklaşım bakımından incelenmiştir. Tablo 4’te de görüldüğü gibi beş gazetede yayınlanmış olan yorum özelliği taşıyan haber ve köşe yazılarının %40’ı olumlu, %60’ı ise olumsuz içeriktedir. Olumlu yorumlar içeren haber ve köşe yazılarında genellikle kentsel dönüşümün yarattığı ya da yaratacağı olumlu değişime, sağlayacağı ekonomik canlılığa, gecekonduların ortadan kalkacak olmasına ve estetik bakımdan daha güzel bir çevreye kavuşulacağına değinilmiştir. Buna karşılık olumsuz yorumlar ağırlıklı olarak ortaya çıkacak büyük rant ve bu rantın paylaşımına, yıkılacak konutlarda yaşayanların karşılaşması muhtemel mağduriyetlere, kentsel dönüşüm projelerinin finansmanının nasıl sağlanacağına belirsizliğine ve kent dokusunda (gerek mahalle yapısında gerekse mimari dokuda) meydana gelecek bozulmalara değinilmektedir. Diğer yandan bu bulgulara göre konuyu olumlu yönleriyle ele alan haberlerin yalnızca Sabah gazetesinde ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Bu gazetenin aynı zamanda en çok yorum özellikli kentsel dönüşüm haberinin yayınlandığı gazete

olması nedeniyle konunun olumlu bir süreç olarak çerçeveslenmiş olması ayrıca önem taşımaktadır. Diğer yandan diğer dört gazetede kentsel dönüşüme ilişkin olumsuz yorumlara daha ağırlıklı olarak yer verilmiş olması da yüksek tirajlı gazeteler arasında konunun ele alınışı ve çerçeveslenişi bakımından önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. Kentsel Dönüşüm Haberlerinin Aylara Göre Dağılımı

Kentsel dönüşüm haberlerinin Mayıs 2012-Nisan 2013 aralığında dağılımını gösteren Şekil 3'de de görüldüğü gibi kentsel dönüşüm haberleri son bahar aylarında önemli artış göstermektedir. Yasanın tartışıldığı ya da siyasetin gündeminde olduğu dönemler ile tam olarak örtüşmeyen bu dağılım, haberlerin yoğunlaştığı dönemlerin farklı bir etkenle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Temmuz ve ağustos aylarında gazetelerde oldukça az sayıda yer verilen haberlerin sonbahar ve kış aylarında yoğunlaşması medyanın konuya ilgisinin inşaat sektörünün faaliyetleri ve proje reklamlarının artışıyla ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

'Kentsel Dönüşüm' anahtar kelimesi ile Mayıs 2012- Nisan 2013 tarihleri arasında yapılan haber taramasının sonuçları analiz edildiğinde elde edilen sonuçlar

medyanın konuya yaklaşımını ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Dikkat çeken bulguların başında kentsel dönüşüm konusunun kentsel bir süreç olmaktan çok ekonomik bir mesele olarak çerçevelenmesi gelmektedir. Bu durum en başta reklam içerikli haberlerin sıklığı ile kendini göstermektedir. Türkiye'nin başta büyük kentler olmak üzere tüm kentsel alanlarını önemli ölçüde etkileyecek olan yasal düzenleme büyük ölçüde doğrudan inşaat ve gayrimenkul sektörünü ilgilendiren ekonomik bir aktivite olma yönüyle ele alınmıştır. Diğer bir deyişle yasal düzenlemenin uygulanışı ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülen başta inşaat olmak üzere çeşitli sektörler kentsel dönüşüm konulu haberlerin içeriğini önemli ölçüde etkilemektedir. Buna ek olarak sektörün çeşitli kollarının ve özellikle de inşaat firmalarının reklam ve proje tanıtımlarının gazetelerde sıkça yer bulmasına yol açmıştır. Burada özellikle vurgulanması gereken nokta inşaat ve ilgili sektörlerle ülke ekonomisinde verilen önemdir. Kentsel dönüşüm sürecinin yanı sıra son yıllarda inşaat sektörünün ülke ekonomisinde öne çıkmasının da bu haberlerin sıklığında payı olduğu açıktır.

Bir yıllık dönemdeki gazete haberleri arasında kentsel dönüşüm konusunda yapılan haberlerin ve yayınlanan köşe yazılarının içeriğinde haber yapanın ya da köşe yazarının yorumlarını içerenlerin azlığı da araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından biridir. Genel olarak olumlu ya da olumsuz yönde eleştirel gözle yazılmış haberlerin azlığı, konunun ele alınışının kısıtlılığını da ortaya koymaktadır. Muhabirler ve yazarlar, yasayı çoğunlukla teknik uygulama yönleriyle ele alırken yasanın uygulanmasının orta ve uzun vadede yaratacağı muhtemel ekonomik ve sosyal sonuçları büyük ölçüde göz ardı etmişlerdir. Özellikle yaşadığı konutlar nedeniyle yasanın doğrudan muhatabı olan vatandaşlar açısından hangi sonuçlara yol açacağı konusu haber içeriklerinde yeterince yer bulamamıştır.

İlgisiz haberlerin sıklığı da buna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm kavramı daha önceki kullanımları ve yeni yasa kapsamındaki kullanımıyla birlikte her tür kentsel müdahaleyi içerecek biçimde 'genel geçer' bir kavram olarak kullanılmaktadır. Tarihi kentlerin korunması, yenileme, restorasyon gibi süreçler de semsiye kavram olarak 'kentsel dönüşüm' adı altında haber ve yorumlarda yer

almaktadır. Bu durum güncel kentsel dönüşüm tartışmasının medya tarafından doğru biçimde çerçevelenmesini engellemiştir.

Kentsel Dönüşüm süreciyle ilgili önemli tarihlerde gazetelerde çıkan haber sayılarında bir değişiklik olmaması sürecin bir kamu politikası olma boyutuyla yeterince ele alınmadığını göstermektedir. Çerçeveleme sürecinde yukarıda belirtilen etkenlerin ve eğilimlerin ağırlık kazanması tarihlere göre oluşan dağılımın genel itibarı ile inşaat sektörünün hareketliliğine paralel olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. Kentsel Dönüşüm sürecinin tartışılması bağlamında medyanın yaptığı çerçeveleme konunun büyük ölçüde yalnızca inşaat sektörünü ilgilendiren bir ekonomik yatırım alanı olduğu biçimindedir. Kent sakinleri ve yasanın muhatabı olan afet riski taşıyan konutlarda yaşayan vatandaşların süreç içerisindeki konumu ile ilgili haberler azınlıkta kalmıştır. Dolaylı ya da doğrudan bilgi içeren haberlere bakıldığında da aktarılan bilgilerin genellikle yerel yönetimler ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın açıkladığı bilgiler olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan toplantılar, düzenlenen paneller vb. faaliyetler ile ilgili haberler de içerik bakımından oldukça yüzeyseldir. Söz gelimi bilgi içeren haberler genellikle yıkım kararları, riskli konut rakamları ve projelerin tanıtımı biçimindedir. Buna karşılık uygulamaya ilişkin vatandaşları bilgilendiren, onların süreçte neyle karşılaşacaklarını açıklayan ve pratiğe yönelik soruları yanıtlayan haber sayısının oldukça düşük olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Bu analizler sonucunda yapılan değerlendirmeler Türkiye'de tiraj sıralamasında ilk beş sırada olan gazetelerin kentsel dönüşüm konusunda yaptıkları haberlerin kamuoyundaki tartışmaları tüm yönleri ile yansıtmakta başarılı olmadığını göstermektedir. Yazının giriş bölümünde de belirtildiği gibi analiz edilen gazeteler medyanın gerçekliği yansıtması bağlamında 'Kentsel Dönüşüm' konusunu tüm yönleri ile yansıtamamaktadır. Çerçeveleme süreci bağlamında medya konuyu sınırlı bir biçimde ele almış ve belirli açılardan çerçeveleyerek açıklamıştır. Bu genel tablo bize konuyla ilgili kamuoyu algısı oluşumuna olan etkisi bağlamında medyanın konuyla ilgili gerçekliği yeniden üretirken aktardığını göstermektedir. Bu bağlamda yazılı basın

Türkiye’de ‘Kentsel Dönüşüm’ konusunda var olan kavram kargaşasını pekiştirmektedir.

NOTLAR

¹ Bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm> (Erişim Tarihi 17 Ocak 2014)

² Rakamlar www.kentseldonusum.gov.tr adresinden alınmıştır (Erişim tarihi 17 Ocak 2014).

³ İlgili tartışmalara örnek olarak bkz. Demirkol, S., Z. Bereket Baş (2013) Kentsel Dönüşümün, 6306 Sayılı Yasa Kapsamında Hak ve Özgürlükler Açısından Ele Alınması - *TBB Dergisi*, 26 (108), 23-70 ve Kılıç, T., S. Hardal (2014) Kentsel dönüşümün sosyal ve mekânsal yansımalarına bir örnek: Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa-İstanbul). *Türk Coğrafya Dergisi*, 62, 1-7

⁴ İngilizce literatürde ‘Framing Theory’ ve ‘Framing Effects’ olarak kullanılan bu kavramların Türkçe karşılıkları için bkz. Erol Mutlu, ‘İletişim Sözlüğü’. Ayraç Kitap Evi, Ankara.

KAYNAKÇA

Chong, D., J.N. Druckman (2007), ‘Framing Theory’, *Annual Review of Political Science*, 10, 103-126.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2013), ‘Kentsel Dönüşümle Afetlere Hazır Türkiye’, www.kentseldonusum.gov.tr (Erişim tarihi 17 Ocak 2014).

Demirkol, S., Z. Bereket Baş (2013), Kentsel Dönüşümün, 6306 Sayılı Yasa Kapsamında Hak ve Özgürlükler Açısından Ele Alınması - *TBB Dergisi*, 26(108), 23-70.

DeVreese, C.H. (2005) ‘News Framing: Theory and Typology’, *Information Design Journal +Document Design*, 13(1), 51-62.

DeVreese, C.H., G. Boomgarden (2006), ‘Media Effects on Public Opinion about the Enlargement of the European Union’, *Journal of Common Market Studies*, 44(2), 419-436.

Holliman, R. (2004), ‘Media Coverage of Cloning: A Study of Media Content, Production and Reception’, *Public Understanding of Science*, 13, 107-130.

Kılıç, T., S. Hardal (2014), Kentsel dönüşümün sosyal ve mekansal yansımalarına bir örnek: Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa-İstanbul). *Türk Coğrafya Dergisi*, 62, 1-7.

Mutlu, E (2008) *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ayraç Yayınları

- Reason, M., B. Garsia (2007) 'Approaches to the Newspaper Archive: Content Analysis and Press Coverage of Glasgow's Year of Culture', *Media, Culture, Society*, 29, 304-331.
- Scheufele, D.A. (1999), 'Framing as a Theory of Media Effects', *Journal of Communication*, Winter, 103- 122).
- Uzun, N. (2006a), 'Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram: Seçkinleştirme', *Değişen Mekan: Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış 1923-2003* (der. Ayda Eraydın) iç. Ankara: Dost Kitabevi, 340-360.
- Uzun, N. (2006b), 'Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri', *Planlama Dergisi*, 2006(2), 49-52.
- Zamith, R., P. Juliet, M.E. Villar (2012), 'Constructing Climate Change in Americas: An Analysis of News Coverage in US and South American Newspapers', *Science Communication*, 35(2), 334-357.

EKONOMİDE SANAYİSİZLEŞME VE OECD ÜLKELERİNE ETKİLERİ

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 33, Sayı 2, 2015
s. 85-111

Oytun MEÇİK

Yrd.Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
oytunm@ogu.edu.tr

Muharrem AFŞAR

Prof.Dr., Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
mafsar@anadolu.edu.tr

*Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında
kabul edilen "Ekonomideki Yapısal
Dönüşümlerin İşgücü Piyasaları Üzerine
Etkileri" başlıklı Doktora Tezinden
türetilmiştir.*

Öz: Bu çalışmada, OECD ülkelerindeki sanayisizleşme sürecinde ekonomideki yapısal değişmelerin etkileri panel veri modelleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bir ülkenin sanayi sektörünün istihdamdaki payında meydana gelen azalmanın artan sanayisizleşmeye işaret ettiği bilinmektedir. Analiz bulguları, ekonomideki sanayisizleşme sürecinin işgücü piyasaları üzerinde önemli etkilerinin söz konusu olduğunu göstermiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu, sanayi sektörü istihdamı ile kişi başına düşen hâsıla, sabit sermaye ve doğrudan yabancı yatırım girişi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığıdır.

Anahtar Sözcükler: Yapısal Dönüşüm,
Sanayisizleşme, İşgücü Piyasası, OECD Ülkeleri.

DEINDUSTRIALIZATION IN THE ECONOMY AND THE IMPACTS ON OECD COUNTRIES

*Hacettepe University
Journal of Economics and
Administrative Sciences
Vol. 33, Issue 1, 2015
p. 85-111*

Oytun MEÇİK

Assist.Prof.Dr., Eskişehir Osmangazi
Univrsiy
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Economics
oytunm@ogu.edu.tr

Muharrem AFŞAR

Prof.Dr., Anadolu University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Economics
mafsar@anadolu.edu.tr

A**bstract:** In this paper, the effects of structural changes on deindustrialization process in the economies of OECD countries were examined by using panel data models. The decrease in the share of employment of industrial sector indicates increasing deindustrialization in a country. The findings of the analyses showed that the effects of deindustrialization process in the economy have significant effects on the labor markets. Another finding of the study is that there's a positive relationship between industrial sector employment and per capita income, fixed capital and foreign direct investment inflows.

Keywords: *Structural transformation, deindustrialization, labor market, OECD countries.*

GİRİŞ

Ekonominin gelişme sürecinde yapısal dönüşümlerin meydana gelmesi ve buna bağlı olarak, sektörler arasındaki dengenin zaman içerisinde değişme göstermesi olağan bir durumdur. Bu nedenle, yapısal dönüşümler kalkınma iktisadının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ekonomideki yapısal dönüşümün, en açık ve kolaylıkla ölçülebilen karakteristiği, işgücünün mesleki kompozisyonundaki değişimdir. Yapısal dönüşüm sürecine, gelişen bir ekonomide teknik olgunluğun da eşlik etmesi beklenir ki, bu; donanım ve ekipman birikimini sağlayan, geniş yelpazede mal ve hizmet üretilmesini mümkün kılan, girişime yönelik, teknik ve işgücünün yeteneğini geliştiren nitelikte gelişmeleri kapsar (Johnston, Nielsen, 1966: 280). Üretici birimlerin, yeterli akışkanlığa sahip faktörlere sahip olmaları, değişen koşullarda etkinliğin sağlanması için gereksinim duyulan kaynak tahsisini sürdürebilir kılmaktadır. Yapısal dönüşümlerin işgücü piyasalarındaki yansımaları, genellikle birimler arasında işlerin yeniden dağılımı ve farklılaşan türde yeteneklere sahip işgücü talebi şeklinde olmaktadır (Andersson, 1998).

Kalkınma literatürü, sektörler arasında zaman içerisinde gerçekleşen işgücünün yeniden tahsisini ve üretim yapısının ağırlığındaki değişmeyi, yapısal dönüşüm olarak tanımlamaktadır¹ (Mihçı, 1998: 66). Bu süreç, tarım sektörünün istihdamdaki payında yaşanan sistematik düşüş, hizmetler sektörünün istihdamdaki payında sürekli bir artış ve sanayi sektörünün payının önce artan, sonra azalan bir özellik göstermesi ile gerçekleşmektedir (Duarte, Restuccia, 2010: 134). Böylece yapısal dönüşüm ile ekonominin uzun dönemli gelişme sürecinde tarım, sanayi ve hizmetler gibi temel iktisadi faaliyetlerin sektörel kompozisyonunun değişmesi ve ilkin işgücünün, daha sonra ise sermaye girdilerinin kullanımı ve dağılımındaki dönüşümün gerçekleşmesi ifade edilmektedir. Kısacası yapısal dönüşümler üretim faktörlerinin; ekonominin geleneksel kesiminden modern kesimine, düşük kârlılık alanlarından yüksek kârlılık alanlarına kayması olarak nitelendirilmektedir (Altıok, Tuncer, 2011: 3).

Dünya ekonomisinin gelişme sürecinde meydana gelen yapısal dönüşümlerin, bunu somutlaştıracak biçimde, Neo-Liberalizmi ve küreselleşmeyi ön plana çıkarması

ile karakterize edilmesi mümkündür. Neo-Liberalizm, kapitalizmin yeni işleyiş biçimlerini (kâr odaklılık, özelleştirmeler, finansallaşma vb.) ortaya çıkararak, dünyanın her yerinde aşamalı bir şekilde yayılmakta ve bir disiplin olarak kendisi de küreselleşmektedir (Duménil, Lévy, 2009: 26). Buna paralel olarak, küreselleşmenin, Neo-Liberal ekonomi, Laissez-Faire bireyciliği ve Post-modern kültürel nihilizm ile birlikte ilerleyen bir süreç olarak değerlendirilmesi mümkündür (Berend, 2011: 359). Zira Post-modernizm, sanayi sonrası toplumun kültür yapısını tanımlamaktadır (Kumar, 2010: 138).

Sanayi toplumundan sanayi ötesi topluma geçiş süreci, ekonomik yapıda dönüşümlere yol açar ve sektörlerin ağırlığı değişirken, talep edilen işgücünün niteliklerinde değişimler meydana gelmektedir. Bu bağlamda, beşeri sermayenin önemi yadsınamaz hale gelmekte, “bilgi” bir üretim faktörü olarak ve Drucker’ın ifadesiyle “bilgi işçisi” kavramı ile tanımlanan işgücü, istihdamdaki dönüşümün bir göstergesi olarak önem kazanmaktadır (Bayram, 2010: 252). Çünkü küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, işletme yapılarını ve üretim teknolojisini dönüştürerek, işgücünü oluşturan insan kaynağının yapısında da değişimlere yol açmıştır. Bu yeni yapılanma süreci; “sanayi ötesi toplum”, “bilgi toplumu”, “bilgi ekonomisi” (Yılmaz, 2009: 10), “post-endüstriyel toplum”, “yenilik ekonomisi”, “yeni ekonomi” (Özgüler, 2003: 2-3), “hizmet-sınıflı toplum” ve “sanal toplum” (Bozkurt, 2012: 20-21) gibi farklı sınırlılık düzeyine sahip kavramlarla anılmaktadır. Bu süreçte, devreye giren yeni ekonomik sistemler, büyüme, yapısal değişimler ve bölgesel boyutta yeniden yapılanma üzerinde etkisini göstermiştir. Böylece başta Avrupa olmak üzere, ekonomide sanayi ile tarıma dayalı yapı şekil değiştirmiş ve haberleşme hizmetlerinin öne çıktığı bir ekonomik yapıya geçilmiştir (Berend, 2011: 9). Gerçekten de, yapısal dönüşümün doğasını ortaya koyan etiketler; küreselleşme, Neo-Liberalizm, Post-Fordizm, esnek uzmanlaşma, yeni ekonomi olarak sayıldığında herhangi bir noksanlık söz konusu olmamaktadır (Krippner, 2005: 198). Yapısal dönüşümlerin paralelinde, hızlı teknolojik değişimler, toplumun ekonomik, sosyal ve örgütsel çerçevede yeni dönüşümler geçirmesine neden olmuştur. Bunda; bilgi ve iletişim teknolojileri maliyetlerinin düşmesi, iletişim ve

bilgisayar teknolojilerinin buluşması ve uluslararası elektronik ağ ilişkilerindeki hızlı büyüme rol oynamıştır (Soete, 2004: 40).

Bu çalışma ile sanayisizleşme sürecinde ekonomideki yapısal değişmelerin etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, öncelikle sanayisizleşme süreci ve etkileri açıklanmış, ilgili literatür özeti verilmiş ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkelerinde sanayisizleşme sürecinin analizinde başvurulan yöntem ve kullanılan verilerin açıklanmasının ardından bulgular sıralanmıştır.

1. SANAYİSİZLEŞME SÜRECİ VE ETKİLERİ

20. yüzyılın ortalarında, sosyal bilimciler fiziksel malların üretilmesi yerine, hizmet üretimine odaklı ekonomik aktivitelerin başrolde olduğu bir sanayi ötesi toplumun gelişini öngörmekte idi. Gelişmiş ülkelerde sanayi sektöründe istihdam edilen işgücü oranının ve buna eşlik eden üretimin, süreklilik arz eden gerilemesi ise bu öngörülerin gerçekleştiğini göstermiştir. Bu olgu, sanayisizleşme olarak adlandırılmaktadır (Kollmeyer, 2009: 1645). Sanayisizleşme olgusu, sanayi sektörünün istihdam ve hasıladaki paylarının azalan bir trende sahip olduğu durumu ifade etmekte ve endüstriyel kapasite kaybının yanı sıra, bu kaybın, ekonomik ve sosyal sonuçlarına da işaret etmektedir (Stover *vd.*, 1999: 158). Gelişmiş ülkelerde bu olgu, üretim kaybı ile değil de, üretim artış hızının düşmesi ile birlikte gözlenmektedir (Jenkins, 2001: 234-235). Özellikle sanayisizleşme sürecinin başlangıcında, imalat sanayi istihdamı ve hasılasındaki gerilemeler, gelişmiş sanayi ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerde, bu sürecin başladığının bir sinyali niteliğindedir (Peck, 2005: 134). Gelişme sürecindeki ülkelerin birçoğu, bu süreci, genellikle ekonomik kalkınmanın doğal bir sonucu olarak kabul etmektedir (Şıklar, Tonus, 2007: 608).

Sanayisizleşmenin ortaya çıkmasına yol açan yapısal değişme, ekonomik gelişme sürecinde sanayi sektörü hasılasındaki hareketlerin oluşumunda talebin gelir esnekliklerine başvurularak açıklanabilmektedir. Zira düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde, sanayi ürünleri talebinin gelir esnekliği yüksektir. Fakat zengin ülkelerde bu

esneklik düşüktür. Bu durum, sanayi sektörünün hâsıla ve istihdamdaki payının neden önce arttığı ve sonra da azaldığını açıklamaktadır (Rowthorn, Ramaswamy, 1999: 20). İmalat sektörü istihdamındaki azalma bir görüşe göre, ekonomik başarısızlığın ve güçsüzleşmenin habercisidir. Bu bağlamda, izlenecek politikaların, bu süreci durduracak veya tersine çevirecek nitelikte olması beklenmektedir. Diğer bir görüşe göre ise bu azalma, gelişmiş ekonomilerin normal bir özelliğidir ve yapısal değişimin kaçınılmaz bir sonucudur. Kısa/orta vadede ciddi problemlere yol açabilecek olan bu durum, uzun dönemde potansiyel yararları sahiptir (Rowthorn, Coutts, 2004: 3).

Sanayisizleşme sürecinde, reel sektörde sermaye miktarının artırılması amacıyla kârlılığı yeterli görülmeyen tesisler kapatılarak, mevcut sermaye, farklı girişimlere yöneltilerek finansal kaynaklarda değerlendirilmiştir. Kârın artırılmasına yönelik çabanın bir başka sonucu, az miktarda üretim yapan ya da hiç yapmayan “içi boş işletmelerin”² yaratılması olmuştur (Stover *vd.*, 1999: 159). Ücretler ve vergiler, işgücü maliyetini oluşturan faktörler olarak, farklı yerlerdeki üretim maliyet ve potansiyellerini etkilemektedir (Harrington, Warf, 1995: 28). Dolayısıyla işletmelerde kârlılık probleminin yönelik bir başka strateji, üretimin farklı ülkelere kaydırılmasıdır. Bu bağlamda, sanayisizleşmenin yaşandığı ülkelerde, iş kayıpları meydana gelirken, üretim, ücretlerin görece olarak daha düşük düzeyde olduğu ülkelere kaydırılmıştır (Stover *vd.*, 1999: 159). Böylece tekellerin önemli ve belirleyici özellikleri olan sermaye temerküzü olgusu ile kâr oranlarının düşmesinin söz konusu olduğu söylenebilir. Esnek istihdam ve sanayi sektörü istihdamının görece gerilemesinin geri planındaki dinamiklerin bu bağlamda ele alınması mümkündür.

Sanayisizleşmeyi açıklamaya yönelik birbirine rakip iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu olguyu olumsuz bir durum olarak nitelendirmeyerek, uluslararası uzmanlaşmada yaşanan değişikliklere işaret ederken, ikinci yaklaşım, ülkeler için tedirgin edici bir durum olan imalatta rekabet gücünün zayıflığına vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre ise imalat sanayinde rekabet gücünün zayıflığı nedeniyle yaşanan istihdam kayıpları, diğer sektörler tarafından ikame edilemeyerek, doğrudan işsizliğe katkı yapmaktadır. Sanayisizleşme ile birlikte imalat sanayinin istihdamdaki payı hızlı

bir düşüş yönünde önemli ölçüde değişmiştir³ (Jenkins, 2001: 236-239). Kuşkusuz bunda, anahtar rolün toplumun yaşam standartlarının belirleyicisi olan verimliliğe ait olduğu açıktır. Verimliliği ise işgücünün istihdam edildiği her bir saat sonucunda üretilen mal ve hizmet miktarı şekillendirmektedir (Zhang, Lee, 2009: 142). Sanayisizleşmenin oluşumunda, sanayi sektöründe hızlı verimlilik artışı birincil neden olarak değerlendirilmektedir. Clark, kalkınma ve istihdam arasındaki ilişkileri inceleyerek, sanayi sektörünün hizmetler sektöründe yaratılan verimliliği normal koşullarda aşmasının, sanayi sektörünün istihdamdaki payının yavaş olsa da, azalan bir karakteristik göstermesine neden olduğunu öne sürmüştür (Kollmeyer, 2009: 1647).

Sanayi sonrası toplum teorisi, gelişmiş toplumlarda yaşanan, hizmetler sektöründeki genişlemeyi de içerisine alan toplumsal gelişmeleri açıklamaya yönelik bir girişimdir (Furaker, 2005: 125). İleri kapitalist dünyada finans, tüketim ve eğlence odaklı bölge ve kentlerin ön plana çıkması, sanayisizleşme sürecinde aranılan türdeki sermayenin çekilmesi için bir araç özelliği göstermektedir. Ekonomideki yapısal değişiklikler; üretim, bilgi toplama ve finansman alanlarındaki gelişmelerle birlikte, 1972 yılı sonrasında⁴ öne çıkan üretim hizmetleri, finans, sigortacılık, emlak alım satımı, sağlık ve eğitim gibi hizmetler sektörü çatısı altında görülen oransal istihdam artışının altında yatan etkenlerdir (Harvey, 2010: 116-180). Bu süreçte, Engel yasasından⁵ hareketle, ülkelerin gelişme süreçlerinde sektörlerin önem derecelerinin değişkenlik gösterebileceği yönünde bir yaklaşım da söz konusudur (Kollmeyer, 2009: 1648).

Sanayisizleşme tartışmaları, ücret düzeyinin düşük olduğu ülkelerle, yüksek ücret düzeyinin geçerli olduğu OECD ülkeleri arasındaki ilişkilerin, uluslararası ticaret bağlamında dengesizliğe yol açacağı ekseninde düğümlenmektedir. Çünkü küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, düşük iş ve çevre standartlarına karşın, bu ülkelerdeki maliyet avantajını dikkat çekici bulmaktadır. Bu doğrultuda, birçok OECD ülkesinde görülen sanayisizleşme süreci kaçınılmaz olmaktadır (Brakman *vd.*, 2012: 40). Ancak Kollmeyer (2009: 1668) sanayi sektörü istihdamının zengin ve verimli ülkelerde tümüyle önemini yitirmeyeceğini vurgulamaktadır.

Sanayi ötesi toplumda, sanayi toplumuna kıyasla, doğal kaynakların kullanımı daha sınırlı olduğundan, doğayı yok edici veya kirletici etkiler daha az görülmektedir. Üstelik bu toplumun getirdiği altyapı, fonksiyonel üstyapı alanları olan üretim, tüketim, kaynak dağıtımı ve bölüşüme dair yeni boyutlar getirmektedir. Böylece üretimde ve tüketimde verimlilik ve etkinlik hızla artmaktadır (Erkan, 1998: 115). Bu doğrultuda, ekonominin sektörleri arasında hizmetler sektörünün önlenemez yükselişi söz konusu olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sanayi ve hizmetler sektörlerinin kalkınma bağlamındaki rollerini Kaldoryen çerçevede değerlendiren Dasgupta ve Singh (2006: 15), sanayi sektörünün kritik rolünün sürdüğünü ve hizmetlerin bilişim teknolojileri ile bağlantılı olması aracılığıyla Hindistan gibi geliştirmekte olan ülkelerin birçoğunda pozitif katkı yaptığını ortaya koymuştur.

Hizmetler sektöründeki hızlı gelişim sürecinin, imalat sanayii aleyhine olup olmaması tartışılan bir konu olsa da, gerçekte karşıtlıktan ziyade, üretim ve tüketim tarzının denkliği hususunda sektörlerin giderek artan ölçüde birbiriyle bağlantılı olduğu ve sistemik bir iktisadi işleyişte, hizmetlerin ekonomik ağına yaşamsal yapı taşlarını oluşturduğu düşünülmektedir (Kaynak, 2005: 139). Hizmetler sektörü, dünya ticaretinde artan payı ile bir ülkenin hizmetler sektörünün ortalama büyüklüğü ve şeklinin, ülkenin bazı hizmet alanlarındaki rekabet gücü ile açıklanabilir hale gelmesine neden olmaktadır (Rubery, Grimshaw, 2003: 77). Ayrıca hizmetler sektörünün, gelişen alt sektörleri ve özel firmalar ile işsizliği azaltıcı yönde bir katkısının bulunduğu da vurgulanmalıdır (Boeri, 2000: 18). İşgücü yoğun bir sektör olan hizmetler sektörü, düzensiz istihdama açık olup, geleneksel sendikal örgütlenme mevcudiyeti bu sektörde bulunmamaktadır. Böylece hizmetler sektöründe, daha fazla artı değer üretimi mümkün olmakta ve ekonomi için rahatlatıcı bir rol üstlenilmektedir (Belek, 2010: 26).

Sanayisizleşmenin işgücü piyasası boyutundaki bir diğer yansıması, özellikle hizmetler sektörü kapsamında yer alan iş kollarını ilgilendirmektedir. İşgücü piyasasındaki esnekleşme akımı, bu sektörün genellikle ihtiyaç duyduğu nitelikte; çalışma saatleri ve ücretlerin değişken koşullara adapte olmasını sağlayacak bir yapıya bürünmesini sağlamak ve aynı derecede işgücünün verimliliğini artırıcı rol

oyunmaktadır (Demircioğlu, Engin, 2002: 52). Dolayısıyla esnek çalışmanın en uygun ve yaygın olduğu sektör, hizmetler sektörüdür. Böylece tarımın hâkim sektör olduğu dönemin ücretsiz aile işçiliğinden sanayi toplumunun bir getirisi olan ücretli işgücüne geçilmiş ve sanayi-ötesi topluma dönüşüm süreci, çalışma koşulları net biçimde belirlenmiş sanayi toplumunun ücretli işgücü oranının gerilediği ve esnek çalışma koşullarında çalışan işgücünün yaygınlaştığı bir duruma yol açmıştır (Bozkurt, 2012: 69). Bununla birlikte, kısmen teknoloji ve düzenleme alanındaki değişikliklerin ve dönemin önemli dönüm noktalarında yüksek işsizliğin güçlü etkisiyle çalışma sürecinde yaşanan dönüşüm, süresiz işgücünün ortaya çıkışı ve kadınların işgücüne katılımı ile çalışma pratikleri üzerinde güçlü etkilere sahip olmuştur (Lapavitsas, 2009: 40).

Sanayi toplumundan, sanayi ötesi topluma doğru yaşanan dönüşüm, teknolojik gelişmeler ve yaşamın tüm alanını etkileyen değişimlerle birlikte, ağır endüstrilerdeki azalma ve hizmet sektöründeki büyüme şeklinde sonuç vermiş ve küreselleşmenin etkisi ile işletme yapıları, iş ve çalışma koşullarında değişimler meydana gelmiştir (Yılmaz, 2009: 5). Bu şartlar altında, 21. yüzyılın toplumsal yapısı, sanayi toplumunun kurum ve kurallarından farklı gereksinimlere yol açmaktadır. Böylece üretim ilişkilerinde çok önemli değişiklikler meydana gelmiş, yeni toplumsal sınıflar oluşmuş ve ulus devlet sınırları ortadan kalkmıştır (Kutlu, Taban, 2007: 15).

Sanayi sonrası toplumlara yönelik çalışmalarında Bell ve Touraine, sanayi toplumlarının artık gelişmiş ülkelerde yer almadığını belirtmiştir. Bell, sanayi sonrası toplumun, nitelikli işgücünü barındıran hâkim bir sınıf eşliğinde, bilginin merkezde olduğu bir hizmet ekonomisinde yer aldığını ifade etmiştir (Barutçu, 2006: 48). Buna paralel olarak, sanayileşmiş dünyada işgücünün dörtte üçü hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Yine ABD’de yaratılan yeni işlerin büyük bir kısmı hizmetler sektörü çatısı altında yer almaktadır. Özünde tarım ve imalat sanayini kapsayan faaliyetler, hizmetler sektörü altında gelişmiş ekonomilerde hasıladan ve istihdamdan aslan payını⁶ almaktadır (Harrington, Warf, 1995: 53). Bu süreçte, 19. yüzyılda hızlı bir kapitalist üretim sürecine sahne olmuş, “eski” endüstriler olan; kömür madenciliği, kimya, demir ve çelik ile metal işleme endüstrilerinin oluşturduğu imalat sanayi sektörü, yükselen

kayıtlı işsizlik oranlarının eşlik ettiği bir istihdam kaybı ile karşı karşıya kalmıştır (Castree *vd.*, 2004: 141).

20. yüzyılın getirdiği endüstriyel ilişkiler, Taylorist⁷ ve Fordist⁸ akımların üretim biçimlerini, Comte'un ifadesi ile akıl, bilim ve ilerleme üzerinde yapılandırmaktadır (Bozkurt, 2011: 24). Sanayi Devriminin ardından, kitlesel üretimi şahlandıran büyük icat, Fordizm'in iş örgütlemesi ve teknolojik yenilikleri, işgücü süreci alanında eski teknikler ve işbölümünün rasyonalize edilmesi ile önemli verimlilik artışı elde etmiştir. Büyük Buhran döneminde, efektif talebi artırarak, piyasayı canlandırma amacıyla ücret artışları yapan Ford, Roosevelt'in kapitalizmi kurtarma müdahalesinin bir benzerini, tek başına denemiş, rekabet koşullarında işçi çıkarmak ve ücretleri düşürmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler, Ford'un "kendi başının çaresine bakmak, iktisadi depresyonla başa çıkmanın tek yoludur" deyişine zemin hazırlarken, Fordist sistem, 1973'e kadar gelişmiş ülkelerde yüksek ama görece istikrarlı büyüme oranlarına ulaşılan bir dönem geçirilmesinde rol oynamıştır. Yükselen hayat standardı, kriz ve savaşları kontrol altına almış ve Fordizm güçlü şekilde Keynesçilikle bağ kurmuştur (Harvey, 2010: 149-152). Fordist sistemle, o dönem için, en basit işin, en hızlı ve hatasız şekilde yapılabileceği ortaya konulmuş (Belek, 2010: 18) ve kırsal kesimden yeni göç etmiş, geldiği yerle bağlarını sürdüren vasıfsız veya yarı vasıflı işçilerin istihdam edilmesi öngörülmüştür (Bozkurt, 2012: 115).

Ford, Sanayi Devrimi öncesinde ya da sonucunda dönüşüme uğramamış ülkelerde, bir iktisadi öncü değil de, iflasa davet çıkaran bir kaçık olarak görülmüştür (Hobsbawm, 1998: 39). 1939'dan önce ABD haricinde ağır ilerleyen Fordizm, 1940 sonrasında Avrupa ve Japonya'da güçlü biçimde yerleşmiştir. Sistem, savaş sonrasında, ya işgal politikaları ile ya da dolaylı yoldan Marshall Planı ve sonrasında Amerikan doğrudan yatırımları ile yaygınlaştırılmıştır (Harvey, 2010: 159-160).

Fordist üretim sisteminde kâr oranlarındaki artışın durması ve azalmaya başlaması, sistemin kendi krizini onaylamasına yol açmış, sistemin teknik ve yönetsel bütün bileşenlerinin yeniden sorgulanması gerekmiştir (Belek, 2010: 25). Küresel çapta

örgütlenen üretim, ticaretin serbestleştirilmesi ve yeniden yapılanma süreçleri doğrultusunda, büyük ölçekli ve kitlesel üretime dayalı Fordist yapıdan uzaklaşarak, esnek örgüt şekillerine dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomik yapıdaki değişimlerin talep ettiği esneklik, işletme yapıları ve üretim sistemlerini değiştirmekle kalmamakta ve işletmelerle işgücü arasında ve devletin işgücü piyasasındaki rolünde değişikliklere yol açmaktadır. Kuralsız hale gelen işgücü piyasaları ve işletmelerin esneklik talepleri, yaşam boyu istihdamı bir norm olmaktan çıkararak bir istisna haline getirmektedir (Yılmaz, 2009: 1-16). Neo-Liberalizmin getirdiği serbestleştirme hareketi, istihdam ve işgücü verimliliğinin artırılması amacıyla işgücü piyasasının “esnekleştirilmesini” zorunlu kılarken, bu kavrama; işe alma ve işten çıkarmanın basitleştirilmesi, işçi-işveren ilişkilerinin ademi merkezileştirilmesi, sendikal hakların kısıtlanması, toplu sözleşmeler, koruyucu düzenlemeler ve sosyal sigorta yardımlarının olabildiğince azaltılması anlamları yüklenmektedir (Saad-Filho, 2008: 193). Neo-Klasik bir yaklaşımın sonucu olan, esnekliğin (Gönel, 2010: 218) getirdikleri, Fordizmin katılıklarıyla açıktan çatışmakla birlikte, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından üretim sektörlerinin, finans hizmetlerinde yeniliklerin, yeni piyasaların, ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunu hızlandırmıştır. Bu süreç, yüksek yapısal işsizliğe, vasıfların yok edilmesine ve yeniden oluşmasına, reel ücret artışlarında mütevazılığa ve sendikal gücün geriletilmesine yol açmaktadır. Bunlardan daha da önemlisi, sürekli istihdamdan yarı zamanlı, geçici ya da taşeron türü istihdama doğru yaşanan bir kayma söz konusu olmaktadır (Harvey, 2010: 170-171). Böylece küreselleşme ve teknolojik dönüşümler neticesinde şekillenen esnek çalışma biçimlerinin, istihdam kayıplarına yol açması, önüne geçilmesi önemli bir husus haline gelmiştir (Özgüler, 2003: 76).

Sanayi ötesi toplumun şekillendiği esnada sosyal, kültürel, ekonomik ve politik çevrede dönüşüm yaratan gelişmeler neticesinde; Post-Fordizm ya da esnek üretim, post-endüstriyel dönem veya toyotizm gibi adlarla anılan, tüketim-üretim pazarları arasındaki istikrarın bozulduğu, krizlerin yaşandığı, çok uluslu şirketler ve bilişim teknolojilerinin boy gösterdiği bir döneme girilmiştir (Bozkurt, 2011: 28). Bu dönemde esneklik kavramı, üretimde ve çalışma ilişkilerindeki değişimleri muhteva eden bir

ekonomik ve politik gösterge niteliğindedir. Ekonomik değişme, Fordist kitle üretiminden, esnekleşmenin şekillendirdiği Post-Fordist sisteme geçişi tanımlayan geçiş modellerinin ortaya çıkışının temel sebebinin oluşturmaktadır (Peck, 2005: 137). Bu süreçte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemli rol oynadığı, esnek işgücü ve esnek sisteme dayalı fiyatlandırma söz konusu olmaktadır (Özgüler, 2003: 74). Farklı zaman aralıkları ve rekabet aşamalarının, bir üretim sisteminin değerine nazaran güçlenmesini nasıl sağladığına en önemli örnek olarak; Fordist üretim sistemindeki gerileme karşısında, Post-Fordist sistemin genişlemesi gösterilebilir. Fordizmin yükselişi ve gerilemesi, baskın karakterli rekabetin doğasındaki değişiklikler tarafından şekillendirilmiştir (Rubery, Grimshaw, 2003: 53).

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Sanayisizleşme sürecinin ekonomik gelişme sürecinde meydana gelen yakınsamanın bir boyutunu oluşturması, işgücü piyasalarının da bu etkiler neticesinde şekillenmesinde rol oynamaktadır. Ancak bu süreçte, işgücü piyasalarını şekillendiren esas unsurun hangi gelişmelerden kaynaklandığını belirleyebilmek güçtür. Bu sürece, yeniden yapılanmalar, bütünleşmeler ve küreselleşme süreci eşlik etmektedir.

Dünya ekonomisindeki yapısal dönüşümler, 1990'lı yıllarda büyümeye yönelik faktörlerin doğasını, ilişkilerini ve önem düzeyini değiştirmiştir. Bu bağlamda, makroekonomik değişkenler ve büyümede etkili unsurlar, önceki dönemlere kıyasla önem kaybetmiştir. Diğer yandan, yapısal rekabet faktörleri, özellikle ekonomilerin uluslararasılaşması ve kurumlar/devletin rekabetçiliği büyüme için anahtar faktörler haline gelmiştir (Hämäläinen, 2007: 33). Toffler (2008: 17) insanlığın karşı karşıya olduğu yeni uygarlığın, çeşitli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı ve standartlaşma, senkronizasyon ve merkezileşmeden uzak yeni bir yaşam tarzını beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır.

Medoff (1983) ABD işgücü piyasalarında 1970'lerde başlayan dengesizliklerin, ilerleyen süreçte artarak sürdüğünü ve işsizlik oranı sabit kalmak kaydıyla iş arayanların

önceki döneme göre arttığını ifade etmektedir. Bu durum, işsizlik oranı sabit tutulsa bile, sanayi sektöründe işten atılma olasılığının oldukça yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Dengesizliklerde meydana gelen artışın nedeni, arz yönlü yapısal değişmelerin irdelenmesi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna getirilen yaklaşım, Phillips eğrisine dayandırılmakta ve toplam faktör verimliliğine bağlı işsizlik artışının söz konusu olduğu vurgulanmaktadır.

Rowthorn ve Ramaswamy (1999) 18 sanayileşmiş ülke için 1963-1994 döneminde yaşanan gelişmeleri ele alarak, sanayi sektörünün istihdamdaki payı ile kişi başına düşen gelir arasında güçlü ve kalkınmanın ilk safhalarında, önce artan ve sonra ise tekrar azalan bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Fan *vd.* (2003) yapısal dönüşümlerin büyümeye katkısını değerlendirerek, ekonomik etkinliğin getirisinin esasen sektörler arası işgücü hareketliliğine dayandığını ileri sürmektedir. Sermaye hareketliliği ve sermayenin yeniden tahsisindeki sınırlılıklar ekonomik etkinliğin önünde bir engel olarak görülmektedir. Rowthorn ve Coutts (2004) 23 ülke için 1962-2002 döneminde yaşanan yapısal değişme sürecine dair, sanayi sektörü istihdamı ve kişi başına düşen gelir arasında güçlü ve doğrusal olmayan bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca sabit sermaye oluşumu ve genel ticaret dengesinin sanayi sektörü istihdamı üzerinde pozitif bir etkisinin söz konusu olduğu görülmüştür.

Dasgupta ve Singh (2006) 48 ülke için 1990-2000 döneminde Kaldoryen yaklaşım ile yapısal değişmeyi açıklamaya yönelik, hizmetler sektöründeki genişlemenin, verimlilikteki artış üzerinde pozitif bir etkisinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Lima ve Paredes (2007) Şili’de ekonomik büyüme ve ücretlerin gösterdiği ilişkiyi ortaya koymuş ve işsizlikte işgücü piyasasının esnekleşmesinin rol oynadığı bir yapısal değişimin söz konusu olduğuna işaret etmiştir. Rogerson (2007) ABD ve Avrupa işgücü piyasaları arasındaki farklılıkların, hizmetler sektörü piyasalarının gelişmişliğinden kaynaklandığını öne sürmektedir.

Şıklar ve Tonus (2007) Türkiye ekonomisinde sanayisizleşme sürecinde fazla değerlendirilmiş yerli paranın uluslararası rekabet gücü kaybına yol açması nedeniyle imalat

sanayi sektörünün performansını, verimliliğini ve ekonominin toplam istihdam düzeyini olumsuz etkilediği yönünde bulgulara ulaşmıştır. Kılıçaslan ve Taymaz (2008) ise işgücü piyasası kurumları ve endüstriyel yapının, üretimin verimliliği üzerinde pozitif etkilerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Gül *vd.* (2009) Türkiye’de ortalama reel ücretlerin ve işgücü verimliliğinin istihdam üzerindeki etkisinin negatif, yatırım teşviklerinin istihdam üzerindeki etkisinin ise olumlu olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca büyümenin istihdama, tarım sektörü büyümesinin sektör istihdamına ve sanayi sektörü büyümesinin sektör istihdamına pozitif etki ettiği sonucuna ulaşılırken, hizmetler sektörü büyümesinin ise sektör istihdamını negatif etkilediği görülmüştür. Bu sonuç, sektördeki işgücü verimliliğinin artışına bağlanmaktadır.

Mallick (2012) Hindistan’da yapısal dönüşüm sürecinde; ekonomik faktör, işgücü faktörü, altyapı ve mali faktörün sanayi sektöründeki özel yatırımların ana belirleyicileri olduğunu tespit etmiştir. Mehta (2012) ise Hindistan’da ekonomideki katma değer in açıklanmasında, istihdamın ele alınan tüm dönemlerde pozitif etkili ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu vurgulamaktadır. Sandalcılar ve Noyan Yalman (2012), Türkiye ekonomisinin ihracat yapısındaki değişimin, işgücü yoğun mallardan sermaye yoğun mallara doğru kayma ile sonuçlandığını tespit etmiştir. Dolayısıyla çalışmada, işgücü piyasaları boyutunda beklenen etkilerin, sermaye yoğun malların katma değeri yüksek mallara dönüşmesi ile sağlanabileceğine dikkat çekilmektedir.

Felipe *vd.* (2009) yapısal dönüşümlerin en belirgin özelliği olarak, tarım sektörünün ekonomideki payında azalmaya paralel olarak hizmetler sektörünün payında meydana gelen artışa işaret etmektedir. Iacovoiu *vd.* (2009) Romanya’da çok uluslu şirketlerin etkileri ile ortaya çıkan yapısal dönüşümlerin, üretim sürecinde ve çalışanlar üzerinde sürdürülebilir nitelikteki modernleşme ve kalkınma bağlamındaki gelişmeler sayesinde pozitif etkilere yol açtığını göstermektedir. Rowthorn ve Coutts (2004: 3-5) gelişmiş ülkelerde imalat sektörünün istihdamdaki payının gerilemesini, bazı nedenlere dayandırmaktadır. Bunlar; uzmanlaşma, tüketim, verimlilik, uluslararası ticaret ve yatırım kavramları altında irdelenmektedir.

Modern ekonomilerde sanayi ve hizmetler sektörleri arasında meydana gelen yapısal dönüşüm, genel kabul gören bir gerçektir. Bununla birlikte, gelişmiş ekonomilerde gayrisafi yurtiçi hâsıla oynaklığındaki azalma da yaygın olarak gözlenen bir süreçtir. Buna rağmen, son yıllarda ABD ekonomisinde gayrisafi yurtiçi hâsıla oynaklığında belirgin bir artış söz konusudur. Bu olgu, yine son dönemde yaşanan finansal paniğe atfedilmektedir (Moro, 2011: 410).

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KULLANILAN VERİLER

Bu çalışma ile OECD ülkelerinde ekonomide meydana gelen yapısal değişimlerin işgücü piyasaları boyutunda sanayisizleşme süreci üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapısal dönüşümler genellikle sektörlerin istihdam ve hasıladaki payındaki değişimlerle incelenmektedir. İstihdamdaki gelişmeler, hasıllanın belirleyicisi konumundadır. Dolayısıyla yapısal dönüşümün, en açık ve kolaylıkla ölçülebilen karakteristiği, işgücünün mesleki kompozisyonundaki değişimdir. Ancak çalışmalar sektörlerin hasıladaki payı ile istihdamdaki payının birbirine uyum gösteren değişimler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Stahl, 2001: 360).

Çalışmada yararlanılan veriler, 1980-2012 dönemine ilişkin 34 OECD üyesi ülkeyi kapsamaktadır. OECD üyesi ülkelerin büyük bir çoğunluğu (Meksika, Şili ve Türkiye dışında) benzer ekonomik gelişmişlik seviyesinde bulunmaktadır. Çalışmanın veri setinin oluşturulmasında; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün Laborsta, OECD'nin OECDStat ve Dünya Bankası'nın World Development Indicators veritabanlarından yararlanılmıştır. Çalışmada verilerin tümü logaritmik formda kullanılmıştır.

Yapısal dönüşümlerin sektörel istihdamı yeniden şekillendirmesinde rol oynayan asıl faktörlerden biri olan uzmanlaşmanın bir göstergesi olan Lilien İndeksi⁹ (Goschin *vd.*, 2008: 254), Robson (2009: 275)'da modelin önemli bir açıklayıcı değişkenidir. Zira Lilien İndeksi, yapısal değişimlerin önemli bir göstergesidir. Özellikle istihdamın kompozisyonundaki yapısal değişimler için bir ölçü olan bu indeks, hasıllanın

oluşumunda sektörel değişim etkilerinin işgücü talebini etkileme derecesi için de dolaylı bir gösterge niteliğindedir (Ansari *vd.*, 2013).

Çalışma kapsamında oluşturulan modellerde; sanayi sektörü istihdam endeksi (EII), sanayi sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı (EI), doğrudan yabancı yatırım girişinin hasılaya oranı (FDI), gayri safi sabit sermaye miktarı (CAP), kişi başına düşen milli gelir büyüme oranı (GNI), işgücü verimliliği endeksi (LP), genel ticaret dengesi (OTB)¹⁰, Lilien indeksi (LLN) ve uzun dönem işsizlik oranı (LUN) verilerine yer verilmiştir.

Çalışmada, her ülke için tüm gözlemlerin elde edilmesi mümkün olmadığından, dengesiz panel veri seti kullanılmıştır. Sanayisizleşme sürecinin ekonomideki etkilerini açıklayabilmek için açıklayıcı değişkenlerin potansiyel içselliğini gözeterek dinamik panel veri analizine başvurulmuştur.

Açıklamaları daha önce yapılan verilerle oluşturulan modellerde; i ve t notasyonları ile sırasıyla ülke ve zaman aralığı, α ile sabit terim, Z_i ile değişkenlerin toplulaştırılmış şekli ve u_{it} ile hata terimi tanımlanmakta olup, temel model formları aşağıda açıklanmıştır.

Ekonomideki sanayisizleşme sürecinde meydana gelen yapısal dönüşümlerin sanayi sektörünün istihdamdaki payı üzerindeki etkilerini inceleyen model formları şu şekildedir:

$$EI_{it} = \alpha + \beta_1 GNI_{it} + \Sigma \beta_2 Z_i + u_{it}$$

$$EI_{it} = \alpha + \beta_1 EI_{i,t-1} + \beta_2 GNI_{it} + \Sigma \beta_3 Z_i + u_{it}$$

Bir ülkenin sanayi sektöründe istihdam edilen işgücünün yüzdesi olan sanayi sektörünün istihdamdaki payında meydana gelen azalma, artan sanayisizleşmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, ilk model; ülkedeki kişi başına düşen hasıladaki değişim, işsizlik oranındaki değişim ve ülkeye doğrudan yabancı

yatırım girişinin sanayi sektörünün istihdamdaki payı üzerine etkilerini sorgulamaktadır. İkinci model ise bağımlı değişkenin gecikmesi kullanılarak yapılan dinamik modeldir. Bu modelde, bağımlı değişkenin gecikmesinin pozitif ve anlamlı olması beklenmektedir.

Ekonomideki uzmanlaşma, sermaye, verimlilik ve yatırımlar eksenlerinde meydana gelen yapısal dönüşümlerin, sanayi sektörü istihdamındaki azalma üzerindeki etkilerini inceleyen model formları şu şekildedir:

$$EII_{it} = \alpha + \sum \beta_1 Z_i + u_{it}$$

$$EII_{it} = \alpha + \beta_1 EII_{i,t-1} + \sum \beta_2 Z_i + u_{it}$$

İlk model; Lilien uzmanlaşma indeksi, sabit sermaye endeksi, işgücü verimliliği endeksi ve ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişi değişkenlerinin sanayi sektörü istihdamı üzerine etkilerini sorgulamaktadır. Modelde işgücü verimliliğinin negatif, diğer değişkenlerinse bağımlı değişkeni pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. İkinci model ise bağımlı değişkenin gecikmesi kullanılarak yapılan dinamik modeldir. Bu modelde, bağımlı değişkenin gecikmesinin pozitif ve anlamlı olması gerekmektedir.

Modeller oluşturulurken, değişkenler farklı matematiksel kalıplarda denenmiş ve en başarılı sonuçlara çalışmada yer verilmiştir. Modellerle açıklanması hedeflenen ilişkilere dair bilgiler, model bulguları ile birlikte verilmiştir. Temel formları verilen modellerin, hem statik hem de dinamik olarak ele alınması ile dinamik modellerin sağladığı, bağımlı değişkenin uyum hızını belirleme imkânından yararlanmak amaçlanmıştır. Bu değişkenlerin katsayılarının ise pozitif olması beklenmektedir.

4. BULGULAR

Çalışmada OECD ülkelerinde ekonomide meydana gelen yapısal değişmelerin işgücü piyasaları boyutunda sanayisizleşme süreci üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen analizin bulguları bu bölümde verilmiştir. Ekonomide sanayisizleşme sürecinin yansımaları kabul edilen sanayi sektörünün istihdamdaki payı üzerindeki etkilerini Tablo 1'deki modeller açıklamaktadır. Model sonuçlarına

ulaşılması sırasında, modellerin temel varsayımlarına yönelik tanılayıcı kontrolleri yapılmış ve tahminci seçiminde Hausman testinden ($\chi^2[4] = 54,25$) yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, Model A'da yer alan Huber-White standart hatalarla değişen varyans ve otokorelasyonun varlığında dirençli sabit etkiler tahmincisi F testi sınamasına göre genel olarak anlamlıdır. Model B ise Arellano ve Bond (1991)'un Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi'nden yararlanılan, bağımlı değişkenin gecikmesi kullanılarak yapılan dinamik analizin sonuçlarını göstermektedir. Bu modelde, araç değişken olarak sanayi sektörünün istihdamdaki payı değişkeninin 2 dönem gecikmesi olan (EI_{it-2}), bağımsız değişkenler arasında yer alan ve bağımlı değişkenin gecikmeli değeri olan (EI_{it-1}) yerine araç değişken olarak kullanılmıştır. Standart olarak birinci fark modelinde, OTB yerine (ΔOTB_{it}), GNI yerine (ΔGNI_{it}), LUN yerine (ΔLUN_{it}) ve FDI yerine (ΔFDI_{it}) kullanılmıştır. Model C'de ise Blundell-Bond'un Sistem GMM yöntemi ile elde edilen bulgular verilmiştir. Bu modelde, araç değişken olarak; GMM eşitliğinde sanayi sektörünün istihdamdaki payı değişkeninin 2 dönem gecikmesi olan (EI_{it-2}) ve düzey eşitliğinde ise bağımlı değişkenin gecikmeli değeri olan (EI_{it-1}) kullanılmıştır.

Bir ülkenin sanayi sektöründe istihdam edilen işgücünün yüzdesi olan sanayi sektörünün istihdamdaki payında meydana gelen azalma, artan sanayisizleşmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, ülkede kişi başına düşen hasıladaki değişme (GNI), işsizlik oranındaki değişme (LUN), ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişi (FDI) ve genel ticaret dengesi (OTB) değişkenleri ile bu sürecin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Modellerde, kişi başına düşen hasıladaki değişme pozitif katsayılı ve anlamlı olarak elde edilmiştir. Uzun dönem işsizlik oranı değişkeni, Model A'da negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir katsayı almıştır. Sadece Model B'de anlamlı olmak üzere, tüm modellerde genel ticaret dengesi değişkeni negatif katsayılar almıştır. Bağımlı değişkenin gecikmesinin Model B ve C'de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir katsayı sergilemesi, sanayi sektörünün istihdamdaki mevcut payının, bu orandaki değişmeyi pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir. Model B'de verilen Arellano-Bond tahminlerinin tutarlı olması için modelin ikinci dereceden otokorelasyon göstermemesi gerekmektedir. Gerçekleştirilen testler, böyle bir problemin görülmediğini (1. Derece [$z=-2.9694$], 2. Derece [$z=-1.7241$]), dolayısıyla tahminlerin

tutarlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca seçilen araç değişkenlerin optimalliği, sonuçları tabloda verilen Sargan testi ile sınıandığında, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu görülmüştür. Model C’de verilen, Blundell ve Bond Sistem GMM tahminlerinin tutarlı olması için modelin ikinci dereceden otokorelasyon göstermemesi gerekmektedir. Testler, böyle bir problemin görülmediğini (1. Derece [$z=-2.8492$], 2. Derece [$z=-1.6159$]), dolayısıyla tahminlerin tutarlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca seçilen araç değişkenlerin optimalliği, sonuçları tabloda verilen Sargan testi ile sınıandığında, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Sanayisizleşme Sürecinin Etkileri

	Model A	Model B	Model C
	SE	GMM	Sistem GMM
EI (lag)		0.8706*** (0.0260)	1.0151*** (0.0272)
GNI	0.0139** (0.0059)	0.0085*** (0.0017)	0.0107*** (0.0018)
LUN	-0.1573*** (0.0461)		
FDI	0.0170* (0.0083)	0.0063*** (0.0013)	0.0050*** (0.0013)
OTB	-0.0135 (0.0100)	-0.0035* (0.0020)	-0.0025 (0.0022)
Sabit	3.7649*** (0.1470)	0.4043*** (0.0872)	-0.0687 (0.0921)
N (gözlem)	223	187	229
N (ülke)	28	27	29
R ² (grup içi)	0.2545		
F İstatistiği	19.76		
Sargan		184.21	218.67

Parantez içerisinde standart hatalar (robust) verilmiştir. * p<0.10, ** p<0.05, ***p<0.01.

Tablo 2’deki modeller; uzmanlaşma, sermaye ve verimlilik eksenlerinde meydana gelen yapısal dönüşümlerin, sanayisizleşme sürecinin ekonomideki yansıması olarak kabul edilen sanayi sektörü istihdamındaki gerileme üzerindeki etkilerini

açıklamaktadır. Model sonuçlarına ulaşılması sırasında, modellerin temel varsayımlarına yönelik tanılayıcı kontrolleri yapılmış ve tahminci seçiminde Hausman testinden ($\chi^2[4] = 215,46$) yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, Model A’da yer alan Huber-White standart hatalarla değişen varyans ve otokorelasyonun varlığında dirençli sabit etkiler tahmincisi F testi sınavına göre genel olarak anlamlıdır. Model B ise Arellano ve Bond (1991)’un Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisinden yararlanılan, bağımlı değişkenin gecikmesi kullanılarak yapılan dinamik analizin sonuçlarını göstermektedir. Bu modelde, araç değişken olarak sanayi sektörü istihdam endeksi değişkeninin 2 dönem gecikmesi olan (EII_{it-2}), bağımsız değişkenler arasında yer alan ve bağımlı değişkenin gecikmeli değeri olan (EII_{it-1}) yerine araç değişken olarak kullanılmıştır. Standart olarak birinci fark modelinde, LLN yerine (ΔLLN_{it}), CAP yerine (ΔCAP_{it}) ve LP yerine (ΔLP_{it}) kullanılmıştır. Model C’de ise Blundell-Bond’un Sistem GMM yöntemi ile elde edilen bulgular verilmiştir. Bu modelde, araç değişken olarak; GMM eşitliğinde sanayi sektörü istihdam endeksi değişkeninin 2 dönem gecikmesi olan (EII_{it-2}) ve düzey eşitliğinde ise bağımlı değişkenin gecikmeli değeri olan (EII_{it-1}) kullanılmıştır.

Sanayi sektöründe istihdam edilen işgücü endeksinde meydana gelen azalma, artan sanayisizleşmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Lilien uzmanlaşma indeksi (LLN), gayri safi sabit sermaye (sabit fiyatlarla) (CAP) ve işgücü verimliliği indeksi (LP) değişkenleri ile bu sürecin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Modellerde, sabit sermaye indeksi pozitif katsayılı ve işgücü verimliliği indeksi negatif katsayılı olmak üzere, istatistiksel olarak anlamlı şekilde elde edilmiştir. Lilien indeksi (LLN) ise sadece Model C’de pozitif fakat istatistiksel olarak anlamlı bir katsayı alırken, Model A ve B’de istatistiksel olarak anlamlı değildir. İşgücü verimliliği indeksi, sanayi sektörü istihdam endeksini Model A ve B’deki istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara göre negatif olarak etkilemektedir. Ayrıca gayri safi sabit sermaye değişkeni tüm modellerde pozitif katsayılı ve istatistiksel olarak anlamlı olarak elde edilmiştir. Bağımlı değişkenin gecikmesinin, Model B ve C’de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir katsayı sergilemesi, mevcut sanayi sektörü istihdamının, istihdam endeksindeki değişmeyi pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir. Model B’de

verilen Arellano-Bond tahminlerinin tutarlı olması için modelin ikinci dereceden otokorelasyon göstermemesi gerekmektedir. Gerçekleştirilen testler, böyle bir problemin görülmediğini (1. Derece [$z=-1.2418$], 2. Derece [$z=-1.0274$]), dolayısıyla tahminlerin tutarlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca seçilen araç değişkenlerin optimallığı, sonuçları tabloda verilen Sargan testi ile sınıandığında, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Yapısal Dönüşümlerin Sanayi Sektörü İstihdamı Gerilemesine Yönelik Etkileri

	Model A SE	Model B GMM	Model C Sistem GMM
EII (lag)		0.7828*** (0.0557)	0.8397*** (0.0303)
LLN	0.1831 (0.0119)	-0.0021 (0.0133)	0.0159*** (0.0057)
CAP	0.5125*** (0.0826)	0.1613*** (0.0333)	0.2061*** (0.0261)
LP	-0.9705** (0.1140)	-0.2174*** (0.0503)	
Sabit	-3.2261** (1.3069)	-2.0293*** (0.6796)	0.1449 (0.1025)
N (gözlem)	623	597	642
N (ülke)	24	24	24
R ² (grup içi)	0.4818		
F İstatistiği	21.67		
Sargan		465.20	416.51

Parantez içerisinde standart hatalar (robust) verilmiştir. * $p<0.10$, ** $p<0.05$, *** $p<0.01$.

Model C’de verilen Blundell, Bond Sistem GMM tahminlerinin tutarlı olması için modelin ikinci dereceden otokorelasyon göstermemesi gerekmektedir. Testler, böyle bir problemin görülmediğini (1. Derece [$z=-1.2409$], 2. Derece [$z=-1.4312$]), dolayısıyla tahminlerin tutarlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca seçilen araç değişkenlerin

optimalliği, sonuçları tabloda verilen Sargan testi ile sınındığında, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Bir ülkenin sanayi sektörünün istihdamdaki payında meydana gelen azalmanın artan sanayisizleşmeye işaret ettiği bilinmektedir. Yine sanayi sektöründe istihdam edilen işgücü endeksinde meydana gelen azalma, artan sanayisizleşmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Analiz bulguları; sanayisizleşmenin ekonomi ve işgücü piyasaları üzerinde anlamlı etkilerinin söz konusu olduğu göstermektedir. Sanayi sektörü istihdamı ile kişi başına düşen hâsıla, sabit sermaye yatırımları ve doğrudan yabancı yatırım girişi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak işgücü verimliliği endeksi ve uzun dönem işsizlik oranının negatif olarak sanayi sektörü istihdam endeksi üzerinde anlamlı şekilde etkili olduğu görülmektedir. Analizin ortaya koyduğu bir diğer bulgu ise mevcut sanayi sektörü istihdamının, istihdam endeksindeki değişmeyi doğru yönde etkilediğine işaret etmektedir.

Çalışmada ulaşılan bulgulardan hareketle OECD ülkeleri üzerinde belirtilen dönemde sanayisizleşmeye dönük bir takım gelişmelerin iktisadi etkilerinin tespit edilebildiği görülmektedir. Bu bağlamda, beklendiği üzere işgücü verimliliğinde meydana gelen artışın ve uzun dönem işsizlik oranının oluşturduğu trendin istihdamı azaltıcı yönde etki yapması gibi gerçeklerden hareketle işgücü piyasasındaki gelişmelerin izlenmesi gerekliliği vurgulanmalıdır. Nitekim ekonominin tüm sektörlerinde teknolojik gelişmeler başta olmak üzere yeniliklerin meydana getirdiği bir ivmelenme söz konusu olmakta ve bu da verimlilik artışı başta olmak üzere iktisadi gelişmeyi sağlayacak unsurları ön plana taşımaktadır. Bu nedenle, ekonominin yol aldığı gelişme sürecinde üretim fonksiyonunda önemli rollerden birini üstlenen işgücü faktörünün, piyasa koşullarında karşı karşıya kalacağı koşullara yönelik belirtilen gelişmeler çerçevesinde yaklaşımlar geliştirilmesi yönünde bir gereklilik oluşmaktadır.

NOTLAR

- ¹ Bu yaklaşımı ortaya koyanların başında Colin-Clark gelmektedir.
- ² Bu işletmeler (hollow corporations), üretilmiş mal ve hizmetlerin satışından kâr etmektedir.
- ³ Örneğin, İngiltere’de 1960’lardan itibaren imalat sanayinde istihdam edilenlerin sayısında hızlı bir düşüş görülmektedir. Bu yönelimin, OECD ülkeleri genelinde gözlemlendiği de belirtilebilir.
- ⁴ 16 Ekim 1973 tarihinde Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) Arap-İsrail savaşı dolayısıyla petrol üretimini düşürüp, Batılı ülkelere özellikle de ABD ve Hollanda’ya ambargo koymuştur. OPEC petrol fiyatlarını yükseltmiş ve arz azalmasına rağmen talep sabit kalmış, böylece muazzam fiyat artışları söz konusu olmuştur. Bu gelişmeler ışığında, tüketim cephesinde meydana gelen değişimler, taşeronlaşma ve danışmanlık hizmetlerinin artışı ile birlikte tüketimde devir hızının yükselmesi yönünde bir ihtiyaç doğurmuştur.
- ⁵ Engel yasası, düşük gelir seviyesinde tüketim harcamalarının temel ihtiyaçlara yöneltilmesini ve artan gelir seviyelerinde harcama kalıplarının buna bağlı olarak değişmesi durumunu ifade etmektedir.
- ⁶ ABD’de GSYH’nin %70’ini oluşturmaktadır.
- ⁷ Modern yönetim biliminin kurucusu olarak kabul edilen Amerikalı mühendis Frederick W. Taylor’ın bir işin bölümlere ayrıştırılması ve çalışanların o alanda uzmanlaşmasını temeline dayanan görüşleri ile şekillenen teoridir.
- ⁸ 20. Yüzyılın başında Henry Ford’un Detroit’teki Highland Park Fabrikası’nda geliştirdiği, kitlelere yönelik üretim yapma imkânı sunan bir teknikler bütünü olup, yol açtığı tüketim malları devrimi ile tüketici davranışlarını doğrudan etkisi altına almıştır. Uygulamaya konan yöntemde, her bir işçi üretim bandında çok küçük ve vasıfsız bir işle görevlendirilmiş olup, üretim sürecinin geri kalanı hakkında bilgisizdirler.
- ⁹ Lilien İndeksi yapısal dönüşümün önemli bir göstergesi olarak genel kabul görmesi dolayısıyla araştırmacılara avantaj sağlayan bir indekstir.
- ¹⁰ Rowthorn ve Coutts (2004)’da kullanılan ve modelde yer verilen genel ticaret dengesi verisi, ihracat hacmi endeksinden ithalat hacmi endeksinin çıkarılması yoluyla hesaplanmıştır.

KAYNAKÇA

- Altıok, M., İ. Tuncer (2011), “Türkiye İmalat Sanayinde Yapısal Değişim ve Üretkenlik: 1980-2008 Dönemi”, *EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II*, Eskişehir.
- Andersson, L., O. Gustafsson, L. Lundberg (1998), *Structural Change, Competition and Job Turnover in the Swedish Manufacturing Industry 1964-96*, Stockholm: FIEF.

- Ansari, M.R., C. Mussida, F. Pastore (2013), "Note on Lilien and Modified Lilien Index", *Bonn Institute for the Study of Labor*, Discussion Paper Series, No. 7198.
- Barutçu, E. (2006), "Bilgi Toplumunda İnsan Kaynakları ve İnsan Kaynaklarının Etkinliğini Sağlamada Yetkinlikler", N. Kargı (ed.), *Bilgi ve Bilgi Toplumu*, Bursa: Ekin Kitabevi, 145-164.
- Bayram, H. (2010), *Bilgi Toplumu ve Bilgi Yönetimi*, İstanbul: Etap Yayınevi.
- Belek, İ. (2010), *Esnek Üretim Derin Sömürü*, İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Berend, I. T. (2011), *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi*, S. Çağlayan (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Blundell, R., S. Bond (1998), "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models", *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.
- Boeri, T. (2000), *Structural Change, Welfare Systems, and Labour Reallocation: Lessons from the Transition of Formerly Planned Economies*, New York: Oxford University Press.
- Bozkurt, T. (2011), *Çalışma İlişkilerinin Evrimi*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Bozkurt, V. (2012), *Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi, Kültür*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Brakman, S., H. Garretsen, C. Marrewijk, A. Witteloostuijn (2012), *Nations and Firms in the Global Economy: An Introduction to International Economics and Business*, New York: Cambridge University Press.
- Canbey Özgüler, V. (2003), *Yeni Ekonomi Anlayışı Kapsamında Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Türkiye Örneği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1479, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 179.
- Castree, N., N.M. Coe, K. Ward, M. Samers (2004), *Spaces of Work: Global Capitalism and the Geographies of Labour*, London: SAGE.
- Dasgupta, S., A. Singh (2006), "Manufacturing, Services and Premature Deindustrialization in Developing Countries", *Helsinki United Nations University Research Paper*, No. 2006/49.
- Demircioğlu, A.M., M. Engin (2002), *Dünyada ve Türkiye'de Esnek Çalışma (2002-52)*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Doğaner Gönel, F. (2010), *Kalkınma Ekonomisi*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Duarte, M., D. Restuccia (2010), "The Role of the Structural Transformation in Aggregate Productivity", *The Quarterly Journal of Economics*, 125(1), 129-173.

- Duménil, G., D. Lévy (2009), *Kapitalizmin Marksist İktisadı*, S. Pelek (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkan, H. (1998), *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fan, S., X. Zhang, S. Robinson (2003), “Structural Change and Economic Growth in China”, *Review of Development Economics*, 7(3), 360-377.
- Felipe, J., M. Leon-Ledesma, M. Lanzafame, G. Estrada (2009), “Sectoral Engines of Growth in Developing Asia: Stylised Facts and Implications”, *Malaysian Journal of Economic Studies*, 46(2), 107-133.
- Furaker, B. (2005), *Sociological Perspectives on Labor Markets*, New York: Palgrave Macmillan.
- Goschin, Z., D.L. Constantin, M. Roman, B. Ileanu (2008), “Regional Specialisation and Geographic Concentration of Industries in Romania”, *Association of Economic Universities of South and East Europe and Black Sea Region Conference*, Rostov State University of Economics, 254-263.
- Gül, E., A. Ekinci, S. Konya (2009), *Türkiye’de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz*, Bursa: Ekin.
- Hämäläinen, T.J. (2007), “Social Innovation, Structural Adjustment and Economic Performance”, T. J. Hämäläinen ve R. Heiskala (Ed.), *Social Innovations, Institutional Change, and Economic Performance: Making Sense of Structural Adjustment Processes in Industrial Sectors, Regions, and Societies*, Glos: Edward Elgar Publishing, 11-51.
- Harrington, J.W., B. Warf (1995), *Industrial Location: Principles, Practice, and Policy*, New York: Routledge.
- Harvey, D. (2010), *Postmodernliğin Durumu*, S. Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobsbawm, E.J. (1998), *Sanayi ve İmparatorluk*, A. Ersoy (çev.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Iacovoiu, V.B., C.R. Bucur, D. Trif (2009), “Development of Services in Romania under the Influence of Transnational Corporations”, *Universităţii Petrol Gaze din Ploieşti Buletinul*, LXI(4), 61-68.
- Jenkins, R. (2001), “Sanayileşme ve Dünya Ekonomisi”, F. Şenses (ed.), S. Öztürk (çev.), *Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 211-254.
- Johnston, B.F., S.T. Nielsen (1966), “Agricultural and Structural Transformation in a Developing Economy”, *Economic Development and Cultural Change*, 14(3), 279-301.
- Kaynak, M. (2005), *Kalkınma İktisadı*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Kılıçaslan, Y., E. Taymaz (2008), "Labor Market Institutions and Industrial Performance: An Evolutionary Study", *Journal of Evolutionary Economics*, 18, 477-492.
- Kollmeyer, C. (2009), "Explaining Deindustrialization: How Affluence, Productivity Growth, and Globalization Diminish Manufacturing Employment", *American Journal of Sociology*, 114(6), 1644-1674.
- Krippner, G.R. (2005), The Financialization of the American Economy, *Socio-Economic Review*, 3, 173-208.
- Kumar, K. (2010), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, M. Küçük (çev.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Kutlu, E., S. Taban (2007), *Bilgi Toplumu ve Türkiye*, Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Lapavitsas, C. (2009), "Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere", C. Lapavitsas (ed.), T. Öncel (çev.), *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* iç., İstanbul: Yordam Kitap, 25-74.
- Lima, V.O., R.D. Paredes (2007), "The Dynamics of the Labor Markets in Chile", *Estudios de Economía*, 34(2), 163-183.
- Mallick, J. (2012), "Estimation of Private Investment in Manufacturing Sector and Determinants in Indian States", *New Delhi Institute for Studies in Industrial Development*, Working Paper No: 06.
- Medoff, J.L. (1983), "U.S. Labor Markets: Imbalance, Wage Growth, and Productivity in the 1970s", *Brookings Papers on Economic Activity*, 14(1), 87-128.
- Mehta, S. (2012), "Structural Transformation and Industrialization: A Panel Analysis of Indian Manufacturing Industries", *Journal of Comparative Asian Development*, 11(1), 152-186.
- Mihçı, H. (1998), "Kalkınmanın Örüntüleri Yaklaşımı ve Türkiye Ekonomisindeki Kalkınma Örüntüleri: 1950-1994", *Ekonomik Yaklaşım*, 9(28), 65-96.
- Moro, A. (2011), "The Structural Transformation between Manufacturing and Services and the Decline in the US GDP Volatility", *Review of Economic Dynamics*, 15, 402-415.
- Peck, J. (2005), "Places of Work", E. Sheppard, T. J. Barnes (ed.), *A Companion to Economic Geography* iç. Malden, MA: Blackwell Publishing, 133-148.
- Robson, M. (2009), "Structural Change, Specialisation and Regional Labour Market Performance: Evidence for the UK", *Applied Economics*, 41(3), 275-293.

- Rogerson, R. (2007), "Structural Transformation and the Deterioration of European Labor Market Outcomes", *National Bureau of Economic Research, Working Paper*, No. 12889.
- Rowthorn, R., K. Coutts (2004), "De-Industrialization and the Balance of Payments in Advanced Economies", *United Nations Conference on Trade and Development, Discussion Papers*, No. 170.
- Rowthorn, R., R. Ramaswamy (1999), "Growth, Trade, and Deindustrialization", *IMF Staff Papers*, 46-1, Washington D.C.
- Rubery, J., D. Grimshaw (2003), *The Organization of Employment: An International Perspective*, New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Saad-Filho, A. (2008), "Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler", A. Saad-Filho, D. Johnston (eds.), Ş. Başlı, T. Öncel (çev.), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, İstanbul: Yordam Kitap, 191-201.
- Sandalcılar, A.R., İ.N. Yalman (2012), "Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 49-65.
- Soete, L. (2004), "Küreselleşmiş Bir Dünyada Bilgi Temelli Ekonominin İnşası: Güçlükler ve Gelişme Potansiyeli", M.J. Rodrigues (ed.), E. Özsayar (çev.), *Avrupa'nın Yeni Bilgi Ekonomisi*, İstanbul: Dışbank Kitapları, 39-65.
- Stahl, C. (2001), "The Impacts of Structural Change on APEC Labor Markets and Their Implications for International Labor Migration", *Asian and Pacific Migration Journal*, 10(3-4), 349-377.
- Stover, R.G., M.L. Lichty, P.W. Stover (1999), *Industrial Societies: An Evolutionary Perspective*, New Jersey: Prentice Hall.
- Şıklar, İ., Ö. Tonus (2007), "Is It Possible to Deindustrialize Before Industrialization? The Turkish Case", *Journal of Economics*, 55(6), 594-611.
- Toffler, A. (2008), *Üçüncü Dalga: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasığı*, S. Yeniçeri (çev.). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Yılmaz, G. (2009), *İstihdam Edilebilirlik: Değişim Kıskaçında Birey*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Zhang, J.J., S.T. Lee (2009), "A Time Series Analysis of International ICT Spillover" in M.G. Hunter, F.B. Tan (eds.), *Handbook of Research on Information Management and the Global Landscape*, PA: Information Science Reference, 132-145.

ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK VE PSİKOLOJİK SAHIPLENME ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BU İLİŞKİDE ÖRGÜTSEL ADALETİN ROLÜ

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 33, Sayı 2, 2015
s. 113-140*

Ayşe Begüm ÖTKEN

Doç.Dr., Yeditepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
begum.otken@yeditepe.edu.tr

Öz: Psikolojik sahiplenme, bireylerin herhangi bir “nesneyi” kendilerininmiş gibi hissettiği durum olarak tanımlanmaktadır. Bireyler, hukuki anlamda bir sahiplik olmasa da örgüte, gruba, fikre, öneriye, ekipmana ve işe karşı psikolojik sahiplenme geliştirebilmektedirler. Psikolojik sahiplenmenin öncelleri ve sonuçları hakkında sınırlı sayıda araştırma bulunması konuyu ilginç kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide birçok örgütsel davranışı açıklama potansiyeline sahip olan örgütsel adaletin rolünü araştırmaktır. Veriler, anket yolu ile İstanbul’da farklı sektörlerde faaliyet gösteren örgütlerdeki 250 çalışandan toplanmıştır. Araştırma sonuçları, algılanan örgütsel desteğin işle ilgili destek ve duygusal destek olmak üzere iki faktörden oluştuğunu ve her iki faktör ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, sonuçlar dağıtım, etkileşimsel ve işlemsel adaletin çalışana işle ilgili verilen destek ile psikolojik sahiplenme arasında düzenleyici role sahip olduğunu gösterirken, örgütsel adaletin düşük olduğu durumlarda işle ilgili verilen destek ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı bir ilişkinin söz konusu olduğu gibi ilginç bir sonucu da vurgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Psikolojik sahiplenme, algılanan örgütsel destek, örgütsel adalet.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN
PERCEIVED ORGANIZATIONAL
SUPPORT AND PSYCHOLOGICAL
OWNERSHIP THE ROLE OF
ORGANIZATIONAL JUSTICE**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 33, Issue 2, 2015
pp. 113-140*

Ayşe Begüm ÖTKEN

Assoc.Prof.Dr., Yeditepe University
Faculty of Economics and
Administrative Science
Department of Business Administration
begum.otken@yeditepe.edu.tr

Abstract: Psychological ownership is defined as the state which individuals feel that a piece of target is theirs. Even in the absence of legal ownership, individuals might develop psychological ownership directed at an organization, a group, an idea, a suggestion, an equipment or a job. Limited research on the antecedents and consequences of psychological ownership make the concept rather interesting. Thus, the purpose of this study is to investigate the relationship between perceived organizational support and psychological ownership and the role of organizational justice which has the potential to explain various organizational behavior. Data were collected by questionnaires from 250 employees working in different organizations operating in different sectors. Results showed that perceived organizational support items loaded on two factors as “work related support” and “emotional support” and there is a positive relationship between both of the perceived organizational support factors and psychological ownership. Additionally, results showed that distributive, interactional and procedural justice has a moderating role on the relationship between “work related support” and psychological ownership stressing that this relationship is significant only when the organizational justice factors are low in the organization.

Keywords: *Psychological ownership, perceived organizational support, organizational justice.*

GİRİŞ

Araştırmacılar, çalışanların örgütleriyle ilgili finansal bir sahiplikleri olmasa da psikolojik sahiplenme geliştirebildikleri fikrini son yıllarda keşfetmeye başlamış ve bu tarz bir sahipliğin yasal sahiplik olmadığı durumlarda dahi gelişebileceğini ortaya koymuştur (Pierce *vd.*, 2001). Böyle bir durumda, çalışan örgüt ile ilgili sahiplik hissetmekte, psikolojik olarak o örgüte bağlanmakta ve örgüt çalışanın kimliğinin bir parçası haline gelmektedir (McIntyre *vd.*, 2009). Her ne kadar bu şekilde düşünüldüğünde, psikolojik sahiplenme örgütsel bağlılık kavramına yakın dursa da Mayhew *vd.* (2007) bu iki kavramın birbirinden ayrı olduğunu ispatlamıştır. Örgütsel bağlılık, çalışanların kendilerini örgütsel hedeflerle özdeşleştirdiği bir tutumdur. Pierce *vd.*, (2004) yasal sahiplikte bireyin haklarının kanunla korunduğunu ancak psikolojik sahiplenmenin bu duyguyu hissedenden ve ayrıcalıklarını fark eden birey tarafından ortaya konduğunu dolayısıyla, psikolojik sahiplenme hissedenden bireylerin örgütsel bağlılık gibi olumlu tutumlara sahip olabileceğini belirtmektedir. Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütte kalma ve onun için çaba gösterme arzusu ile örgütün amaç ve değerlerini benimsemesi olarak tanımlanabilmektedir (Morrow, 1983). Çalışanlar, örgütlerine aidiyet hissetmeleri sebebiyle örgütsel bağlılığa sahip olabilirler (Meyer, Allen, 1997). Örgütsel bağlılık, çalışanların örgütte kalmak ve örgütün bir üyesi haline gelmek istemeleri üzerine odaklanmaktadır. Diğer taraftan, psikolojik sahiplenme ise çalışanın örgütü kendininmiş gibi hissetmesini vurgulamaktadır. Porteous (1976) da bireylerin herhangi bir nesneye yönelik olarak sahiplenmelerinin aidiyet yaratabileceğini dolayısıyla, psikolojik sahiplenmenin bireylerin aidiyet duygularını tatmin edebileceğini belirtmektedir. Buradan hareketle, çalışanların aidiyetleri ne kadar güçlü olursa, örgütte kalma isteklerinin de o kadar fazla olacağını ve örgütlerine olan bağlılıklarının da artacağını söylemek mümkündür.

Psikolojik sahiplenmenin sonuçlarıyla ilgili olarak ilgili yazında bazı araştırmalar (Van Dyne, Pierce, 2004) bulunsa da öncelleri hakkında sınırlı araştırma bulunmaktadır. Olan sınırlı çalışmalar da genellikle, güç odağı, bireysellik gibi bireysel özellikleri incelemişlerdir (McIntyre *vd.*, 2009). Psikolojik sahiplenmenin öncelleri ile ilgili yapılan çalışmalarda da ait olma duygusu, özdeşleşme (Asatryan, Oh, 2008),

sorumluluk, iletişim (Pare *vd.*, 2006), örgütle ilgili derin bilgiye sahip olma, çalışanın kendisini örgüte adanması (Pierce *vd.*, 2001) gibi değişkenlerin psikolojik sahiplenmeyi harekete geçirdiği bulgulanmıştır. Pierce *vd.* (1991) tarafından ilk defa ifade edilen psikolojik sahiplenmenin daha iyi anlaşılması açısından bu konunun genişletilmesi ve daha çok açıklayıcı çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, algılanan örgütsel destek ve örgütsel adalet gibi örgütsel değişkenlerin psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Genel olarak, örgütün çalışanına duyduğu bağlılığın çalışan tarafından algılanma derecesi olarak tanımlanan (Shore, Wayne, 1993) algılanan örgütsel destek, örgütsel yazında oldukça önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar algılanan örgütsel destek ödül, terfi, iş zenginleştirme, örgütsel politikalar (Eisenberger *vd.*, 1986) algılanan amir desteği (Hutchison, 1997), lider-üye etkileşimi (Wayne *vd.*, 1997), adalet, performans geri-bildirimleri (Eisenberger *vd.*, 1999) gibi hem bireysel hem de örgütsel birçok sonuç değişkeni ile ilişkilendirilse de psikolojik sahiplenme ile arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Örgütün çalışanlarına ve emeklerine değer vermesi, onların iyiliğini ve mutluluğunu düşünmesi ve daha da önemlisi çalışanlarına bunu hissettirmesi örgütlerin çalışanlarında aradığı birçok olumlu davranış ve tutumun ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Hiçbir hukuki bağ olmadan çalışanların örgütlerini psikolojik olarak sahiplenmesi, hatta bunu kimliklerinin bir parçası haline getirmesi, sağlayacağı katkı açısından örgüt tarafından istenilen bir durumdur. Çalışanların, örgütlerinden destek gördüklerinde, enerjilerini ve duygularını örgüte yatırma konusunda istekli olacakları ve psikolojik sahipliklerinin artacağı (McIntyre *vd.*, 2009) düşünüldüğünden algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkinin araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Örgütsel davranış yazınında çalışan davranışları üzerinde önemli bir role sahip olan bir diğer değişken ise örgütsel adalettir. Örgütsel adalet, çalışanların örgüt içerisindeki açıklık ve hakkaniyet ile ilgili algıları olarak tanımlanmaktadır (Greenberg, 1990). Çalışanların örgüt içerisindeki algılarının iş, iş ortamı ve örgüt ile ilgili önemli faktörler üzerinde etkili olduğunun ve bu algıların eşitlik, hak ve adalet gibi sosyal

değişkenlerle de ilişkisinin bulunduğu bilinmesi, sosyal adalet kavramının ön plana çıkmasına ve dolayısıyla tartışılmasına sebep olmuştur (Greenberg, 1990; Erkuş *vd.*, 2011). Bir örgütte adaletin olması ya da olmaması çalışanların tutumlarını, davranışlarını, iş yapma biçimlerini ve örgütsel amaçlara ulaşmayı önemli ölçüde etkilemektedir. Başka bir ifade ile örgütsel adaletin çalışanlar için bir gereksinim olduğu söylenebilmektedir. Çalışan davranışları üzerindeki bu kritik rolü nedeniyle örgütsel adalet bu çalışmada şartlı değişken olarak kullanılmış ve algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bu amacıyla, nispeten yeni bir konu olan psikolojik sahiplenmenin örgütsel davranış yazınındaki çalışan davranışlarını ve tutumlarını açıklamadaki önemli değişkenlerden ikisi olan algılanan örgütsel destek ve örgütsel adalet ile ilişkisinin incelenerek kavramın daha iyi anlaşılması ve ilgili yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Psikolojik Sahiplenme

Psikolojik sahiplenme ilk defa Pierce *vd.* (1991) çalışanların mülkiyet sahipliği ile ilgili geliştirdikleri modellerinde ifade edilmiştir. Psikolojik sahiplenmenin bu modelde, biçimsel sahiplikten gelişerek büyüyen bir durum olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmayı takiben, Pierce *vd.* (2001) psikolojik sahiplenmeyi anlatan bir teori ortaya koymuşlar ve örgütün yasal sahipliğinden ayrı bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre Pierce *vd.* (2003) psikolojik sahiplenmeyi bireyin bir takım nesnelere kendininmiş gibi hissettiği bir durum olarak tanımlarken çalışanın örgüte duyduğu psikolojik sahipliği de, çalışanın örgütü kendininmiş gibi hissettiği durum olarak tanımlamaktadırlar (2001). Çalışanın duyacağı sahiplik duygusu örgüte, gruba, fikre, öneriye ve işe olabileceği gibi ekipmana karşı da olabilmektedir (Van Dyne, Pierce, 2004). Bu çalışmada, çalışanın örgütüne karşı duyduğu sahiplik üzerinde durulmaktadır.

Bireylerin herhangi bir hedef ile kendileri arasında psikolojik bağ hissetmeleri oldukça yaygın bir durumdur. Bireyin herhangi bir nesnenin, varlığın ya da fikrin “bana” ya da “bize” ait olduğu ile ilgili duygusu, bu kişinin özbenliğinde bir role sahiptir (Dittmar, 1992 iç. Chi, Ha, 2008). Psikolojik sahiplenmenin, çalışmaların odak

noktası olmasının önemli bir sebebi de kişinin özbenliğin yanı sıra değerleri, tutumları ve davranışları üzerindeki etkisidir (Mayhew *vd.*, 2007).

Pierce ve ark. (2003), psikolojik sahiplenmenin altında yatan üç nedenden bahsetmektedir. Bunlardan biri, örgütün çalışana kendini etkili hissetmesine neden olacak fırsatlar sunmasıdır. İyelik teorisi bu nedenin, bireyin çevresini kontrol etme ve istenilen sonuçları ortaya koyma ihtiyacından ileri geldiğini belirtmektedir (Furby, 1978). Bireyler çevrelerini kontrol edebildiklerini hissettiklerinde, kendilerini daha fazla etkili ve keyifli hissetmektedirler (Pierce *vd.*, 2003). Psikolojik sahiplenmenin altında yatan bir diğer neden, çalışan tarafından algılanan sahipliğin kendi kimliğinin bir parçası haline gelmesidir. Sosyal kimlik teorisine göre; bireyin kimliği sosyal ortamlardaki etkileşimlerden etkilenmektedir (Tajfel, 1978). Buradan hareketle, bireyin örgütle olan etkileşiminden keyif duyduca, örgütün bireyin kişiliğinin bir parçası haline geldiğini söylemek mümkündür. Buna ek olarak, çalışan kendi değerleriyle örgütün değerlerinin birbirine uyumlu olduğunu hissettiğinde, o örgütteki üyeliğini devam ettirmek için bir motivasyon hissedecektir. Örgütle ilgili psikolojik sahiplenmenin sonucu olarak ortaya çıkan bu durum, daha sonra örgüt içerisinde başka sahiplikler arama güdüsü haline gelmektedir (McIntyre *vd.*, 2009). Psikolojik sahiplenmenin nedenlerinden üçüncüsü ise, çalışanın örgüt içerisinde kendini evindeymiş gibi hissetmesidir. Pierce ve arkadaşlarına (2003) göre, bu durum örgütlerine oldukça fazla duygusal yatırım yapan ve kendilerini örgütleriyle çok güçlü şekilde özdeşleştiren çalışanlar için daha yoğun olmaktadır. Çalışanların örgütlerinde geçirdikleri zaman düşünüldüğünde, örgütün ev gibi hissedilmesi normal görünmekte ve kısmen de olsa yaşanacak yer ihtiyaçlarını tatmin etmektedir. Bu üç güdünün karşılanması hem çalışan hem de örgüt için oldukça önem taşımaktadır. Çalışanın örgütle yakın ilişkide olması, enerjisini ve duygularını örgüte yatırması ve çevresini kontrol edebilmesi için örgütün sunduğu fırsatlar yukarıda açıklanan üç güdüyü de karşıladığı için psikolojik sahiplik algısını arttırabilecektir (McIntyre *vd.*, 2009).

Pierce *vd.*, (2003) psikolojik sahiplenmenin, hem çalışan hem de örgüt açısından önemli olacak bir takım sonuçları etkileyeceğini öne sürmektedir. Bu görüş yapılan bazı

görgül araştırmalarla da kanıtlanmıştır. Buna göre, psikolojik sahiplenme ile örgütsel bağlılık, verimlilik, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif; işgücü devri arasında negatif bir ilişki olduğu bulgulanmıştır (Pierce, *vd.*, 2003; Van Dyne, Pierce, 2004; Parker *vd.*, 1997). Görece olarak yeni bir konu olan psikolojik sahiplenmenin ortaya çıkardığı çalışan tutum ve davranışları ile ilgili çalışmalar ilgili yazında yer almaya devam etmektedir. Bu çalışmalara ek olarak, konunun daha iyi anlaşılması ve ilgili yazına katkının artması için konunun öncelleri ve ilişkili olduğu diğer değişkenlerin de incelenmesi ve farklı çalışan grupları üzerinde araştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, söz konusu çalışma, psikolojik sahiplenmenin sonuçlarından çok öncelleri üzerinde durarak algılanan örgütsel destekle psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkiyi incelemekte ve buna ek olarak, örgütsel adaletin olması durumunda iki değişken arasındaki ilişkiyi araştırarak yazına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Algılanan Örgütsel Destek

Mowday *vd.* (1992; akt. Orpen, 1994) göre, çalışanlar katkılarına ve refahlarına örgütleri tarafından ne derece değer verildiğiyle ilgili kalıcı ve evrensel değerler geliştirirler. Eisenberger, *vd.*, (1986), bu değeri “Algılanan Örgütsel Destek” olarak tanımlamıştır. Eisenberger *vd.* (1986) göre algılanan örgütsel destek, çalışanların sosyo-duygusal ihtiyaçları karşılandığında, ekstra çaba ortaya koyduklarında, örgütün çalışanları ödüllendirmeye hazır olduğunu gösterdiğinde ve işlerini daha iyi yapabilmeleri için ihtiyaç duyabilecekleri yardımı onlara verdiğinde gelişmektedir. Randall *vd.*(1999) ise, algılanan örgütsel desteği örgütün çalışanlarının iyiliğini düşündüğü ile ilgili olarak çalışanların sahip olduğu algı şeklinde tanımlamıştır. Çalışanlara işlerinde yardımcı olmak adına tasarlanan politikalar ve usuller gibi örgüt tarafından sunulan rehberlik olarak düşünmüşlerdir.

Algılanan örgütsel desteği ve bu alanda yapılan çalışmaları anlama konusunda sosyal mübadele teorisi büyük bir önem taşımaktadır. Blau’ya (1964) göre; sosyal müdalede kişiler arasında ifade edilmeyen bir zorunluluk oluşturur. Gouldner (1960) bu

durumu, bir kişi başka bir kişiye iyilikte bulunduğunda, her ne kadar ne zaman ve ne şekilde olacağı belli olmasa da, aynı kişiler arasında yapılan iyiliğin bir karşılığı olacağı konusunda söze dökülmeyen bir beklenti oluşturacağı şeklinde ifade etmiştir. Buradan hareketle, Eisenberger ve arkadaşları çalışanın algıladığı örgütsel desteğin, çalışanların örgütün çalışana olan bağlılığıyla ilgili çıkarımlarının temelini de oluşturduğunu ileri sürmüştür. Bu durum, karşılığında çalışanın örgütüne olan bağlılığına katkıda bulunmaktadır. Algılanan örgütsel desteğin yüksek olması bir nevi zorunluluk yaratmakta ve bunun sonucunda çalışanlar sadece örgütlerine bağlı olmaları gerektiğini değil, örgütün bağlılığına örgütün hedeflerini destekleyecek davranışlar sergileyerek karşılık verme konusunda da bir zorunluluk hissetmektedir (Wayne, *vd.*, 1997). Bu doğrultuda yapılan bir çok araştırma algılanan örgütsel destek ile duygusal bağlılık, örgütsel vatandaşlık (Wayne, *vd.*, 1997); iş performansı (Orpen, 1994); örgütsel bağlılık (Fuller *vd.*, 2003) ve iş tatmini (Harris *vd.*, 2007) gibi hem bireysel hem de örgütsel açıdan önemli olan değişkenler arasında anlamlı ilişkiler ortaya koymuşlardır. Türkiye’de algılanan örgütsel destek üzerine yürütülen çalışmalarda ise algılanan örgütsel destek ile iş tatmini (Çakar, Yıldız, 2009); örgütsel bağlılık ve işten ayrılma eğilimi (Demir, 2012); iş performansı (Turunç, Çelik, 2010) ve örgütsel vatandaşlık (Börü, Güneşer, 2006) gibi sonuç değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenerek anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Gerek psikolojik sahiplenmenin yeni bir konu olması gerekse öncelleri hakkında sınırlı sayıda araştırmanın bulunması, konunun daha iyi anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda, görece yeni bir konu olan psikolojik sahiplenmenin ilişkili olabileceği düşünülen algılanan örgütsel destek ile ilişkisi ele alınmaktadır. Sosyal mübadele teorisi çerçevesinde, çalışanların örgütleri tarafından sosyo-duygusal ihtiyaçları karşılandığında, kendilerine ve ortaya koydukları çabalarına değer verildiğini ve iyiliklerinin düşünüldüğünü hissettiklerinde karşılığında onların da örgütlerini psikolojik olarak sahiplenerek kendilerininmiş gibi hissedecekleri düşünülmektedir. Tajfel’in (1978) sosyal kimlik teorisinde ifade ettiği bireyin kimliği sosyal ortamlardaki etkileşimlerden etkilenmektedir görüşünden de hareketle, birey örgütüyle olan etkileşiminden keyif duydukça, örgütün bireyin kişiliğinin bir parçası haline geleceğini

(McIntyre *vd.*, 2009) ve dolayısıyla algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif bir ilişkinin olacağını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez geliştirilmektedir:

H₁: Algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkinin incelenmesine ek olarak, örgütsel adaletin de şartlı değişken olarak bu ilişkideki rolü araştırılmaktadır. Bunun en temel sebebi, örgütteki adaletin çalışanın mutluluğu ve refahı üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olması (Wen-Chih, Wei-Tao, 2006) ve örgütte oluşan birçok reaksiyonu ve davranışı ortaya çıkarmasıdır (Nowakowski, Conlon, 2005).

Örgütsel Adalet

Örgütsel adaletin en önemli araştırmacılarından biri olan Greenberg (1990) örgütsel adaleti, çalışanların örgüt içerisindeki hakkaniyet ile ilgili algısı olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, Greenberg (1990) örgütsel adaleti, işyerindeki hakkaniyeti tanımlama ve açıklama çalışmalarının etrafında gelişen bir yazın olarak değerlendirmektedir. Adams 1960'larda örgütsel ve yönetsel alandaki adalet araştırmalarının öncüsü olarak görülmektedir. Adams (1965) örgütsel adaleti, çalışanın örgüt tarafından verilen ödül ve cezalandırma ve aynı zamanda kaynakların dağıtılmasındaki adaletle ilgili öznel algısı olarak tanımlamıştır. Eğer çalışanlar örgüt içerisindeki bireylerin adil bir biçimde davrandıklarını, avantajların ve faydanın adil biçimde dağıtıldığını düşünürlerse olumlu bir örgütsel adalet algısı ortaya çıkmaktadır (İşcan, Naktiyok, 2004).

Her ne kadar araştırmacılar örgütlerde üç çeşit adaletin görüldüğünü öne sürse de 1975'ten önce adalet konusunda yapılan araştırmaların odak noktası dağıtımsal adalet olmuştur. Bu çalışmaların büyük bir kısmı eşitlik teorisine dayanmaktadır (De Cremer

vd., 2007). Eşitlik teorisi, kişilerin sosyal karşılaştırmalar yaparak aldıkları ödüllerin adil olup olmadığını belirlediğini öne sürmektedir (Adams, 1965). Bu değerlendirmeyi kendi girdi-çıkıtı rasyolarını başkalarının girdi-çıkıtı rasyolarıyla karşılaştırarak yapmaktadırlar. 1975’lerde ise Thibaut ve Walker işlemsel adaleti öne sürmüşlerdir (De Cremer *vd.*, 2007). Leventhal (1980) bu kavramı örgütlere taşıyarak kişilerin kararlar verilirken kullanılan yöntemlerin ne kadar adil olduğuyula ilgili algısı olarak tanımlamıştır. Örgütsel adaletin diğer bir boyutu olan dağıtım adaleti ise örgütsel kaynakların adil dağıtımıyla ilgilidir. Dağıtım adaleti, işe ilişkin sonuçların adil bir şekilde alınmasıyla ilgili çalışanların inançlarına odaklanmakta ve çalışanların iş çıktılarıyla ilgili iş tatminlerini etkilemektedir (Noruzy *vd.*, 2011). İlişkisel adalet ise, Bies ve Moag (1986) tarafından ortaya konmuş ve kişilerin otorite figürleri tarafından örgütsel prosedürler uygulanırken ne derece saygı ve itibarla davranıldığıyla ilgili algısı olarak tanımlanmıştır (De Cremer, *vd.*, 2007). Alan yazında bu adalet çeşitlerine ek olarak etkileşimsel adaletin bir unsuru olarak kabul edilen bilgisel adalet de tartışılmaktadır. Colquitt (2001) de örgütsel adalet kavramının dört boyutlu olduğunu (dağıtımsal, işlemsel, ilişkisel ve bilgi adaleti) kabul etmiştir. Bilgisel adalet, süreçlerin neden belli bir şekilde işlediği veya sonuçlarının belli bir şekilde dağıtıldığına ilişkin yeterli bilginin paylaşımının yapılıp yapılmadığına odaklanan bir adalet çeşididir. Bies ve Morgan (1986), çalışanların uygulamaya konulan prosedürleri karar vericilerin doğru sözlülüğü, kararları açıklarken doğru davranışları sergilemeleri ve verdikleri kararları açıklamaları ya da haklı çıkarmaya çalışmalarına göre değerlendirdiğini ortaya koymuştur. Şüphesiz ki, çalışanların örgüt içerisinde adil bir muamelenin olup olmadığına ilişkin algılarını sadece verilen kararların haklılığının açıklanması tek başına sağlamamaktadır. Ancak, yine de açıklamaların zamanında yapılması, mantıklı ve net olması adalet algısını etkilemektedir (Shapiro *vd.*, 1994).

Son yıllarda, örgütsel adalet gerek yönetim gerekse örgüt psikolojisi alanında sıklıkla çalışılan bir konu haline gelmiştir. Greenberg (1990) çalışanların örgütsel adaleti nasıl algıladıklarının, deneyimlediklerinin ve nasıl reaksiyon gösterdiklerinin anlaşılmasının önemini vurgulamış ve birçok örgütsel davranışı açıklamada potansiyele sahip olduğunu kabul etmiştir. Bu doğrultuda, araştırmacılar örgütsel adaletin, örgütün

etkinliği açısından önemli olacak çalışan davranışlarını etkilediğini ortaya koyan araştırmalar yapmış ve adil örgütsel uygulamaların olumlu örgütsel sonuçlara sebep olacağını kanıtlamışlardır. Çalışanların örgütte adaletin olup olmamasına yönelik algıları, örgütün çalışanlarında görmeyi beklediği olumlu tutum ve davranışların ortaya çıkmasını da etkileyecektir. Buradan hareketle, bu araştırmada örgütsel adaletin algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olacağını düşünülmektedir. Buna göre aşağıdaki hipotez ortaya konulmaktadır.

H2: Örgütsel adalet algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide düzenleyici bir role sahiptir. Adalet algısının yüksek olduğu durumda algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki daha güçlü olacaktır.

Çalışanların, işle ilgili alınan kararlarda, çalışanlara verilen ücret ve ödüllerde ya da alınan kararların tüm çalışanlara eşit bir şekilde uygulandığına ilişkin algıları yüksek olduğunda örgütlerinden görecekları destek onların psikolojik sahiplik hissetmelerini etkileyecektir. Ancak çalışanların adalet algıları düşük olduğunda, örgütlerinden gördükleri destek psikolojik sahiplik hissetmelerinde çok güçlü olmayacaktır.

1. METOD

Bu bölümde araştırmanın metodolojisine değinilerek çalışmanın örnekleme, veri toplama yöntemi, kullanılan istatistiksel analizler hakkında bilgi sunulacaktır.

1.1. Örneklem

Araştırmanın evreni, İstanbul'da çalışan beyaz yakalı işgörenlerden oluşmaktadır. Örneklem tekniği olarak kolayda örneklem kullanılmış ve araştırmaya İstanbul'da çeşitli sektörlerde (ilaç, bankacılık, inşaat, otomotiv, vb.) faaliyet gösteren örgütlerde görev yapan 250 beyaz yakalı çalışan katılmıştır.

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri incelendiğinde %53'ünün kadın (N=133), %47'sinin (N=117) erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 29.7, ortalama iş deneyimi ortalaması 7,2 yıl ve şimdiki iş yerinde ortalama çalışma süresi 4.2 yıldır. Araştırmaya katılanların %38'i evli ve %62'si bekar. Katılımcıların % 76'sı üniversite, % 20'si lisansüstü dereceye sahipken %3.2'si lise, ve % 0,8 ilkokul mezunudur.

1.2. Uygulama

Araştırmada kullanılan soru formunun bir kısmı araştırmacı tarafından bizzat dağıtılmış ve doldurulduktan sonra geri toplanmıştır. Formların diğer kısmı da katılımcılara ulaşması kolay kişiler tarafından kapalı zarflar içerisinde dağıtılmış, bitiminde geri toplanmış ve yine kapalı zarflarda araştırmacıya iletilmiştir. Verilerin toplanması iki ay sürmüştür. Toplamda 368 soru formu dağıtılmış ve bunların 250 tanesi geri dönmüştür. Geri dönüş oranı %68'dir.

1.3. Ölçüm Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket formunun ilk bölümünde araştırmaya katılanlara yöneltilen yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, toplam iş deneyimi ve şu anki işyerinde çalışma süresi gibi demografik sorular yer almaktadır. Bu sorular araştırmanın analizlerine dahil edilmemiş sadece örneklemin demografik yapısını anlamak amacıyla sorulmuştur.

1.4. Örgütsel Adalet Ölçeği

Formun ikinci bölümünde yer alan örgütsel adalet değişkenini ölçmek için Colquitt (2001) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. 20 ifadeden oluşan ölçek, örgütsel adaletin dört boyutunu ölçmektedir (işlemsel adalet, dağıtım adaleti, etkileşimsel adalet ve bilgisel adalet). İfadelerin Türkçe'ye çevrilmesi Özmen *vd.* (2005) tarafından yapılmış ve kendi çalışmalarında da kullanılmıştır. "İşyerimde alınan her karar, ilgili tüm personel tutarlı bir şekilde uygulanır" ve "İşyerimde işle ilgili kararlar alınmadan önce tam ve doğru bilgi toplanır" örgütsel adaleti ölçen ifadelerden bazılarıdır.

1.5. Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği

Soru formunun üçüncü bölümünde bulunan algılanan örgütsel destek ise Eisenberger *vd.* (1986) tarafından geliştirilen ifadeler kullanılarak ölçülmüştür. Ölçekte sekiz ifade yer almaktadır. “Çalıştığım kurum göstermiş olduğum ekstra çabalarımı takdir etmez”, “Çalıştığım kurum işimde elde ettiğim başarılarımdan gurur duyar” algılanan örgütsel desteği ölçen örnek ifadelerdir.

1.6. Psikolojik Sahiplenme Ölçeği

Soru formunun son bölümünde ise psikolojik sahiplenmeyi ölçen ifadeler yer almaktadır. Psikolojik sahiplenme ise, Van Dyne ve Pierce (2004) tarafından geliştirilen ve yedi ifadeden oluşan ölçek yardımıyla ölçülmüştür. Psikolojik sahiplenme ölçeğinde yer alan ifadelerden bazıları şu şekildedir: “Çalıştığım şirket benimmiş gibi hissediyorum”, “Bu şirket için çalışan bir çok kişi bu şirketi kendilerininmiş gibi hissediyor”.

2. BULGULAR

Bu bölümde, SPSS paket programı ile analiz edilen verilerin sonuçları sunulurken öne sürülen hipotezlerin doğrulanıp doğrulanmadığı tespit edilecektir.

2.1. Faktör Analizi

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan psikolojik sahiplenme faktör analizine tabi tutulmuş ve analiz sonucunda psikolojik sahiplenmeyi ölçen yedi ifadenin tek bir faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu sonuç doğrultusunda, psikolojik sahiplenme tek faktör olarak hesaplanmış ve analizlere de bu şekilde dahil edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ise alfa değeri psikolojik sahiplenme için .914 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın diğer değişkenlerinden biri olan örgütsel adalet de aynı şekilde faktör analizine tabi tutulmuş ve üç ifadenin düşük faktör yüküne sahip olduğu görülerek analiz dışı bırakılmıştır. Geriye kalan onyediyedi ifadenin üç faktör altında toplanarak toplam varyansın %68.109'unu açıkladığı görülmüştür. Güvenirlik analizine

tabi tutulan tüm faktörlerin güvenilirliklerinin de oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen faktörler etkileşimsel adalet (faktör 1), işlemsel adalet (faktör 2) ve dağım adaleti (faktör 3) olarak isimlendirilmiştir. Faktör analizine ilişkin sonuçlar, faktörlerin güvenilirlik analizi sonuçları ve ortalama değerleri Tablo 1’de sunulmaktadır.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan örgütsel destek de aynı şekilde faktör analizine tabi tutulmuş ve bir ifade düşük faktör yüküne sahip olduğu gerekçesiyle analiz dışında bırakılmıştır. Geriye kalan yedi ifade iki faktör altında toplanmıştır. Söz konusu iki faktör toplam varyansın %74.146’sını açıklamaktadır. Elde edilen faktörler “işle ilgili destek” ve “duygusal destek” olarak isimlendirilmiştir. Faktör analizine ilişkin sonuçlar, faktörlerin güvenilirlik analizi sonuçları ve ortalama değerleri Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Örgütsel Adalet Testine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Katkısı	Cronbach Alpha	Ortalama Değer
Faktör 1: Etkileşimsel Adalet varyans değeri: 33.245		.946	4.234
İşimle ilgili karar alınırken üstüm bana saygı ve itibar gösterir.	.836		
İşimle ilgili karar alınırken üstüm çalışan olmamdan doğan haklarıma saygı gösterir.	.833		
İşimle ilgili karar alınırken üstüm benim şahsi ihtiyaçlarıma karşı duyarlıdır.	.827		
İşimle ilgili karar alınırken üstüm bana makul ve mantıklı bulduğum açıklamalar yapar.	.807		
İşimle ilgili karar alınırken üstüm bana açık sözlü davranır.	.807		
İşimle ilgili karar alınırken üstüm bana karşı kibar ve düşünceli davranır.	.798		
İşimle ilgili karar alınırken üstüm bunun sonuçları ve etkileri hakkında benimle görüş alışverişinde bulunur.	.793		
Üstüm işimle ilgili alınan kararlara ilişkin haklı gerekçeler sunar.	.752		
		.815	3.672
Faktör 2: İşlemsel Adalet varyans değeri: 17.845			
İşyerimde işle ilgili kararlar verilmeden önce tüm çalışanların fikri alınır.	.808		
İşyerimde çalışanlar tarafından talep edildiğinde kararlara ilişkin açıklama yapılır.	.716		
İşyerimde işle ilgili kararlar tarafsız alınır.	.704		
İşyerimde işle ilgili alınan kararlara karşı çıkma veya bunların değiştirilmesini talep etme hakkı vardır.	.612		
İşyerimde alınan her karar, ilgili tüm personel tutarlı bir şekilde uygulanır.	.592		
		.840	3.696
Faktör 3: Dağıtım Adaleti varyans değeri: 17.019			
Ücret düzeyimin adil olduğunu düşünüyorum.	.871		
İş yükümün adil olduğu kanaatindeyim.	.848		
Genel olarak değerlendirdiğimde, bu işyerinde bana sunulan maddi ve manevi ödüllerin adil olduğunu düşünüyorum.	.806		
Çalışma saatlerimle ilgili düzenlemenin adil olduğu kanaatindeyim.	.581		
Kaiser-Meyer-Olkin Value: .921	df: 136		
Bartlett Significance Value: .000	Chi-Square Value: 2910.630		

Tablo 2. Örgütsel Destek Testine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Katkısı	Cronbah Alpha	Ortalama Değer
Faktör 1: İşle ilgili Destek varyans değeri: 39.500			
Çalıştığım kurum göstermiş olduğum ekstra çabalarımı takdir etmez.*	.870	.837	3.909
Çalıştığım kurum kararlar alınırken menfaatlerimi (çıkarlarımı) dikkate almaz.*	.862		
Çalıştığım kurum işimi en iyi şekilde yapsam bile fark etmez.*	.842		
Çalıştığım kurum bana çok az ilgi gösterir.*	.666		
Faktör 2: Duygusal Destek varyans değeri: 34.646			
Çalıştığım kurum, iyilik ve mutluluğumu gerçekten önemser.	.913	.878	3.982
Çalıştığım kurum, işyerindeki genel memnuniyetimi önemser.	.877		
Çalıştığım kurum, kurumun amacına yönelik yaptığım katkıya değer verir.	.837		
Kaiser-Meyer-Olkin Value: .806 df: 21			
Bartlett Significance Value: .000 Chi-Square Value: 919.564			

*ters ifadeler

2.2. Korelasyon Analizi

Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkiyi genel olarak görmek amacıyla korelasyon analizi kullanılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 3'de sunulmaktadır.

Korelasyon analizi sonuçlarına göre algılanan örgütsel desteğin her iki faktörü (işle ilgili destek ve duygusal destek) ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. İlişkilerin gücüne bakıldığında işle ilgili destek (faktör 1) ile psikolojik sahiplenme arasında zayıf sayılabilecek bir ilişki ($r = .277$, $p = .000$), duygusal destek (faktör 2) ile ise güçlü bir ilişki ($r = .548$, $p = .000$) olduğu bulgulanmıştır. Duygusal destek ile örgütsel adaletin alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde ise, duygusal desteğin örgütsel adaletin tüm boyutları arasında oldukça yüksek ve pozitif bir korelasyon olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Algılanan Örgütsel Destek ile Psikolojik Sahiplenme Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Yaş	1	.785**	.517**	.149*	.010	.043	.058	.061	.109
İş Hayatı Süresi		1	.586**	.152*	-.036	.039	-.012	.039	.121
Kıdem			1	.072	-.050	-.074	-.064	-.061	.018
Psikolojik Sahiplenme				1	.277**	.548**	.318**	.405**	.392**
İşle ilgili Destek					1	.409**	.395**	.315**	.395**
Duygusal Destek						1	.603**	.624**	.549**
Etkileşimsel Adalet							1	.595**	.426**
İşlemsel Adalet								1	.538**
Dağıtım Adaleti									1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırmanın “Algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif bir ilişki vardır” şeklinde ifade edilen birinci hipotezi regresyon analizi ile test edilmiştir. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 4’de sunulmaktadır.

Table 4. Algılanan Örgütsel Destek İle Psikolojik Sahiplenme Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Psikolojik Sahiplenme						
Bağımsız Değişkenler:	Beta	t değeri	p değeri	R	R ²	F
İşle İlgili Destek	.277	4.548	.004	0.551	0.303	53.764
Duygusal Destek	.548	10.306	.000			

Yapılan regresyon analizi sonucunda işle ilgili desteğin psikolojik sahiplenmeyi .004 anlamlılık seviyesinde %27, duygusal desteğin ise .000 anlamlılık düzeyinde %54 oranında açıkladığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda araştırmanın birinci hipotezi doğrulanmıştır.

Araştırmanın “Örgütsel adalet algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide düzenleyici bir role sahiptir” şeklindeki ikinci hipotezini test etmek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Örgütsel adaletin düzenleyici değişken olabilmesi için algılanan örgütsel destek (bağımsız değişken) ile etkileşiminin psikolojik sahiplenme (bağımlı değişken) üzerinde anlamlı bir etkisinin olması gerekmektedir. Şartlı değişkenin testi için Baron ve Kenny (1986) ve Aiken ve West’in (1991) önerdiği yol takip edilmiştir. Analize başlamadan önce, tüm bağımsız değişkenler ve düzenleyici değişken ortalanmıştır. Değişkenlerin ortalanması, değişkenlerden ortalama değerlerinin çıkarılması suretiyle gerçekleştirilmiştir. Kullanılan bu yöntem bağımsız değişkenler ile etkileşim terimleri arasında oluşabilecek çoklubağıntı sorununu ortadan kaldırmaktadır. Değişkenler ortalandıktan sonra yeni bağımsız değişken değerleri ile düzenleyici değişken değerleri çarpılarak etkileşim terimleri hesaplanmıştır. Elde edilen tüm değişkenler sırasıyla regresyon analizine sokulmuştur. Regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 5’te sunulmaktadır.

Örgütsel desteğin ikinci faktörü olan duygusal destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide örgütsel adaletin düzenleyici rolü olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre, örgütsel adaletin hiç bir boyutunun işle ilgili verilen destek ile psikolojik sahiplenme arasında düzenleyici bir role sahip olmadığı görülmüştür.

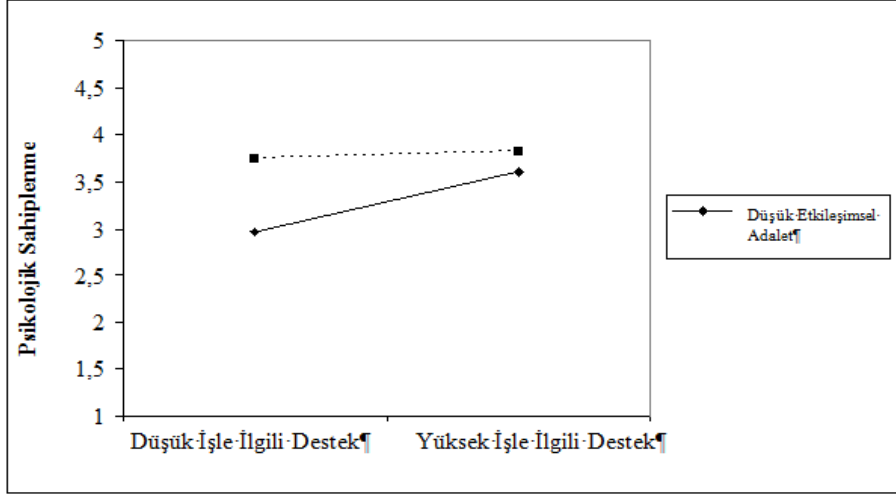
İşle ilgili destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide örgütsel adaletin her üç boyutunun da düzenleyici role sahip olduğu hiyerarşik regresyon analiziyle tespit edildikten sonra, her etkileşim terimi için Aiken ve West (1991) tarafından önerilen grafikler çizilmiştir. Grafiklerdeki kesik çizgiler düzenleyici değişkenin yüksek olduğu durumu göstermektedir.

Tablo 5. Düzenleyici Değişkeni Test Etmek için Uygulanan Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Psikolojik Sahiplenme			
Bağımsız Değişkenler	Aşama 1	Aşama 2	Aşama 3
İşle İlgili Destek (Faktör 1)	.277*	.180*	.178*
Etkileşimsel Adalet (Faktör 1)		.247*	.219*
İşle İlgili Destek*Etkileşimsel Adalet			-.166*
R ²	.077	.129	.155
Düzeltilmiş R ²	.073	.122	.145
R ² değişimi	.077	.052	.027
F	20.687*	18.224*	15.065*
Bağımsız Değişkenler	Aşama 1	Aşama 2	Aşama 3
İşle İlgili Destek (Faktör 1)	.277*	.165*	.193*
İşlemsel Adalet (Faktör 2)		.353*	.328*
İşle İlgili Destek*İşlemsel Adalet			-.197*
R ²	.077	.189	.227
Düzeltilmiş R ²	.073	.182	.217
R ² değişimi	.077	.112	.038
F	20.687*	28.738*	24.023*
Bağımsız Değişkenler	Aşama 1	Aşama 2	Aşama 3
İşle İlgili Destek (Faktör 1)	.277*	.145*	.153*
Dağıtım Adaleti (Faktör 3)		.335*	.322*
İşle İlgili Destek*Dağıtım Adaleti			-.179*
R ²	.077	.172	.204
Düzeltilmiş R ²	.073	.165	.194
R ² değişimi	.077	.095	.032
F	20.687*	25.609*	20.971*

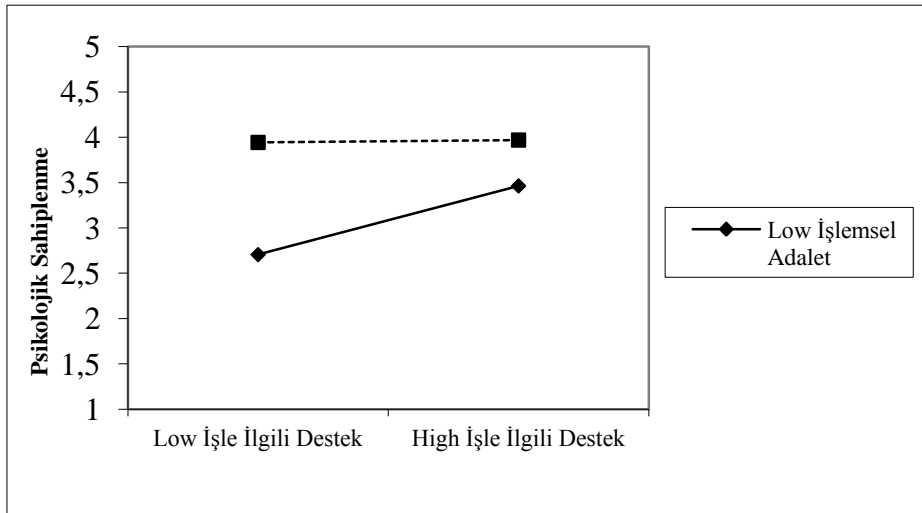
*p<0.05

Şekil 1. Etkileşimsel Adaletin Düzenleyici Rolüne İlişkin Grafik

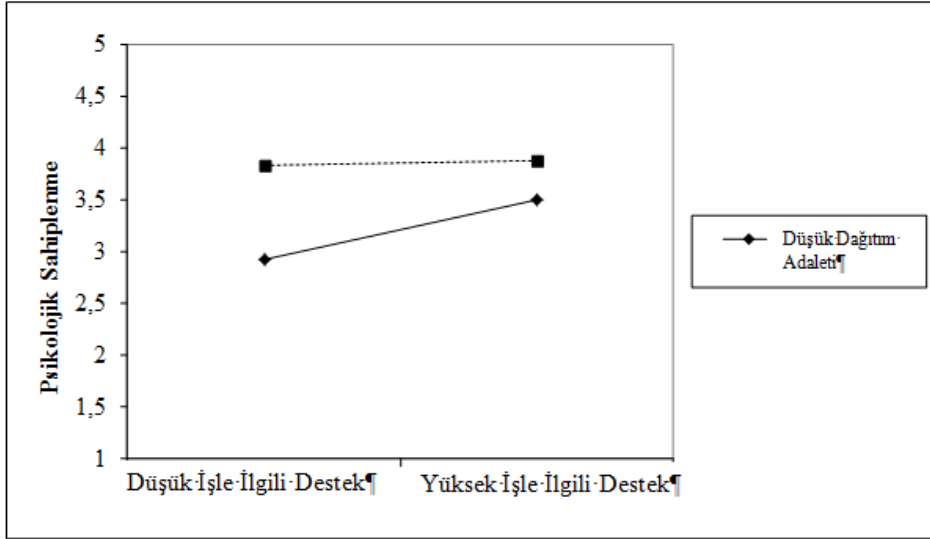
İşle ilgili destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide örgütsel adalet factor 1 in düzenleyici rolüne ilişkin yapılan ileri analiz sonucunda örgüt içerisindeki etkileşimsel adalet düşük olduğunda çalışana işle ilgili örgütü tarafından destek verilmesi çalışanın örgütünü psikolojik olarak sahiplenmesini etkilemektedir. Ancak etkileşimsel adalet yüksek olduğunda çalışana işle ilgili verilen destek ile psikolojik sahiplenme arasında herhangi bir ilişki söz konusu olmamaktadır.

Şekil 2. İşlemsel Adaletin Düzenleyici Rolüne İlişkin Grafik

Benzer şekilde, işle ilgili destek ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide işlemsel adaletin düzenleyici rolü incelendiğinde, örgüt içerisinde adalet 2 düşük olduğunda çalışana işle ilgili verilen destek onun örgütünü psikolojik olarak sahiplenmesini etkilemektedir. Ancak örgüt içerisinde etkileşimsel adalet yüksek olduğunda, çalışana işle ilgili verilen destek çalışanın psikolojik sahiplenme hissetmesini etkilememektedir.

Şekil 3. Dağıtım Adaletinin (Faktör 3) Düzenleyici Rolüne İlişkin Grafik

İşle ilgili destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide dağıtım adaletinin düzenleyici rolü incelendiğinde ise, örgütte dağıtım adaleti düşük olduğunda çalışana işle ilgili verilen desteğin psikolojik sahiplenmeyi önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Buna karşın örgütte dağıtım adaleti yüksek olduğunda çalışana işle ilgili verilen destek çalışanın psikolojik sahiplenme hissetmesini etkilememektedir.

3. TARTIŞMA

He ne kadar bireylerin örgüt, grup, fikir ya da iş ile kendileri arasında psikolojik bağ hissetmeleri oldukça yaygın bir durum olsa da, alan yazında psikolojik sahiplenme ile ilgili çalışmaların çok yaygın olmadığı görülmektedir (Van Dyne, Pierce, 2004).

Bunun en temel nedenlerinden birinin psikolojik sahiplenmenin, örgütsel bağlılık ya da iş tatmini kavramlarına yakın durmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Her ne kadar McIntyre *vd.* (2009) çalışanın örgüt ile ilgili sahiplik hissettiğinde, psikolojik olarak o örgüte bağlandığını ve örgütün çalışanın kimliğinin bir parçası haline geldiğini ifade etseler de Mayhew *vd.* (2007) bu üç kavramın birbirinden ayrı kavramlar olduğunu belirlemişlerdir. Psikolojik sahiplenmenin bu anlamda daha iyi anlaşılması özellikle de öncellerinin saptanabilmesi için daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı algılanan örgütsel destek ile psikolojik sahiplenme arasında bir ilişkinin olup olmadığını görmek ve bu ilişkide düzenleyici değişken olarak örgütsel adaletin rolünü belirlemektir.

Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri psikolojik sahiplenme ile işle ilgili destek ve duygusal destek arasında pozitif bir ilişki olduğudur. Özellikle, duygusal destek ile psikolojik sahiplenme arasında daha yüksek bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuç, çalışanlara örgütleri tarafından işle ilgili destek ve duygusal destek verildiğinde çalışanların örgütleriyle ilgili daha fazla psikolojik sahiplenme hissettiğini ifade etmektedir. Bu durum sosyal mübadele teorisi ile uyumlu görünmektedir. Sosyal mübadele teorisi (Blau, 1964), taraflar arasında sosyal mübadeleyi ve istikrarlılığı açıklamaktadır. Tarafların davranışları birbirine bağlıdır ve karşılıklı bu davranışlar oldukça nitelikli ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Buradan hareketle, çalışanların örgütleri tarafından sosyo-duygusal ihtiyaçları karşılandığında, kendilerine ve ortaya koydukları çabalarına değer verildiğini özellikle de mutluluklarının ve iyiliklerinin düşünüldüğünü hissettiklerinde karşılığında onlar da örgütlerini kendilerininmiş gibi hissetmektedirler.

Örgütsel destek ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide örgütsel adaletin düzenleyici değişken olarak rolüyle ilgili olarak ise örgütsel adaletin tüm boyutlarının sadece işle ilgili destek ile psikolojik sahiplenme arasında düzenleyici değişken görevi gördüğüdür. Yapılan ileri analizler sonucunda ise, örgütte gerek etkileşimsel, gerek işlemsel ve gerekse dağıtım adaleti düşük olduğunda çalışana işle ilgili verilen desteğin psikolojik sahiplenmeyi sağladığı bulgulanmıştır. Yapılan analizler oldukça ilginç

sonuçlar ortaya koymaktadır. Her ne kadar örgütsel adalet birçok örgütsel davranışı açıklamada önemli bir değişken olarak düşünülse de örgüt içerisinde örgütsel adaletin yüksek olması çalışana işle ilgili verilen destek ile çalışanın psikolojik sahiplenmesi arasındaki ilişkiyi etkilememektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, çalışanların örgütlerinin ekstra çabalarını takdir etmesinin ve çıkarlarını düşünmesinin kendilerininmiş gibi hissetmesinde yeterli olduğunu ve örgüt içerisinde örgütsel adaletin olmasını aramadıklarını ortaya koymaktadır. Benzer yorum duygusal destek ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide örgütsel adaletin düzenleyici rolünün bulunmaması için de düşünülebilmektedir. Bu durum, çalışanların örgütlerini kendi örgütleriymiş gibi hissetmesinde örgütlerinden gördükleri duygusal desteğin yeterli olduğunu, bu ilişkide örgütte adaletin bulunup bulunmamasının çok da önemli olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, çalışanın amiri çalışanın işiyle ilgili karar alınırken makul ve mantıklı açıklamalar yapmasa da, çok fazla açık sözlü davranmasa da, işle ilgili kararlar çok da tarafsız alınmasa da, çalışan ücret düzeyinin ve iş yükünün çok fazla adil olduğu düşünülse de örgütünden işiyle ilgili aldığı destek ile örgütünü sahiplenmektedir. Çalışanların örgütleriyle ilgili psikolojik sahiplik hissetmelerinde örgütün işle ilgili ya da duygusal olarak çalışana vereceği destek son derece önemlidir.

Araştırma sonuçları yöneticilere önemli mesajlar vererek uygulamalarına birkaç açıdan ışık tutmaktadır. Bu mesajlardan en önemlisi, çalışanların örgütlerini herhangi bir hukuki bağ olmadan psikolojik olarak sahiplenmeleri için yöneticilerin verecekleri desteğin çok önemli olduğudur. Örgütler, çalışanlarının çalıştıkları kurumu sahiplenerek tüm enerji ve katkılarını kuruma yatırmalarını istiyorsa çalışanlarının katkılarını ve emeklerine değer vermeli ve çalışanlarının mutluluklarıyla ilgilenmelidir. Her ne kadar örgütsel adalet birçok olumlu çalışan davranışının ortaya çıkmasında olduğu gibi psikolojik sahiplenmenin yaratılmasında da kritik bir role sahip olsa da, bu araştırmanın sonuçları çalışana verilen desteğin daha önemli olduğu göstermektedir. Örgütlerdeki uygulayıcılar, örgütle ilgili psikolojik sahiplenmenin daha sonra örgüt içerisinde işi, fikri, ekipmanı sahiplenme gibi başka sahiplikler arama güdüsünü de tetikleyebileceğini unutmamalıdır. (McIntyre *vd.*, 2009). Yöneticilere önerilecek diğer önemli bir konu da Porteous (1976) da belirttiği üzere bireylerin herhangi bir nesneye yönelik olarak

sahiplenmelerinin aidiyet yaratabileceğidir. Yöneticilerin bu açıdan göz önüne alması gereken nokta, çalışanların hissedecekleri aidiyetin örgütte kalma ve örgütün değerlerini benimseme ve içselleştirme ve dolayısıyla, örgütsel bağlılıklarının arttırabileceğidir. Psikolojik sahiplenmenin söz konusu olması çalışanların zaman zaman örgütü, işi ya da ekipmanı hukuki sahibinden çok daha fazla önemsemesi ve benimsemesini sağlamaktadır. Bu tür tutum ya da davranışlar birçok yönetici tarafından arzu edilen sonuçlardır. O nedenle, yöneticilerin çalışanlarının bağlılıklarını arttırmaları, olumlu tutum ve davranışlar sergilemeleri için sadece hukuki bir sahipliğin değil psikolojik sahipliğin de bir araç olarak kullanılabilceğini göz önünde almaları tavsiye edilmektedir.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların başında örneklem sayısı gelmektedir. Sonuçların genellenebilmesi için örneklem sayısının genişletilmesi gerekmektedir. Bir başka sınırlılık, verilerin belirli sektörlerden ve belirli şirketlerden toplanmamış olmasıdır. Verilerin belirli sektörlerden toplanmasının sektörel farklılıkları görmek ve sektörler arasında karşılaştırma yapmak açısından önemli sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Araştırmacılara, özellikle psikolojik sahiplenme konusunda daha fazla çalışma yapmaları önerilmektedir. 90'lı yıllarda ilk defa ortaya konulan psikolojik sahiplenmenin daha iyi anlaşılması açısından bu konunun genişletilmesi ve daha çok açıklayıcı çalışmaların yapılması önem taşımaktadır. Psikolojik sahiplenme, hukuksal anlamda sahipliğin olmadığı durumlarda da görülebilen bir durum olduğundan (Pierce, vd., 2001) kavram üzerinde daha çok çalışılması önerilmekte ve psikolojik sahiplenme ile örgütsel bağlılık, iş tatmini gibi kavramlar arasındaki farklılıkların netleştirilmesinin psikolojik sahiplenme kavramı üzerindeki soru işaretlerinin giderilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, gelecek araştırmalarda örgüt kültürü, liderlik gibi farklı değişkenlerin düzenleyici rollerinin de dikkate alınması ilgili yazına önemli katkılarda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Adams, J.S. (1965), "Inequity in Social Exchange", in L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, New York: Academy Press, 267-299.
- Aiken, L.S., S.G. West, (1991), *Multiple Regression. Testing and Interpreting Interactions*, Newbury Park: Sage.
- Asatryan, V.S., H. Oh, (2008), "Psychological ownership theory: an Exploratory Application in the Restaurant Industry", *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 32, 363-86.
- Baron, R.M., D.A. Kenny (1986), "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Blau, P.M. (1964), *Exchange and Power in Social Life*, New York: John Wiley.
- Bies, R.J., J.F. Moag (1986), "Interactional Justice: Communication Criteria of Fairness", in R.J. Lewicki, B.H. Sheppard, M.H. Bazerman (eds.), *Research on Negotiations in Organizations*, Greenwich: JAI Press, 43-55.
- Blau, P.M. (1964), *Exchange and Power in Life*, New York: Wiley.
- Börü, D., B. Güneşer (2006), "Algılanan Örgütsel Destek ve Lider Üye Etkileşiminin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İlişkisi ve Güvenin Rolü", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(25), 43-58.
- Çakar, N.D., S. Yıldız (2009), "Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: 'Algılanan Örgütsel Destek' Bir Ara Değişken Mi?", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 68-90.
- Chi, Nai-Wen, Tzu-Shian, Ha (2008), "Exploring the Linkages between Formal Ownership and Psychological Ownership for the Organization: The Mediating Role of Organizational Justice", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81(4), 691-711.
- Colquitt, J.A. (2001), "On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure", *Journal of Applied Psychology*, 86, 386-400.
- De Cremer, D., M. Van Dijke, A.E.R. Bos (2007), "When Leaders Seen as Transformational: The Effects of Organizational Justice", *Journal of Applied Social Psychology*, 37(8), 1797-1816.
- Demir, M. (2012), "Örgütsel Destek, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi İlişkisi: Havalimanı Yer Hizmetleri İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma", *Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 14(1), 49-64.

- Dittmar, H. (1992), "Perceived Material Wealth and First Impressions", *British Journal of Social Psychology*, 31(4), 379-391.
- Eisenberger, R., R. Huntington, S. Hutchison, D. Sowa (1986), "Perceived Organizational Support", *Journal of Applied Psychology*, 71, 500-507.
- Eisenberger, R., L. Rhoades, J. Cameron (1999), "Does Pay for Performance Increase or Decrease Perceived Self-Determination and Intrinsic Motivation?", *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1026-1040.
- Erkuş, A., Ö. Turunç, R. Yücel (2011), "Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerde İçsel ve Dışsal İş Tatmininin Aracılık Rolü: Bankacılık Sektöründe bir Uygulama", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 245-270.
- Fuller, J.B., T. Barnett, K. Hester, C. Relyea (2003), "A Social Identity Perspective on the Relationship between Perceived Organizational Support and Organizational Commitment", *Journal of Social Psychology*, 143(6), 789-791.
- Furby, L. (1978), "Sharing: Decisions and Moral Judgements about Letting Others Use One's Possessions", *Psychological Reports*, 43, 595-609.
- Greenberg, J. (1990a), "Employee Theft as a Reaction to Underpayment Inequity: The Hidden Cost of Pay Cuts", *Journal of Applied Psychology*, 75, 561-568.
- Greenberg, J. (1990b), "Looking Fair vs Being Fair: Managing Impressions of Organizational Justice" B.M. Staw, L.L. Cummings, (eds.), *Research in Organizational Behavior*, Greenwich: Jai Press, 12, 111-157.
- Greenberg, J. (1990), "Organization Justice: Yesterday, Today and Tomorrow", *Journal of Management*, 16, 399-432.
- Gouldner, A.W. (1960), "The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement", *American Sociological Review*, 25, 161-178.
- Harris, R.B., K.J. Harris, P. Harvey (2007), "A Test of Competing Models of the Relationships Among Perceptions of Organizational Politics, Perceived Organizational Support, and Individual Outcomes", *The Journal of Social Psychology*, 147(6), 631-655.
- Hutchison, S. (1997), "A Path Model of Perceived Organizational Support," *Journal of Social Behavior and Personality*, 12, 159-174.
- İşcan, Ö.F., A. Naktiyok (2004), "Çalışanların Örgütsel Bağdaşımının Belirleyicileri Olarak Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Adalet Algısı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59(1), 181-201.

- Leventhal, G.S. (1980), "What should be done with Equity Theory? New Approaches to the Study Fairness in Social Relationships", in K. Gergen, M. Greenberg, R. Willis. (ed.), *Social Exchange. Advances in Theory and Research*, New York: Plenum, (27-55).
- Mayhew, M.G., N.M., Ashkanasy, T. Bramble, J. Gardner, (2007), "A Study of the Antecedents and Consequences of Psychological Ownership in Organizational Settings", *Journal of Social Psychology*, 147, 477-500.
- McIntyre, N., A. Srivastava, J.A. Fuller (2009), "The Relationship of Locus of Control and Motives with Psychological Ownership in Organizations", *Journal of Managerial Issues*, 21(3), 383-401.
- Meyer, J.P., and Allen, N.J. (1997), *Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morrow, P. C. (1983),. Concept Redundancy in Organizational Research: The Case of Work Commitment. *Academy of Management Review*, 8, 486-500.
- Mowday, R.T., R. Steers, L.W. Porter (1992), *Employee Organizational Linkages*, San Diego: Academic Press.
- Noruzi, A., K. Shatery, A. Rezazadeh, L.H. Shirkouhi (2011), "Investigation the Relationship between Organizational Justice, and Organizational Citizenship Behavior: The Mediating Role of Perceived Organizational Support", *Indian Journal of Science and Technology*, 4(7), 842-847.
- Nowakowski, J.M., D.E. Conlon (2005), "Organizational Justice: Looking Back, Looking Forward", *International Journal of Conflict Management*, 16(1), 4-29.
- Orpen, C. (1994), "The Effects of Exchange Ideology on the Relationship between Perceived Organizational Support and Job Performance", *The Journal of Social Psychology*, 134(3), 407-408.
- Özmen, Ö.T., Y. Arbak, P.S. Özer, Pınar (2005), "Değerler ve Adalet", *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı*, İstanbul, 161-162.
- Paré, G., C. Sicotte, C., H. Jacques (2006), "The Effects of Creating Psychological Ownership on Physicians' Acceptance of Clinical Information Systems", *Journal of the American Medical Informatics Association*, 13, 197-205.
- Parker, S.K., T.D. Wall, P.R. Jackson (1997), "That's Not My Job: Developing Flexible Employee Work Orientations", *Academy of Management Journal*, 40, 899-929.

- Pierce, J.L., S.A. Rubenfeld, S. Morgan (1991), "Employee Ownership: A Conceptual Model of Process and Effects", *Academy of Management Review*, 15, 121-144.
- Pierce, J.L., T. Kostova, K.T. Dirks (2001), "Toward a Theory of Psychological Ownership in Organizations", *Academy of Management Review*, 26, 298-310.
- Pierce, J.L., T. Kostova, K.T. Dirks (2003) "The State of Psychological Ownership: Integrating and Extending a Century of Research", *Review of General Psychology*, 7, 84-107.
- Pierce, J.L., O'Driscoll, M.P., A. Coghlan (2004), Work Environment Structure and Psychological Ownership: The Mediating Effects of Control, *Journal of Social Psychology*, 144, 507-534.
- Porteous, J.D. (1976), Home: The Territorial Core. *Geographical Review*, 66, 383-390.
- Randall, M. L., R. Cropanzano, C.A. Bormann, A. Birjulin (1999) "Organizational Politics and Organizational Support as Predictors of Work Attitudes, Job Performance, and Organizational Citizenship Behavior", *Journal of Organizational Behavior*, 20, 159-174.
- Shapiro, D.L., E.H. Buttner, B. Barry (1994), "Explanations: What Factors Enhance Their Perceived Adequacy?", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 44, 45-67.
- Shore, L.M., S.J. Wayne (1993), "Commitment and Employee Behavior: Comparison of Affective Commitment and Continuance Commitment with Perceived Organizational Support" *Journal of Applied Psychology*, 78(5), 774-780.
- Tajfel, H. (1978), "Social Categorization, Social Identity and Social Comparison", in H. Tajfel (ed.), *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Psychology of Intergroup Relations*, London: Academic Press.
- Turunç, Ö., M. Çelik (2010), "Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 183-206.
- Van Dyne, L., J.L. Pierce (2004), "Psychological Ownership and Feelings of Possession: Three Field Studies Predicting Employee Attitudes and Organizational Citizenship Behavior", *Journal of Organizational Behavior*, 25, 439-459.
- Wayne, S.J., L.M. Shore, R.C. Liden (1997), "Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange: A Social Exchange Perspective", *Academy of Management Journal*, 40, 82-112.
- Wen-Chih, L., T. Wei-Tao (2006), "Organizational Justice, Motivation to Learn, and Training Outcomes", *Social Behavior and Personality*, 34(5), 545-556.3

YAZAR REHBERİ

1. Gönderilen makale daha önceden yayınlanmamış ve herhangi bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır.
2. Makale, Türkçe veya İngilizce olabilir. Her makalede, ana başlığın hemen altında, biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 150-200 kelimeyi aşmayan iki öz/abstract yer almalıdır. “Öz”lerin altında, altı kelimeyi aşmayan anahtar sözcükler/keywords bulunmalıdır. Kısacası makaleler, Ana Başlık, Öz, Anahtar Sözcükler, Abstract, Keywords, Makale Metni, Notlar ve Kaynakça sırası ile kaleme alınmış olmalıdırlar.
3. Makale 8.000 kelimeyi geçmemeli, A4 ebadındaki word dosyasına 1.5 aralıklı, soldan 4.5 cm, sağdan 4 cm, üstten 5.5 cm ve alttan 5 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.
4. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı; kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler nokta ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.
5. Makalenin alt başlıkları, ilk harfi büyük olmak üzere küçük harflerle, koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.
6. Makalede verilecek dipnotları, yazının sonuna kaynakçadan önce eklenmelidir.
7. Makale, Dergimiz’in <http://www.iibfdergi.hacettepe.edu.tr> adresinden Dergipark’a üye olunarak, isimsiz bir kopya olarak yüklenmelidir. Makale Editör tarafından kör hakemlik sistemine göre iki hakeme gönderilecektir.
8. Yayımlanan makaleler için yazar(lar)a telif ücreti karşılığında her makale için iki adet basılmış dergi ile 10 (on) adet ayrı basım gönderilir ve ilgili makalenin telif hakkı Hacettepe Üniversitesi’ne devredilmiş olur.
9. Yayımlanması kabul edilmeyen makaleler hakkında Yazar(lar)a bilgi verilir.
10. Kaynaklara göndermeler, metin içinde açılacak ayraçlarla yapılmalıdır. Ayraç içindeki sıra şöyle olmalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları. Karşılaşılabilecek farklı durumlar şöyle örneklenebilir:
.....ifade edilmiştir (Wilson, 2011).
.....belirtilmiştir (Wilson, 2011: 210-215).
.....Dollery (2008a: 15-20) ileri sürmektedir.
.....(Wollmann vd., 2012: 126-153).
.....(Watson, Hassett, 2003: 399-432; Wollmann, Marcou, 2013: 15-23).

11. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtilmeli; gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konmamalıdır. Kaynaklar, ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Dergi ve derlemelerdeki makalelerin sayfa numaraları kesinlikle belirtilmelidir. Kaynakçada, aşağıdaki örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

Kitaplar: Panara, C., M. Varney (2013), *Local Government in Europe: The 'Fourth Level' in the EU Multilayered System of Governance*, Abingdon, Oxon: Routledge.

Dergiler: Goldsmith, M. (1993), “The Europeanisation of Local Government”, *Urban Studies*, 30(4-5), 683-699.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), “The Move Toward Free Trade Zones”, P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-182.

Pollitt, C., G. Bouckaert (2003), “Evaluating Public Management Reforms: An International Perspective” in H. Wollmann (ed.) *Evaluation Public-Sector Reform: Concepts and Practice in International Perspective*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, Inc., 12-35.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2014), *Kredi Kartı İşlemlerinde Uygulanacak Azami Faiz Oranları*, Basın Duyurusu, 5 Eylül, 2014-61, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/>, E.T.: 15.09.2014.

GUIDE FOR AUTHORS

1. Submission of a manuscript implies that it has not been published previously, or has not been under consideration for publication elsewhere.
2. Manuscripts may be in either Turkish or English. Immediately after the manuscript title, a concise (150-250 words) abstract both in Turkish and English is required. Maximum of six keywords should be stated following the abstracts. Shortly, the manuscript should be submitted in the following order: manuscript title, abstract, keywords, body text, notes and references.
3. Manuscript should not exceed 8,000 words, typed on A4 page with 1.5 line spacing, leaving margins 4.5 cm at the left, 4 cm at the right, 5.5 cm at the top and 5 cm at the bottom of the page.
4. Tables and figures should be numbered sequentially. Titles should be placed at the top of tables and figures. Reference for tables and figures should be placed under tables and figures. Numbers should be full stop separated. Equations should be numbered in parentheses on the right side of the page. Derivation of equations which are not fully mentioned in the body text should be provided on a separate page with a full derivation.
5. The sub-headings of manuscripts should be written in lower case (except the first letters of words), bolded and left aligned.
6. Footnotes should be indicated with a superscript and placed at the end of the body text and before the reference section.
7. Authors are requested to submit their papers (without author/authors name) electronically by signing up Dergipark online at the following website (<http://www.iibfdergi.hacettepe.edu.tr>). The electronically submitted manuscripts will go through double-blind-peer review process by the Editor.
8. Upon acceptance and publication of a manuscript copyright fees will not be paid. Instead, as return royalty, two hardcopies of the journal and 10 reprints of manuscripts will be sent to the corresponding author. Thereby author(s) will have transferred their copyrights to Hacettepe University.
9. The author(s) will be notified about their manuscript's status.
10. Every reference cited in the text should be in parentheses. Reference in parentheses should be at the following order: Surname(s) of author (s), publication year and page number(s). Examples are as follows:
.....is stated (Wilson, 2011).
.....is indicated (Wilson, 2011: 210-215).
According to Dollery (2008a: 15-20).....

.....(Wollmann *et.al.*, 2012: 126-153).

.....(Watson, Hassett, 2003: 399-432; Wollmann, Marcou, 2013: 15-23).

11. Only reference cited in the text should be included in the reference section. The references should be listed in an alphabetical order in a separate page. Page numbers of articles in periodicals or edited books should be indicated. The examples given below should be followed strictly:

Books: Panara, C., M. Varney (2013), *Local Government in Europe: The 'Fourth Level' in the EU Multilayered System of Governance*, Abingdon, Oxon: Routledge.

Periodicals: Goldsmith, M. (1993), "The Europeanisation of Local Government", *Urban Studies*, 30(4-5), 683-699.

Edited Books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones" in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-182.

Pollitt, C., G. Bouckaert (2003), "Evaluating Public Management Reforms: An International Perspective" in H. Wollmann (ed.), *Evaluation Public-Sector Reform: Concepts and Practice in International Perspective*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, Inc., 12-35.

Other Sources: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2014), *Kredi Kartı İşlemlerinde Uygulanacak Azami Faiz Oranları*, Basın Duyurusu, 5 Eylül, 2014-61, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/>, E.T.: 15.09.2014.